



ที่ระลึก

นิทรรศการทางการค้า
สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์สองร้อยปี

กระทรวงยุติธรรม

๔-๒๓ เมษายน ๒๕๒๕

97
5

THAI NATIONAL ASSEMBLY LIBRARY



3961107739

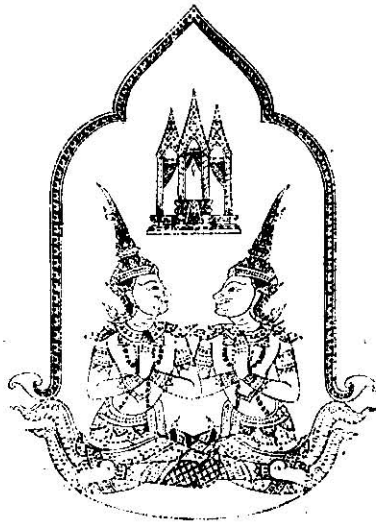


ที่ระลึก

นิทรรศการทางการศาล
สมโภชกรุงรัตนโกสินทร์สองร้อยปี

กระทรวงยุติธรรม

๔-๒๑ เมษายน ๒๕๒๕



สารบัญ

ระบบศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น	๓
ประวัติศาสตร์ศาลฎีกา	๑๐
บันทึกเรื่องการสร้างศาลฎีกา	๒๐
ประวัติกระทรวงยุติธรรม	๓๕
ประวัติศาสตร์ทรัพย์สินฯ	๕๔
การศาลหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง	๖๕
อดีตข้าราชการดีเด่นแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สายงานยุติธรรม	๑๐๕
ท้ายเล่ม	๑๒๘

คำสั่งกระทรวงยุติธรรม ที่ ๙๘/๒๕๒๔

เรื่อง แต่งตั้งคณะกรรมการจัดกิจกรรมของกระทรวงยุติธรรมในงานสมโภช กรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี

ตามที่จะมีการจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ระหว่างวันที่ ๖-๒๑ เมษายน ๒๕๒๕* นั้น กระทรวงยุติธรรมเห็นสมควรจัดกิจกรรมของกระทรวงยุติธรรมร่วมงานสมโภชดังกล่าว จึงแต่งตั้งคณะกรรมการจัดกิจกรรมของกระทรวงยุติธรรมในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปีขึ้น ประกอบด้วยข้าราชการดังนี้

- | | |
|---|--------------------------------|
| ๑. ปลัดกระทรวงยุติธรรม | เป็นประธานกรรมการ |
| ๒. นายสรรเสริญ ไกรจิตติ | เป็นกรรมการ |
| ๓. นายประภาศน์ อวยชัย | เป็นกรรมการ |
| ๔. นายทวี กสิยพงศ์ | เป็นกรรมการ |
| ๕. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม (ฝ่ายวิชาการ) | เป็นกรรมการ |
| ๖. เลขานุการส่งเสริมงานตุลาการ | เป็นกรรมการ |
| ๗. นายวรา ไวยหงษ์ | เป็นกรรมการ |
| ๘. นายเชียร เจริญวัฒนา | เป็นกรรมการ |
| ๙. รองปลัดกระทรวงยุติธรรม (ฝ่ายธุรการ) | เป็นกรรมการและเลขานุการ |
| ๑๐. ผู้อำนวยการกอง กองกลาง
สำนักงานปลัดกระทรวง | เป็นกรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ |

ให้คณะกรรมการนี้พิจารณาจัดกิจกรรมของ กระทรวงยุติธรรมเพื่อร่วมในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี และให้มีอำนาจตั้งคณะทำงานและเจ้าหน้าที่ได้ตามความจำเป็น

ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๒๔ เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๒๔

มารุต บุณนาท

(นายมารุต บุณนาท)

รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

* ต่อมามติ ค.ร.ม. เปลี่ยนเป็นระหว่างวันที่ ๔-๒๑ เมษายน ๒๕๒๕

คำสั่งกระทรวงยุติธรรม

ที่ ๕๔๘/๒๕๖๔

เรื่อง แต่งตั้งอนุกรรมการจัดนิทรรศการทางการศาล

อนึ่ง คำสั่งกระทรวงยุติธรรมที่ ๕๔/๒๕๖๔ ลงวันที่ ๒๖ มีนาคม ๒๕๖๔ แต่งตั้งคณะกรรมการจัดกิจกรรมของกระทรวงยุติธรรมในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี โดยให้คณะกรรมการพิจารณาจัดกิจกรรมของกระทรวงยุติธรรม และให้มีอำนาจตั้งคณะทำงาน และเจ้าหน้าที่ได้ตามความจำเป็น นั้น

คณะกรรมการจัดกิจกรรมของกระทรวงยุติธรรมฯ ได้พิจารณาเห็นเป็นการสมควร จึงแต่งตั้งอนุกรรมการจัดนิทรรศการทางการศาล ประกอบด้วย

- | | |
|--------------------------------|----------------------|
| ๑. นายทวี กสิยพงศ์ | เป็นประธานอนุกรรมการ |
| ๒. นายวรา ไวยหงษ์ | เป็นอนุกรรมการ |
| ๓. นายเชียร เจริญวัฒนา | .. |
| ๔. นายเฉลิม การปลื้มจิตต์ | .. |
| ๕. นายสวัสดิ์ โชติพานิช | .. |
| ๖. นายศิลปชัย มัทธูรศ | .. |
| ๗. นายอัครวิทย์ สุมาวงศ์ | .. |
| ๘. นายประสพสุข บุญเดช | .. |
| ๙. นายอากร อึ้งกุล | .. |
| ๑๐. นายวิชา มหาคุณ | .. |
| ๑๑. นายรุ่งโรจน์ รื่นเรืองวงศ์ | .. |
| ๑๒. นายสภโชค สุขารมณ | .. |
| ๑๓. นายกนก อินทร์มพรรย์ | .. |
| ๑๔. นายมนตรี ศรีเอี่ยมสะอาด | .. |

๑๕. นายไพฑูริย์ จิระสุนทร	เป็นอนุกรรมการ
๑๖. นางสาวนพวรรณ สุวรรณกุล	„
๑๗. นายไพฑูริย์ ทูรานุกาพ	„
๑๘. นายนพพล นรพัลลภ	„
๑๙. นายชัยวัฒน์ ศิริอำพันธ์กุล	„
๒๐. นายบวรศักดิ์ ทวีพัฒน์	„
๒๑. นายธนา เบญจาทิกุล	„
๒๒. นางสาวโสภิตสุดา บริสุทธิ์	„

ให้คณะอนุกรรมการนี้จัดทำโครงการเสนอต่อคณะกรรมการจัดกิจกรรมของ
กระทรวงยุติธรรมฯ และดำเนินการตามที่คณะกรรมการฯ มอบหมาย

ทั้งนี้ ตั้งแต่วันที่ ๘ ตุลาคม ๒๕๖๔ เป็นต้นไป

สั่ง ณ วันที่ ๒๑ ธันวาคม ๒๕๖๔

ศิริ อติโพธิ

(นายศิริ อติโพธิ)

ปลัดกระทรวงยุติธรรม

ประธานกรรมการจัดกิจกรรมของกระทรวงยุติธรรมฯ

ระบบศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น

วิชา มหาคุณ

ระบบศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น คือ ตั้งแต่รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช จนถึงรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ก่อนที่จะมีการปฏิรูปกฎหมายและการศาลไทยเข้าสู่ระบบกฎหมายและการศาลตามแบบฉบับของประเทศทางตะวันตกนั้น เป็นระบบศาลที่สืบเนื่องมาจากกรุงศรีอยุธยาแน่นอน ทั้งนี้ เพราะพระองค์มิได้ทรงเปลี่ยนแปลงหลักการของกฎหมายทั้งสารบัญญัติและวิธีสบัญญัติแต่อย่างใด ทรงกระทำเพียง “โปรดเกล้าโปรดกระหม่อม จัดข้าทูลละอองธุลีพระบาท ที่มีสติปัญญาได้ชำระพระราชกำหนดบทพระไอยการอันมีอยู่ในหอหลวง ตั้งแต่พระธรรมนูญตราสามดวงไปให้ถูกถ้วนตามบาลีแลเนื้อความมิให้ผิดเพี้ยนซ้ำกันได้ จัดเป็นหมวดเป็นเหล่าเข้าไว้ แล้วทรงพระอุตสาหะทรงชำระตัดแปลงซึ่งบทอันวิปลาค้นนั้น ให้ชอบโดยยุติธรรมไว้ด้วยทรงคุณจะเป็นประโยชน์แก่กษัตริย์ อันจะดำรงแผ่นดินไปในภายหน้า...” ดังที่ปรากฏอยู่ในพระราชปรารภของพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ในตอนต้นของกฎหมายตราสามดวงหรือประมวลกฎหมายในรัชกาลที่ ๑ ดังนั้น เมื่อกล่าวถึงระบบศาลในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นจึงต้องหยิบยกมาจากกฎหมายตราสามดวง ในส่วนที่เป็นกฎหมายวิธีสบัญญัติอันได้แก่ พระธรรมนูญ, พระไอยการลักษณะรับฟ้อง, พระไอยการลักษณะพยาน, พระไอยการลักษณะพิสูจน์ดำเนินาคู่เพลิง, พระไอยการลักษณะตระลาการ, และพระไอยการลักษณะอุทธรณ์ ซึ่งเป็นกฎหมายที่สืบเนื่องมาแต่ครั้งแผ่นดินกรุงศรีอยุธยา

อนึ่ง สาเหตุที่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชทรงจัดให้มีการชำระสะสางกฎหมาย ก็เนื่องจากเกิดคดีนายบุญศรีข้างเหล็กหลวงร้องทุกข์กล่าวโทษพระเกษมและนายราชาอรุณ มีใจความว่า อำแดงบัวมกรยานายบุญศรีฟ้องหย่านายบุญศรี นายบุญศรี

ให้การว่าอำแดงบ่อมนอกใจทำชู้ด้วยนายราชาอรธ ดนจึงไม่ยอมหย่าให้ พระเกษมซึ่งเป็น
 ตระการพิจารณาคดีไม่เป็นสัจเป็นธรรมเข้าด้วยอำแดงบ่อม คัดข้อความมาให้ลูกขุนศาลหลวง
 ปรีกษา ซึ่งลูกขุนศาลหลวงก็ปรีกษาว่าให้อำแดงบ่อมหย่านายบุญศรีได้ตามกฎหมาย พระ-
 บาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช ทรงเห็นว่าหญิงนอกใจชายแล้วมาฟ้องหย่าชาย
 ลูกขุนปรีกษาให้หย่ากันนั้นหาเป็นยุติธรรมไม่ จึงโปรดเกล้าฯ ให้นำเอากฎหมาย ณ ศาล
 หลวงมาสอบกับฉบับหอหลวงและฉบับข้างที่ ก็ได้ความตรงกันว่า ชายหาผิดมิได้ หญิงขอหย่า
 ท่านว่าให้หญิงหย่าชายได้ จึงทรงพระราชดำริว่า เมื่อกฎหมายพ้นเพื่อเวรปิตเช่นนี้ ก็ควร
 ให้มีการชำระสะสางเพื่อให้ทรงไว้ซึ่งความยุติธรรมสืบไป เมื่อชำระสะสางเสร็จแล้ว ก็ให้
 อาลักษณ์ชุบเส้นหมึกสามฉบับ ไว้ห้องเครื่องฉบับหนึ่ง ไว้หอหลวงฉบับหนึ่ง และไว้ ณ
 ศาลหลวงอีกฉบับหนึ่ง ปิดตราพระราชสีห์ พระคชสีห์ และบัวแก้ว เป็นสำคัญ จึงเรียกกัน
 ว่าเป็นกฎหมายตราสามดวงนับแต่บัดนั้นเป็นต้นมา

ระบบศาลตามที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงนั้น พอจะประมวลเป็นหลักเกณฑ์
 ได้ดังต่อไปนี้ คือ :—

๑. ศาลที่มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดี คือ กระทรวงซึ่งมีโรงศาลตาม
 กฎหมายลักษณะพระธรรมนูญ ที่ว่า “๑...เหตุกระทรวงการว่าตั้งแต่นี้ไปเมื่อหน้า ซึ่ง
 ผู้ได้วราขการทุกกรมอันหาโรงศาลมิได้ใช้ตระลาการที่จะพิจารณาความบังคับบรรด
 คดีอาญาพระราชกรผู้เป็นข้าแผ่นดิน แลอย่าให้ผู้หาโรงศาลมิได้นั้นรับหนังสือเอา
 มาไถ่ถามเอง ถ้าแลราษฎรจะร้องฟ้องไซ้ให้มูลนายอาณาญาบาลนำเอามาว่าตาม
 กระทรวงรูปความบรรดามีโรงศาลจะได้พิจารณาเนื้อความทั้งปวงนั้น ให้พิจารณา
 ตามกระทรวง”

ก. กระทรวงอาชญาราษฎร พิจารณาคดีตระลาการกล่าวหาหรือเกาะกุมคุมขัง
 บุคคลโดยมิชอบ ถ้าอยู่หัวเมือง ขุนปลัด รองปลัด เป็นผู้พิจารณา ถ้าไม่ใช่ตระลาการ
 ขุนประชาเสพพิจารณา ถ้าจำเลยเป็นสมเ็น ให้ขุนอินอาชญาพิจารณา

ข. กระทรวงอาชญาจักร พิจารณาคดีที่มีการยุ่งให้เขาเป็นความกัน ในหัวเมือง
 ให้ศาลอาชญาพิจารณา

ค. กระทรวงนครบาล พิจารณาคดีปล้นทรัพย์, ลักทรัพย์, ทำชู้เมียผู้อื่นและฆ่าฟันกัน, เป็นกระสือกระหัง, ทำเสน่ห์ยาแฝด, ริดลูก ถ้าเรื่องไม่ถึงตาย และจำเลยเป็นสมเ็น ให้ขุนพรหมสุภาพิจารณา ในหัวเมืองให้ขุนแขวง หมื่นแขวง เป็นผู้พิจารณา

ง. กระทรวงแพ่ง พิจารณาคดีด่าสบประมาท, แทะโลม, ล้วงแยงเมียและลูกสาวผู้อื่น, ข่มขืนถึงชำเราและไม่ถึงชำเรา, ทุบัติไม่ถึงสาหัส, กู้หนี้ยืมสิน, ผัวเมียหย่าและแบ่งทรัพย์สินกัน, ถ่มน้ำลายรดผู้อื่น, ทำชู้เมียผู้อื่น ถ้าจำเลยเป็นสมเ็น ให้กรมวังพิจารณา ในหัวเมืองให้ขุนสุพมาตรา และรองสุพมาตรา พิจารณา

จ. ขุนศรีราชบุตร พิจารณาคดีมรดก ในหัวเมืองให้กรมมรดกหัวเมืองพิจารณา

ฉ. ขุนพินิจไจราชปลัด พิจารณาคดีชาวไทยพิพาทกับชาวต่างประเทศ ในหัวเมืองให้ยุกระบัตพิจารณา

ช. กระทรวงแพ่งอาชญา นครบาล กรมนา พิจารณาคดีเกี่ยวกับการบุกรุกที่นา วางเพลิงเผาต้นข้าว ในหัวเมืองให้ขุนหมื่นกรมนาพิจารณา

ซ. พระคลัง พิจารณาคดีกั๊ยมทรัพย์สินในท้องพระคลัง และเกี่ยวกับอาคารขนอนตลาด

ฅ. กระทรวงธรรมการ พิจารณาคดีขรวาสฟ้องพระสงฆ์และเณรว่าต้องอิภกรณ ในหัวเมืองให้กระทรวงธรรมการหัวเมืองพิจารณา

ญ. กรมสัสดี พิจารณาคดีพิพาทด้วยป่าไร่ ในหัวเมืองให้ขุนสัสดี และรองสัสดีพิจารณา

ฎ. กระทรวงแพทยา พิจารณาคดีกล่าวหาว่าเป็นกระสือกระหัง ฉมบกฤตยาอาคม, ใส่ว่านยา, ทำเสน่ห์ยาแฝดยาเมา, ริดลูก ซึ่งการกระทำเหล่านี้ไม่ถึงตาย และพราหมณ์โยคี เป็นโจทก์เป็นจำเลยหาความกัน ในหัวเมือง ให้ขุนหมื่นกรมแพทยาหัวเมืองพิจารณา

๒. ผู้ที่กฎหมายห้ามมิให้ศาลรับฟ้องไว้บังคับบัญชา ปราบกฎในพระไอยการลักษณะรับฟ้องว่า ได้แก่ คนพิการจริตบ้าใบ้, คนเสียจักษุทั้งสองข้างมองไม่เห็น, คนเสียหูทั้งสองข้างไม่ได้ยิน, เป็นง่อยเปลี้ยเดินไปมาไม่ได้, เป็นคนยากถือกระบี่องคราะลาขอทาน, เป็นคนสูงอายุหลงไหล, เด็กอายุน้อยเอาถ้อยคำไม่ได้

ผู้ฟ้องร้องต้องใส่ชื่อคู่ความให้ครบถ้วน และต้องมีสังกัดมูลนาย

กล่าวหาผู้มีบรรดาศักดิ์ต้องเรียกทนายแทนตัวผู้ถูกกล่าวหา

ผู้มีบรรดาศักดิ์ฟ้องร้องต้องแต่งทนายว่าต่างแก่ต่างแทนตัว

ห้ามฟ้องพ่อแม่ปู่ย่าตายายตน เรียกว่าคดีอุทุม

ตระลาการอาจไปเผชิญสืบพยานยังที่อยู่ของพยานก็ได้ ซึ่งกฎหมายห้ามมิให้คู่ความ ชักซ้อมพยานก่อนมีการเบิกความ หรือข่มขู่กรรโชกพยาน

ผู้มีคดีให้หนังสือนัดไว้แก่ตระลาการว่าจะมาให้ตระลาการซักถาม แล้วไม่มา ให้เอาคดีนั้นเป็นแพ เว้นแต่กรณีเจ็บป่วย

๓. การทำพินัยกรรมพยานเอาแพ้นะกัน ปราบฏตามพระไอยการลักษณะ พินัยกรรมดำเนินา ลุยเพลิงที่กำหนดว่า ถ้าโจทก์จำเลยจะถึงพินัยกรรมแก่กันมี ๗ ประการ คือ ล้วงตะกั่ว, สาบาน, ลุยเพลิง, ดำน้ำ, ว้ายทวนน้ำ หรือว้ายข้ามปากแข่งกัน และจุดเทียนคนละเล่ม เท่ากัน

เมื่อแรกจะพินัยกรรมให้ตระลาการคุมลูกความทั้งสองไปซื้อไก่แห้งเดียวกัน ชั้สับ, ด้ายดิบ, ผักส้มบ่อ, ผลมะกรูด, หม้อข้าว, หม้อแกง, ผ้าถุง, ผ้าห่ม แห้งเดียวกัน จ่าย เครื่องบายศรีแห้งเดียวกัน แล้วให้ตระลาการเกาะลูกความทั้งสองไว้ในตระลาการ ให้ลูก ความนุ่งขาวห่มขาวอยู่กรรมในตระลาการ ๓ วัน มิให้คู่ความเดินไปมานอกกรรม และให้ตระลาการหุงข้าวให้ลูกความกิน ให้คอยดูลูกความจะร้ายตีประการใด ถ้าลูกความผู้ใดดำหรือ ตีลูกความข้างหนึ่ง ถือว่าพินัย ให้ปรับฝ่ายนั้นเป็นแพ

ถ้าคู่ความอยู่กรรมในตระลาการ ต้องระวังอย่าให้ผู้ใดไปมาหาสู่พูดจากันได้ ถ้า ลูกความข้างหนึ่งหนีออกไปนอกกรรม ให้ปรับเป็นแพ

ถ้าจะพินัยกรรมดำเนินา ให้ตระลาการปักหลักห่างกัน ๖ ศอก เมื่อจะดำเนินาให้ปลุกโรง ศาลบวงสรวงเทพยดา และให้แต่งเครื่องบวงสรวงขึ้นศาล ดังนี้ ผ้าขาว ๕ คืบ ๒ ผืน, เบ็ด ๒ ตัว, ไก่ตัวผู้ ๒ ตัว, หม้อข้าวใหม่ ๔ ใบ, หม้อแกงใหม่ ๔ ใบ, เครื่องบายศรีครบ จุจรูปเทียนบูชาเทพยดาก่อน

ให้อาลักษณ์อ่านคำสัจจาธิษฐานประกาศเทพยดาแล้วให้ตระลาการเอาเชือกผูก บันเอวทั้งโจทก์จำเลยยึดหลัก เอาไม้พาดบ่าไว้ ตีฆ้อง ๓ ที ข่มต่อ หย่อนเชือกลงไป ดำน้ำลงพร้อมกัน ขณะเมื่อดำลงไปนั้น ถ้าใครผุดขึ้นก่อน ให้เป็นแพ

ถ้าจะพิสูจน์ลุ่มเพลิง ให้ชูดรางเพลิงยาว ๖ ศอก กว้าง ๑ ศอก ลึก ๑ ศอก ถ่าน
เพลิงหนา ๑ คืบ เมื่ออ่านคำสัจจาริชฐานแล้ว ให้โจทก์จำเลยลุ่มเพลิง จากนั้นจึงล้างเท้า
เสียก่อน และพิจารณาเท้าโจทก์จำเลย ใครเท้าพองก็ปรับฝ่ายนั้นเป็นแพ้

๔. กฎหมายเกี่ยวกับระลาการผู้พิจารณาคดี ปรากฏในพระไอยการ
ลักษณะระลาการ

ให้มหาดไทยตรวจดูความทุกกระทรวง ปีละ ๓ ครั้ง มิให้ขาด ถ้าความโตพัน
๓ เดือน ๖ เดือน ให้ดูเนื้อความว่ายากหรือง่าย ถ้าง่ายและเสมียนไม่จัดการให้เรียบร้อยกลับ
ปล่อยทิ้งไว้ ให้เอาเสมียนใส่ค่าไว้

ถ้าความขัดข้อง พิพากษายาก ให้ขุนกาลชุมนุมมจตุสมภักให้ช่วยกันสะสาง ถ้า
พิพากษาไม่ได้ให้กราบบังคมทูลพระมหากษัตริย์ เพื่อให้พระองค์พิพากษาเอง

ถ้าเสมียนคุมตัวลูกความไว้ และหาผู้ประกันไม่ได้ จ้องจำไว้สองสามวัน เดือน
หนึ่งระลาการให้กินข้าว ให้ฝ้านุ่งมากน้อยเท่าใด กฎหมายให้คิดเอาตามราคาข้าวและฝ้านุ่ง
นั้น ถ้าคุมตัวไว้มากกว่าสามเดือน ให้คิดแค่ ๓ เดือน เดือนละเพียงครึ่งของราคา

ถ้าลูกความออกมาพร้อมกัน จะว่าความต่อกัน โจทก์หรือจำเลยว่าหาสมุดดินสอด
ไม่ได้ ให้เอาคู่ความฝ่ายที่หาสมุดดินสอดไม่ได้โยงดินเดียวไว้ชั่วโมงหนึ่ง จากนั้นจึงให้เอาตัว
ออกไปหาสมุดดินสอด

โจทก์จำเลยที่อยู่ในสุภาตระลาการ ถ้าจะไปให้ลากับระลาการ ถ้าไปไหนไม่บอก
ระลาการ ให้ระลาการจ้องจำไว้ และจะไปไหนต้องมีคนคุมไปด้วย

ถ้าระลาการเรียกหาคู่ความมาถาม ถ้าคู่ความหนึ่งเสียไม่ยอมพูด ให้เอาไม้แบน
ตบปาก ถ้าคู่ความเถียงระลาการ ให้จำใส่ข้อค่าไว้ จนกว่าจะให้การตามปกติ จึงถอดออก
จากข้อค่า

ให้ระลาการถามคนกลาง ถ้าเคยให้ถ้อยคำอย่างหนึ่ง แล้วภายหลังกลับถ้อยคำ
ให้ทวนด้วยลวดหนึ่ง ๑๕ ที แล้วให้ใหม่ลาหนึ่งโดยบรรดาศักดิ์

ลูกความจะมีบรรดาศักดิ์หรือไม่มีบรรดาศักดิ์ก็ตาม ห้ามนั่งเสมอระลาการ ถ้า
นั่งเสมอระลาการ ให้มหาดไทยตักเตือน ถ้ายังไม่ฟังให้นายดาบ นายพะท่ามระงมมือลงไป
ไม่ให้นั่งเท่าระลาการ

ตระลาการต้องไม่ขังโทษลูกความ ให้ทำตามตวับทกฎหมาย อย่าล้าเอียงอธรรม อิจจาริชยาแก่ราษฎรทั้งหลาย ความไม่ถึงตัดคอ ตัดมือ ไม่ถึงตี ก็อย่าให้ตัดคอ ตัดมือ อย่าให้ตี ความไม่ถึงใส่ข้อใส่คา ใส่โซ่ ใส่ตรวน จองจำ ก็อย่าให้ใส่ข้อใส่คา ใส่โซ่ ใส่ตรวน จองจำ

ถ้าตระลาการวินิจฉัยคดีแล้ว โจทก์จำเลยจะอุทธรณ์ ก็ให้อุทธรณ์ใน ๓ เดือน ๖ เดือน พัน ๖ เดือน ห้ามอุทธรณ์ ถ้าฝ่าฝืน ให้ตบปากผู้อุทธรณ์ด้วยไม้แบน ๑๐ ครั้ง ในกลางศาล ท่ามกลางชุมนุมชน

ราษฎรเป็นความกัน ให้โจทก์ให้เชือก ส่วนจำเลยให้ดิน แล้วโจทก์หยิกเล็บหมายมือก่อน จำเลยจึงหยิกตาม

ตระลาการกรมใดพิจารณาคดีมิชอบในแผ่นดิน เบียดบังราชทรัพย์ ให้เขียนตระลาการนั้นให้ตาย

คู่ความยังไม่มีสำนวน หรือมีสำนวนแล้วก็ดี ข้างหนึ่งหลับนอนในตระลาการ และอีกข้างหนึ่งไม่ได้นอนในตระลาการ ถ้าละทิ้งคดี จ้นพันกำหนด ๑๕ วัน ให้เอาผู้ละทิ้งความเป็นแพ้

นายสุภาตระลาการทำชู้ด้วยลูกความ ถ้าหญิงนั้นมีสามี ให้ลงโทษสุภาตระลาการ แล้วปรับไหมฐานผิดเมียท่าน ส่วนหญิงนั้นให้ตีด้วยลวดหนัก ๑๐ ทีประจาน ถ้าหญิงไม่ยินยอมตระลาการใช้อำนาจข่มขืนเอา ให้ปรับไหมตระลาการ แล้วถอดออกจากตำแหน่ง

๕. ตระลาการคัดสินคดีไม่ชอบ เช่น แต่งหนังสือแนะนำคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เอาลูกความไปใช้ในเรือนให้ญาติพี่น้องเอาลูกความไปใช้ เห็นลูกความหมดเนื้อหมดตัว ก็ทำอุบายให้แพคดี เอาลูกความเป็นข้ารับใช้ หรือเป็นลูกเมียตน พิจารณายังไม่สิ้นสำนวน ก็ด่วนตัดสิน จดถ้อยคำสำนวนที่ไม่เป็นจริง ล้าเอียงเข้าข้างคู่ความฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เห็นแก่สินจ้างสินบน ทำเล่ห์เพทุบายว่าตนเป็นคนบริสุทธิ์ แต่จิตใจโกหกมารยาเข้าข้างฝ่ายใดฝ่ายหนึ่ง เรียกเอาเงินทองของลูกความเกินกว่าที่กฎหมายกำหนดไว้ ดังนี้ ถือว่าตระลาการนั้นละเมิด ให้ลูกความอุทธรณ์กล่าวหาตระลาการผู้นั้นได้ และให้ตระลาการใหม่ออกหมายเรียกตระลาการเก่ามาพิจารณา ถ้าตระลาการแพ้กต้องถูกปรับไหม แต่ถ้าตระลาการชนะก็ให้ปรับไหมแก่ผู้กล่าวหาตระลาการ ทั้งนี้ปรากฏตามพระไอยการลักษณะอุทธรณ์

๖. การตั้งหนายว่าต่างแก้ต่างแทนตน ตามพระโอัยการลักษณะตระลาการ บทที่ ๗๒ บัญญัติว่า ถ้าตัวความป่วยเจ็บจะว่าความไม่ได้ จึงให้พ่อแม่ พี่น้อง ลูกหลาน ผัวเมียประกันแก้ต่างว่าต่างแทนได้ และในบทที่ ๙๒ กล่าวว่า ถ้าผู้มีศักดินา ๔๐๐ ขึ้นไปจะฟ้องร้องกล่าวหาผู้มีศักดินา ตั้งแต่ ๔๐๐ ขึ้นไป เป็นคดีแพ่งหรือคดีอาญาก็ดี จะต้องตั้งหนายว่าความต่างตัว จะว่าความเองไม่ได้ ถ้าไม่มีหนายว่าความต่างตัว ไม่ให้ศาลรับฟ้องไว้พิจารณา ส่วนผู้มีศักดินาต่ำกว่า ๔๐๐ ลงมา จะแก้ต่างว่าต่างแทนพี่น้องของตนก็ยอมทำได้ สำหรับราษฎรธรรมดาชั้นให้ว่าต่างแก้ต่างด้วยตนเอง

ดังนั้น หลักจึงมีว่า โดยปกติแล้วราษฎรจะต้องฟ้องร้องด้วยตนเอง เว้นแต่เจ็บป่วยจึงให้พ่อแม่ พี่น้อง ลูกหลาน สามีภริยากระทำแทน นอกจากนี้ก็อาจให้ผู้มีศักดินาต่ำกว่า ๔๐๐ ลงมา ซึ่งเป็นญาติพี่น้องกันว่าต่างแก้ต่างแทนตนได้

ส่วนผู้มีศักดินา ๔๐๐ ขึ้นไปนั้น ถ้าจะฟ้องร้องดำเนินคดีผู้มีศักดินา ๔๐๐ ขึ้นไปด้วยกัน ก็จะต้องมีหนายว่าความแทนตน ถ้าไม่มีหนาย ศาลจะไม่รับฟ้องไว้พิจารณา



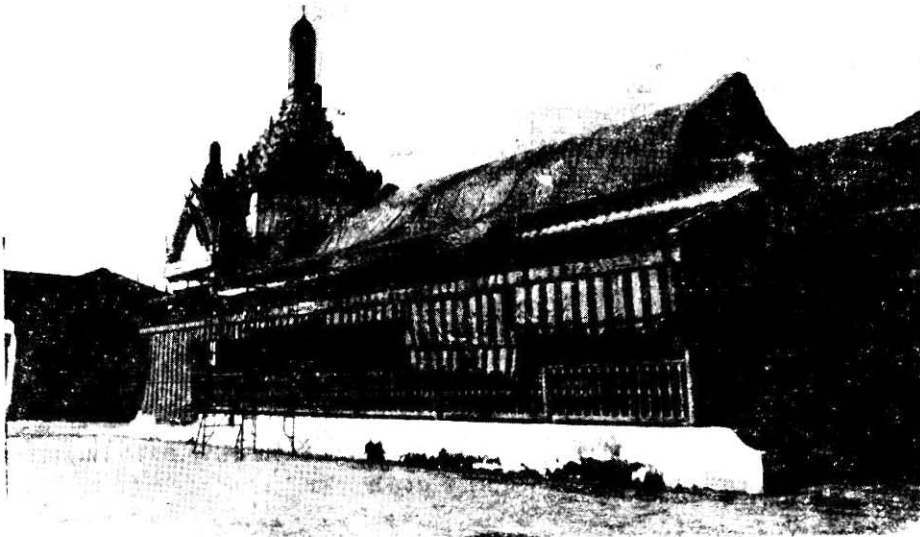
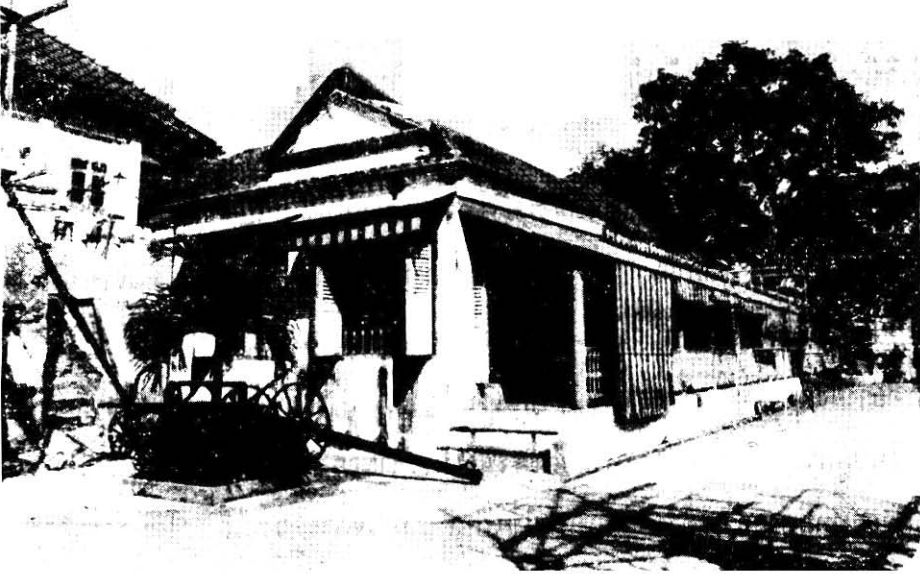
ภาพการใส่ช้อนคานักโทษตามกฎหมายโบราณของไทย

ประวัติศาสตร์ฎีกา

สบโชค สุขารมณ

ในสมัยโบราณนั้น กล่าวกันว่าพระมหากษัตริย์ของไทยนอกจากจะเป็นพระเจ้าแผ่นดินแล้ว พระองค์ยังทรงเป็นเจ้าของชีวิตและเป็นผู้ประทานความยุติธรรมให้กับอาณาประชาราษฎร์ ทรงวินิจฉัยยอรรตคตกรรมพิพาทด้วยพระองค์เอง ในสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีลักษณะการปกครองที่เป็นระเบียบแบบแผน แบ่งราชการออกเป็น ๔ กรม คือ เวียง วัง คลัง นา หรือรวมเรียกว่า “จตุสดมภ์” และเพื่อเป็นการแบ่งเบาพระราชภาระของพระองค์ในการบริหารราชการแผ่นดิน พระองค์ได้โปรดเกล้าฯ ให้เสนาบดีกรมวังผู้ใกล้ชิดเบื้องพระยุคลบาทว่าการยุติธรรมต่างพระเนตรพระกรรณ แต่พระองค์ก็ยังทรงควบคุมดูแลอย่างใกล้ชิด หากได้ทรงมอบพระราชอำนาจในการวินิจฉัยคดีไปโดยเด็ดขาดไม่ ส่วนในสมัยกรุงสุโขทัยเป็นราชธานีกล่าวกันว่า ได้มีการจัดระเบียบการปกครองทำนองเดียวกับสมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี มีเสนาบดีกรมวังเป็นผู้ชำระความแทนพระมหากษัตริย์ หรือมิฉะนั้นก็อาจพระราชทานพระราชภาระส่วนนี้แก่ปุโรหิต หรือมโนสารอำมาตย์ ดังเช่นที่ปรากฏในคำภีร์พระธรรมศาสตร์ว่า พระเจ้าสมมตราชทรงตั้งให้เป็นใหญ่ในหน้าที่บังคับบัญชากิจคดีทั้งปวงและในส่วนที่ปรากฏตามศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหงว่า ที่ประตูพระราชวังมีกระดิ่งแขวนไว้สำหรับผู้มีทุกข์ร้อนไปส่นร้องทุกข์และเสด็จออกประทับเหนือแผ่นดินพระแท่นมั่งคศิลาภายใต้ต้นไม้ตาลรับและวินิจฉัยฎีกานั้น^๑ ส่วนในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวคงมีพระราชอำนาจเด็ดขาดที่จะมีพระบรมราชวินิจฉัยฎีกาที่ราษฎรทูลเกล้าฯ ถวาย ซึ่งบางเรื่องก็ระบุให้สมุหนายกกับสมุหกลาโหมใช้ดุลพินิจพิจารณาว่าจะควรหรือไม่ควรทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา^๒ ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงดำเนินรอยตามบูรพมหากษัตริราช โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกลองวินิจฉัยเถรีไว้ที่ทิมกรมวัง เพื่อให้ราษฎรตีร้องถวายฎีกากล่าวโทษตระลาการได้ ส่วนในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระ

อัญญาวิจารณ์ศาลา
ศาลฎีการัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว
ถ่ายขณะบูรณะซ่อมแซม



พระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระองค์ได้เสด็จออกโปรยทาน ณ พระที่นั่งสุทไธสวรรย์เดือนละ ๔ ครั้ง ด้วยทรงพระกรุณาเมตตาแก่อาณาประชาราษฎร์ทั้งปวง ซึ่งมีทุกข์เดือดร้อนข้อความสิ่งใดสิ่งหนึ่งก็ให้ทำคำร้องฎีกามาทูลเกล้าฯ ถวายด้วยจะได้โปรดให้มีตุลาการชำระให้โดยเร็ว ในรัชสมัยดังกล่าวมาแล้วจากกล่าวได้ว่า พระมหากษัตริย์ทรงเป็นผู้มีพระราชอำนาจสูงสุดในการวินิจฉัยบรรดคดี เป็นผู้ประสิทธิ์ประสาทความยุติธรรมให้แก่อาณาประชาราษฎร์ด้วยพระองค์เอง

ก่อนมีการปรับปรุงแยกหน้าที่ราชการออกเป็นส่วนสัดในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ราชการฝ่ายทหารและพลเรือนในประเทศไทยปะปนกันอยู่ ราชการฝ่ายบริหารและตุลาการก็ได้แยกจากกัน เพราะในสมัยนั้นถือว่าการชำระความโดยเฉพาะอย่างยิ่งการชำระความอาญา เป็นเรื่องเกี่ยวกับการใช้อำนาจปกครองเพื่อปราบปรามและลงโทษผู้กระทำผิดโดยตรง ศาลยุติธรรมจึงกระจายอยู่ตามกรมต่าง ๆ ข้าราชการพลเรือนในสังกัดกรมที่มีศาลอาจได้รับมอบหมายให้เป็นตุลาการชำระความได้ โดยชำระความที่บ้านของข้าราชการนั่นเอง ข้อลำบากของตุลาการในสมัยนั้นอยู่ที่เมื่อตัดสินความแล้ว ผู้ที่ไม่พอใจในคำตัดสินยื่นอุทธรณ์ จะไม่อุทธรณ์ว่าคำตัดสินนั้นผิดอย่างไรในสมัยนั้น แต่จะอุทธรณ์ว่าตุลาการพิจารณาคดีไม่ยุติธรรมเข้ากับอีกฝ่ายหนึ่งหรือรับสินบน เป็นต้น ตุลาการที่ตกเป็นจำเลยต้องแก้ตัวต่อตุลาการชั้นอุทธรณ์หรือชั้นฎีกาว่า ความจริงตนได้ตัดสินคดีโดยสุจริตไม่มีอคติ^๓ ในเวลานั้นกล่าวกันว่ามิศาลฎีกาแล้ว ตั้งอยู่ที่ประตูต้นสน ณ อัญญาวิจารณ์ศาลา^๔ ในพระบรมมหาราชวัง ศาลฎีกามีหน้าที่ตรวจฎีกาและทำความเข้าใจถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวเพื่อทรงวินิจฉัย จึงมีลักษณะเป็นกรมตรวจฎีกา มากกว่าเป็นศาลอย่างที่เข้าใจกันในปัจจุบัน ศาลฎีกานี้ขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เพราะขณะนั้นกระทรวงยุติธรรมยังไม่มี^๕ ศาลฎีกาหรืออีกนัยหนึ่งกรมตรวจฎีกานี้ สมเด็จพระอมรินทราบรมราชินี ทรง

^๓ สันนิษฐานว่าตรวจความฎีกาโดยคอมมิชชั่นตรวจความฎีกาและมีอธิบดีศาลฎีกาเป็นผู้ดูแลกิจการของศาลฎีกา คอมมิชชั่นตรวจฎีกาซึ่งมีมาแต่เดิมนั้น ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เลิกเสียตั้งแต่วันที่ ๕ กันยายน ร.ศ. ๑๐๘ (พ.ศ. ๒๔๓๒)

^๔ มีพระบรมราชโองการประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นเมื่อวันที่ ๒๕ มีนาคม ปลายปี ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔)

กล่าวไว้ในประวัติพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร* พิมพ์เมื่อ ร.ศ. ๑๓๑ ว่า ได้ตั้งขึ้นเมื่อ ร.ศ. ๙๓^๕ ซึ่งตรงกับ พ.ศ. ๒๔๑๗ ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

ในปี ร.ศ. ๑๑๐^๖ (พ.ศ. ๒๔๓๔) มีพระบรมราชโองการประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้น ตามประกาศฯ ข้อ ๒ ปรากฏว่าขณะนั้นในกรุงเทพฯ มีศาลอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ ๑๕ ศาล คือ ศาลนครบาล ศาลแพ่งเกษม ศาลแพ่งกลาง ศาลกรมวัง ศาลอาญานอก ศาลอุทธรณ์กรมมหาดไทย ศาลกรมนา ศาลกรมท่ากลาง ศาลกรมท่าซ้าย ศาลกรมท่าขวา ศาลต่างประเทศ ศาลราชตระกูล ศาลมรฎก ศาลสรรพากร ศาลธรรมการ รวมทั้งศาลฎีกา** ด้วย เป็น ๑๖ ศาล กับศาลฝ่ายพระราชวังบวรที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ และในประกาศฯ ข้อ ๓ ให้ยกศาลฎีกาเดิมเป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวง*** ทั้งปรับปรุงและยุบรวมศาลบางศาลให้คงมีศาลใหญ่เพียง ๖ ศาล คือ ศาลอุทธรณ์คดีราชฎี ศาลพระราชอาชญา ศาลแพ่งเกษม ศาลแพ่งกลาง ศาลสรรพากร และศาลต่างประเทศ รวมเป็น ๗ ศาล

เมื่อยกศาลฎีกาไปเป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวงในกระทรวงยุติธรรมสำหรับพิจารณาความอุทธรณ์คำพิพากษาคัดสินของศาลต่ำแล้ว ฎีกาทิ้งปวงที่ค้างค้างอยู่ก็ได้ยกไปพิจารณาที่ศาลอุทธรณ์คดีหลวงด้วย^๗ ส่วนความที่จะเป็นฎีกาต่อไป ให้ราษฎรทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้ แต่ในการกล่าวโทษคำพิพากษาศาลอุทธรณ์คดีหลวงและศาลอุทธรณ์คดีราชฎี ไม่ใช่อุทธรณ์กล่าวโทษผู้พิพากษาเหมือนแต่เดิม นอกจากนี้เป็นฎีการ้องทุกข์ในเรื่องที่ไม่เกี่ยวกับคดีความ ฎีกาแบบใหม่นี้ถ้าจะต้องพิจารณาได้ส่วนกันต่อไปก็โปรดเกล้าฯ ทรงแต่งตั้งองคมนตรีเป็นครั้งเป็นคราวให้ชำระไต่สวนหรือเรียงความเห็นทูลเกล้าฯ ถวายเป็นการพิเศษหรือจะโปรดเกล้าฯ ให้ที่ประชุมเสนาบดีปรึกษาตัดสิน สำหรับความอื่นนอกจากนี้ ห้ามมิให้ราษฎรทำฎีกาทูลเกล้าฯ ถวาย ทั้งนี้เป็นขั้นตอนแห่งการวางหลักเกณฑ์ในเรื่องทูลเกล้าฯ

* อธิบดีศาลฎีกาคนแรก โปรดเกล้าฯ แต่งตั้งเมื่อปีจุลศักราช ๑๒๔๗ (พ.ศ. ๒๔๒๘)

** จะเห็นได้ว่าตามพระบรมราชโองการประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม เมื่อ ร.ศ. ๑๑๐ นั้น มีการกล่าวถึงศาลฎีกาแล้ว ซึ่งก็คือศาลฎีกาที่ตั้งอยู่ ณ อัญญาวิจารณ์ศาลา ในพระบรมมหาราชวังนั่นเอง

*** หรืออีกนัยหนึ่งขณะนั้นไม่มีศาลฎีกา — ทลวงจักรปาณิศร์ศิริสุทธี

ถวายฎีกา^๕ ในปี ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) ได้มีพระราชบัญญัติจัดการศาลใน สยาม สหัตย ยุติธรรม ยกเลิกศาลอุทธรณ์คดีหลวงตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๓๖ เป็นต้นไป และยก บรรดาความอุทธรณ์ซึ่งยังค้างพิจารณาไปรวมพิจารณาในศาลอุทธรณ์คดีราษฎร ส่วนบรรดา ความอุทธรณ์ซึ่งจะฟ้องร้องกันใหม่ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๓๖ เป็นต้นไปนั้น ความเดิม จะเป็นคดีหลวงก็ดี คดีราษฎรก็ดี ให้ฟ้องและประทับไปยังศาลอุทธรณ์คดีราษฎรทั้งสิ้น แต่ ถ้าจะฟ้องอุทธรณ์กล่าวโทษคำตัดสินของศาลอุทธรณ์คดีราษฎรแล้วก็ให้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกา^๖

ในปี ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรง พระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งกรรมการตรวจตัดสินความฎีกาชั้น คณะหนึ่ง ประกอบด้วย พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร พระเจ้าน้องยาเธอกรมหมื่นศิริราชสังกาศ พระ- เจ้าลูกยาเธอพระองค์เจ้าระพีพัฒนศักดิ์ พระยาอนุชิตชาญไชย นายอาร์.เย. เกิกปาตริก เป็นกรรมการ มีหน้าที่ตรวจตัดสินความฎีกา และตั้งแต่บัดนั้นเป็นต้นมา ฎีกาซึ่งทูลเกล้าฯ ถวายภายหลังวันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๗ (พ.ศ. ๒๔๔๑) ให้คณะกรรมการคณะนี้มีหน้าที่ ตรวจตัดสินและนำข้อความกราบบังคมทูลพระกรุณา ดังกรรมการรองคมนตรีได้ทำมา แต่ เมื่อกรรมการรองคมนตรีเดิมได้ตัดสินฎีกาชนิดนี้เสร็จไปแล้ว ก็ให้เป็นเด็ดขาดไป เมื่อ กรรมการประชุมพร้อมกันไม่น้อยกว่าสาม จึงเป็นคณะมีอำนาจตรวจตัดสินฎีกาได้ เมื่อ กรรมการเดิมก็ตั้งกรรมการใหม่ก็ดี มีความเห็นแตกต่างกัน ให้นับเรียงตัวความเห็น ฝ่ายใด กรรมการหลายคนเห็นชอบด้วยแล้ว ความเห็นนั้นให้เขียนลงไว้เป็นใบชี้ขาด ส่วนข้ออ้างซึ่ง กรรมการยกขึ้นกล่าวในการชี้ขาดนั้นให้เขียนลงไว้เรียงตัว และให้เก็บไว้ในสำนวนด้วย^๗ คำชี้ขาดของคณะกรรมการต้องมีพระบรมราชโองการอนุมัติมาอีกชั้นหนึ่งจึงจะมีผลบังคับได้ แต่โดยปกติก็ทรงอนุมัติมาเสมอ กรรมการชุดนี้มีชื่อว่า “ศาลกรรมการฎีกา” ซึ่งทำหน้าที่ ศาลสูงสุดของประเทศ แต่ไม่สังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรม และในภายหลังกลายสภาพมา เป็นศาลฎีกาดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน^๘

วันที่ ๑ มิถุนายน ร.ศ. ๑๒๗ (พ.ศ. ๒๔๕๑) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้า เจ้าอยู่หัว ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ ขึ้น^๙ ยกเลิกศาลต่าง ๆ ให้มีอยู่แต่ ๕ ศาลเท่านั้น โดยให้ศาลฎีการับผิดชอบต่อพระบาทสมเด็จพระ

พระเจ้าอยู่หัว^{๑๓} ในมาตรา ๒ กำหนดให้ศาลฎีกาซึ่งได้ตั้งขึ้นโดยพระบรมราชานุญาตนั้น ให้เป็นศาลสูงสุดในการพิจารณาพิพากษาคดีทั้งปวง จะมีกรรมการกี่คนแล้วแต่จะทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ เมื่อกรรมการประชุมพร้อมกันไม่น้อยกว่าสาม จึงเป็นองค์คณะตรวจตัดสินฎีกาได้ และถ้าความเรื่องใดมีปัญหาข้อกฎหมายหรือมีข้อสงสัยอันใดในกระบวนการพิจารณาพิพากษา และกรรมการศาลฎีกาเห็นสมควรจะนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณา ขอพระราชทานพระบรมราชวินิจฉัย ก็ให้ศาลฎีกามีอำนาจนำความขึ้นกราบบังคมทูลพระกรุณาได้ก่อนพิพากษาคดีนั้น ๆ คำพิพากษาศาลฎีกาที่ได้พิพากษาเสร็จเด็ดขาดไปแล้วในคดีเรื่องใด คู่ความจะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาชั้นที่ ๒ ต่อไปอีกไม่ได้ ศาลฎีการับผิดชอบต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวจนถึง ร.ศ. ๑๓๑ (พ.ศ. ๒๔๕๕) และเมื่อวันที่ ๓ เมษายน ร.ศ. ๑๓๑ (พ.ศ. ๒๔๕๕) พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว มีพระบรมราชโองการประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม ให้แยกหน้าที่ราชการกระทรวงยุติธรรมเป็นฝ่ายตุลาการส่วนหนึ่ง และฝ่ายตุลาการส่วนหนึ่ง และยกศาลฎีกาซึ่งยังมีได้รวมอยู่ในกระทรวงไต่และเป็นพระราชธุระพิเศษอยู่ส่วนหนึ่งมารวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ในการนี้ โปรดเกล้าฯ ตั้งอธิบดีศาลฎีกาขึ้นเพื่อเป็นประธานในแผนกตุลาการ ประกาศนี้มีข้อความต่อไปว่า “ในส่วนระเบียบราชการนั้น ให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจและหน้าที่บังคับบัญชาราชการและรับผิดชอบทั่วไป และบรรดาราชากรอันนับว่าเป็นส่วนธุระในกระทรวง ให้เป็นหน้าที่ของเสนาบดีบังคับบัญชาได้สิทธิขาดโดยลำพัง แต่ในส่วนที่เป็นฝ่ายตุลาการนั้น ให้เสนาบดีปรึกษาหารือและฟังความเห็นของอธิบดีศาลฎีกา แล้ววินิจฉัยบังคับบัญชาไปตามที่ตกลงกัน หรือถ้ามีความเห็นแตกต่างกันก็ให้เสนาบดีพร้อมด้วยอธิบดีศาลฎีกานำความกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติ นอกจากนี้ให้อธิบดีศาลฎีกามีหน้าที่วางระเบียบราชการแผนกตุลาการ และนำความเห็นเสนอเสนาบดี ตลอดจนถึงการตั้งและผลัดเปลี่ยนหรือเลื่อนตำแหน่งผู้พิพากษา ส่วนการเห็นข้อขัดข้องปัญหาที่เกี่ยวด้านกฎหมายนั้นเป็นหน้าที่อธิบดีศาลฎีกาเป็นผู้วินิจฉัย ถ้ามีข้อใดซึ่งจำจะต้องเรียนพระราชปฏิบัติ ให้อธิบดีศาลฎีกานำขึ้นกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติโดยตรงได้”^{๑๔}

ในปีพุทธศักราช ๒๔๗๕ ประเทศไทยได้เปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นระบอบประชาธิปไตย โดยมีพระมหากษัตริย์เป็นประมุข ราชการศาลยุติธรรมได้รับการปรับปรุง

ให้เหมาะสมแก่กาลสมัยและก้าวหน้ายิ่งขึ้น ในเบื้องแรกได้มีบทบัญญัติในรัฐธรรมนูญแยก การศาลทางตุลาการออกเป็นสัดส่วนจากการบริหาร ได้ประกาศใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๗๗^{๑๕} ปรับปรุงศาลตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๕๑ และประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๓ เมษายน ๒๔๕๕ โดยแบ่ง ศาลออกเป็น ๓ ชั้น คือ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา (ศาลสูงสุด) มีอธิบดี ศาลฎีการับผิดชอบในงานของศาลฎีกา และต่อมาเมื่อปี พ.ศ. ๒๔๘๒ ได้มีพระราชบัญญัติ แก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๘๒ เปลี่ยนชื่ออธิบดีศาลฎีกาเป็น ประธานศาลฎีกา ตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกาหรือตำแหน่งประธานศาลฎีกานี้ ไม่ใช่เป็นตำแหน่ง แต่หัวหน้าส่วนราชการในศาลฎีกาเท่านั้น ยังเป็นประธานในราชการฝ่ายตุลาการและเป็น อิศระจากเสนาบดีหรือรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม มีอำนาจวางระเบียบราชการฝ่าย ตุลาการของศาลทั้งหลายเพื่อให้กิจการของศาลดำเนินไปโดยเรียบร้อยและเป็นระเบียบเดียวกัน ภายใต้เงื่อนไขตามที่กฎหมายบัญญัติ และมีเสียงอันสำคัญในการแต่งตั้งโยกย้ายและเลื่อน ตำแหน่งผู้พิพากษาทั้งกระทรวงด้วย กรมพระสวัสดิ์ฯ ได้ทรงเรียกตำแหน่งนี้ว่า “**ประมุข ตุลาการ**” ในสมัยที่เจ้าพระยามหิธรเป็นอธิบดีศาลฎีกานั้น หนังสือพิมพ์บางกอกไทม์ ซึ่งเป็นหนังสือพิมพ์ของชาวอังกฤษเรียกตำแหน่งนี้ว่า “**Lord Chief Justice**” ซึ่งแปลว่า ประมุขตุลาการ^{๑๖}

ปัจจุบันศาลฎีกาดังอยู่ที่ถนนราชดำเนินใน กรุงเทพมหานคร แบ่งออกเป็น ๑๔ คณะ มีผู้พิพากษารวมทั้งสิ้น ๔๖ ท่าน มีนายบัญญัติ สุขีวะ เป็นประธานศาลฎีกา นาย ประภาศน์ อวยชัย นายมงคล วัลยะเพ็ชร์ และนายปรีชา สุมาวงศ์ เป็นรองประธานศาลฎีกา มีอำนาจพิจารณาพิพากษาบรรดาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งของศาลอุทธรณ์ ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยกรฎีกา และมีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาดคดีที่ศาลฎีกามีอำนาจ วินิจฉัยได้ตามกฎหมายอื่น คดีใดที่ศาลฎีกาได้พิจารณาพิพากษาแล้ว เป็นอันยุติ คู่ความหา มีสิทธิที่จะทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาคัดค้านคดีนั้นต่อไปอีกไม่ และในศาลฎีกานี้เองประธานศาลฎีกาได้จัดตั้งแผนกคดีเด็กและเยาวชนกับแผนกคดีแรงงานขึ้น เพื่อพิจารณาพิพากษาคดีดังกล่าวโดยเฉพาะ นับแต่มีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าฯ จัดตั้งศาลฎีกา มีผู้ทรงและ ดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกาและประธานศาลฎีกา รวม ๒๒ ท่าน ดังมีรายพระนามและนาม ดังต่อไปนี้

ราชพระนามและรายนามอธิบดีศาลฎีกา และประธานศาลฎีกา

๑. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นพิชิตปรีชากร ตั้งแต่วันอังคาร เดือน ๙ ขึ้น ๘ ค่ำ ปีระกา สัปตศก จ.ศ. ๑๒๔๗ (พ.ศ. ๒๔๒๘)
๒. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหมื่นศิริรัชสังกาศ ตั้งแต่ ๕ กันยายน ร.ศ. ๑๐๘ (พ.ศ. ๒๔๓๒)
๓. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์ ตั้งแต่วันที่ ๑๑ เมษายน ร.ศ. ๑๓๑ (พ.ศ. ๒๔๕๕)—๓๑ สิงหาคม ๒๔๖๑
๔. พระมหาเสวกโท พระยาจักรปามีศรีศิวิสุทธิ์ ตั้งแต่วันที่ ๓๑ สิงหาคม ๒๔๖๑—๑๑ ธันวาคม ๒๔๖๒
๕. มหาอำมาตย์โท พระยาฤทธิพิทักษ์ ตั้งแต่วันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๔๖๒—
๖ พฤษภาคม ๒๔๖๓
๖. มหาอำมาตย์โท พระยาจินดาภิรมย์ราชสมบัติ รังตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกา ตั้งแต่วันที่ ๖ พฤษภาคม ๒๔๖๓ ต่อมาโปรดเกล้าฯ ให้เป็นอธิบดีศาลฎีกา ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๐—๑๕ ธันวาคม ๒๔๗๑
๗. มหาอำมาตย์โท พระยาเทพวิฑูร พหลศุรธาบดี ตั้งแต่วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๔๗๑—๒๔๗๖
๘. พระยาศรีสังกร (ตาด จารุรัตน์) รังตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกาตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ๒๔๗๖—๑ เมษายน ๒๔๗๗
๙. พระยาวิกรมรัตนสุภาส (ชม สุขะวณิช) รังตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกาตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๗ ต่อมาได้โปรดเกล้าฯ ให้เป็นอธิบดีศาลฎีกา ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๔๗๗ ภายหลังตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกาเปลี่ยนมาเป็นประธานศาลฎีกา จึงได้มีประกาศตั้งพระยาวิกรมรัตนสุภาสเป็นประธานศาลฎีกา ตั้งแต่วันที่ ๑๒ ตุลาคม ๒๔๘๒ ท่านผู้นี้ดำรงตำแหน่งประธานศาลฎีกามาจนกระทั่งเดือนธันวาคม ๒๔๘๓

๑๐. พระยาลัตพลีธรรมประคัลภ์ (วงศ์ ลัตพลี) ตั้งแต่วันที่ ๑๗ มกราคม ๒๔๘๔—๒๔๙๖
๑๑. พระมณูเวทย์วิมลนาท (มณูเวทย์ สุมาวงศ์) ตั้งแต่วันที่ ๒๘ สิงหาคม ๒๔๙๖—๔ มิถุนายน ๒๕๐๑
๑๒. พระยาธรรมบัณฑิตสิทธิศฤงคาร (บุญจ้วน บุญยะปานะ) ตั้งแต่วันที่ ๑๕ กรกฎาคม ๒๕๐๑—๑๑ พฤศจิกายน ๒๕๐๑
๑๓. หลวงจรัญญเนติศาสตร์ (จรัญญ โปษยานนท์) ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ๒๕๐๒—๓๐ กันยายน ๒๕๐๕
๑๔. นายประเวศ ปัตตพงศ์ ตั้งแต่วันที่ ๑๕ ตุลาคม ๒๕๐๕—๓๐ กันยายน ๒๕๐๖
๑๕. นายสัญญา ธรรมศักดิ์ ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๐๖—๓๐ กันยายน ๒๕๑๐
๑๖. นายประกอบ หุตะสิงห์ ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๐—๓๐ กันยายน ๒๕๑๕
๑๗. นายทองคำ จารุเหติ ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๕—๑๕ มีนาคม ๒๕๑๖
๑๘. นายจินดา บุญยอาคม ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ๒๕๑๖—๓๐ กันยายน ๒๕๑๗
๑๙. นายสุธรรม ภัทราคม ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๑๗—๓๐ กันยายน ๒๕๒๐
๒๐. นายวิกรม เมฆานนท์ ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๒๐—๓๐ กันยายน ๒๕๒๑
๒๑. นายประพจน์ ธีระวัฒน์ ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๒๑—๓๐ กันยายน ๒๕๒๓
๒๒. นายบัญญัติ สุชีวะ ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม ๒๕๒๓ จนถึงปัจจุบัน

เชิงอรรถ

๑. กระทรวงยุติธรรม, ที่ระลึกในการเสด็จพระราชดำเนินทรงประกอบพิธีเปิดอาคารที่ทำการศาลแพ่งและศาลฎีกา, (โรงพิมพ์ชวนพิมพ์, ๒๕๐๖) หน้า ๖๔, ๖๕
๒. หลวงสุทธิวาตนฤพุมิ, คำบรรยายประวัติศาสตร์กฎหมาย พิมพ์ครั้งที่ ๔ พุทธศักราช ๒๕๑๓, (โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๕๑๓) หน้า ๘๘
๓. หลวงจักรปาณิศรีศีลวิสุทธิ, เรื่องของเจ้าพระยามหินทร, (กรุงเทพฯ ฯ โรงพิมพ์ตรีวัฒนसार, ๒๔๙๙) หน้า ๒๐
๔. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๓๙
๕. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๔๐
๖. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๙ แผ่นที่ ๒ วันที่ ๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ หน้า ๙-๑๑
๗. เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๑
๘. อ้างแล้วใน ๑, หน้า ๖๘
๙. เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน
๑๐. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๑๕ แผ่นที่ ๑๐ วันที่ ๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๗ หน้า ๙๘, ๙๙
๑๑. อ้างแล้วใน ๓, หน้า ๖๖
๑๒. ร้อยตำรวจโทเสถียร ลายลักษณ์, ประชุมกฎหมายประจำศาล, (โรงพิมพ์เดลิแมล์, ๒๔๗๗) เล่ม ๒๑-๒๒ หน้า ๒๓๘
๑๓. พระธรรมนูญศาลยุติธรรม รัตนโกสินทร์ศก ๑๒๗ มาตรา ๔
๑๔. ประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม, ราชกิจจานุเบกษา ลงวันที่ ๑๔ เมษายน ร.ศ. ๑๓๑ เล่ม ๒๙ หน้า ๓
๑๕. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๕๒ หน้า ๙๘๓ ลงวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๔๗๘
๑๖. อ้างแล้วใน ๓, หน้า ๘๐

บันทึก

เรื่องการสร้างศาลฎีกา

ศาลฎีกาเป็นส่วนหนึ่งในความดำริเรื่องการสร้างกระทรวงและศาลยุติธรรม
ในกรุงเทพฯ ชั้นใหม่ ดังปรากฏข้อความในบันทึกของท่านเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศร์
ครั้งดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๑
(เก็บแผนกก่อสร้างที่ ๗/๒๔๘๒) ว่า

“ความดำริที่จะสร้างศาลยุติธรรมชั้นใหม่นั้น ความจริงหาใช่ของใหม่ไม่ แต่เป็น
ความดำริซึ่งมีมาตั้งแต่ครั้งรัชกาลที่ ๕ แล้ว ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้ทรงพระกรุณาโปรด
เกล้าฯ ให้ตั้งกรรมการขึ้นพิจารณาการสร้างปฐมบรมราชานุสรณ์ กรรมการส่วนข้างมากได้
ถวายความเห็น ว่า ควรสร้างศาลยุติธรรม แต่โดยที่ทรงพระราชดำริเห็นว่า ควรให้ทำสะพาน
ข้ามแม่น้ำเจ้าพระยาเป็นเหมาะที่สุดแก่รูปการคราวนั้น จึงได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้
สร้างสะพานขึ้น แต่ทั้งนี้ปรากฏตามลายพระราชหัตถเลขาที่ ๒๑/๓๘๓ ลงวันที่ ๗ พฤศจิกายน
๒๔๗๑ ว่ามิได้ทรงมีพระประสงค์จะขัดขวางแก่การสร้างศาลยุติธรรม ในเมื่อทางราชการเห็น
กันว่าเป็นของจำเป็นก็สร้างทำขึ้นได้ โดยใช้เงินแผ่นดินอย่างก่อสร้างอื่น และใน พ.ศ. ๒๔๗๒
ก็ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานพระบรมราชานุญาตให้กระทรวงยุติธรรมจัดการ
สร้างศาลยุติธรรมชั้นใหม่ เพื่อให้เหมาะแก่ฐานะและความเจริญของประเทศ และโปรด
เกล้าฯ ให้กระทรวงยุติธรรมจัดทำแบบขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย แต่โดยเหตุที่การสร้างศาล
ยุติธรรมนี้เป็นการใหญ่ จะต้องใช้จ่ายเงินเป็นจำนวนมาก เพื่อความรอบคอบกระทรวงยุติ-
ธรรมเห็นว่าก่อนออกแบบสมควรให้นายช่างผู้ชำนาญตรวจดูแบบศาลต่าง ๆ ของประเทศที่
เจริญแล้วในยุโรปมาเป็นเครื่องประกอบแก้ไขตัดแปลงให้เหมาะสมกับภูมิประเทศ ประจวบ
กับเวลานั้นนายชวลส์เบกแกงได้รับอนุญาตให้ลาพักไปเยี่ยมบ้าน กระทรวงยุติธรรมจึงได้ขอ



ร้องให้นายซาลส์เบกกุลแลงเลยไปดูแบบศาลต่าง ๆ ในยุโรปด้วย นายเบกกุลแลงได้เดินทางออกไปแล้วได้ส่งรูปศาลต่าง ๆ ที่ได้พบเห็นเข้ามา แต่ยังไม่ทันได้มีการเขียนแผนผัง เรื่องก็เป็นอันหยุดชะงัก มาบัดนี้เห็นว่าถึงเวลาอันสมควรที่จะยกเรื่องนี้ขึ้นพิจารณาต่อไป โดยเหตุผลว่า

๑. บัดนี้ประเทศสยามได้เอกราชในทางศาลคืนมาโดยสมบูรณ์แล้ว จึงเป็นการสมควรที่จะมีศาลยุติธรรมให้เป็นสง่าผ่าเผยเยี่ยงประเทศที่เจริญแล้วทั้งหลาย เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งการที่ได้อำนาจศาลคืนมานั้น

๒. ความดำริที่จะสร้างศาลยุติธรรมได้มีมานานแล้วตั้งได้กล่าวมาข้างต้นโดยได้แลเห็นความจำเป็นอยู่โดยทั่วกัน เพราะศาลยุติธรรมที่เป็นอยู่เวลานี้ ตัวตึกเก่าชำรุดทรุดโทรมมาก ทั้งสถานที่ก็เล็กและคับแคบไม่พอแก่ความต้องการ ไม่สมแก่ฐานะและความเจริญของประเทศ ความจำเป็นเช่นนี้มีมานานแล้ว ยิ่งนานวันก็ยิ่งเป็นความจำเป็นอันเร่งร้อนยิ่งขึ้น ฉะนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่าการสร้างศาลยุติธรรมเป็นความจำเป็นซึ่งจะผ่านไปเสียไม่ได้ในขณะนี้

ถ้าจะเปรียบเทียบกับสถานที่ราชการต่าง ๆ ที่ได้สร้างมาแล้ว หรือที่ดำริจะสร้างต่อไป ก็อาจแลเห็นได้ว่าความสำคัญและความจำเป็นในการสร้างศาลยุติธรรมก็มีไม่น้อยไปกว่าความสำคัญและจำเป็นของสถานที่เหล่านั้นเลย

ตามเหตุผลดังกล่าวมาแล้ว จึงเห็นเป็นการสมควรที่จะยกเรื่องสร้างศาลยุติธรรมขึ้นดำเนินการต่อไป โดยจัดทำเป็นโครงการ ๓ ปีหรือ ๕ ปี แล้วแต่กำลังเงินของประเทศ ในชั้นแรกควรเสนอขอให้คณะรัฐมนตรีรับหลักการเสียชั้นหนึ่งก่อนว่า จะควรดำเนินการอย่างไรหรือไม่ ถ้าคณะรัฐมนตรีเห็นสมควรที่จะดำเนินการ ก็จะได้ขอให้ตั้งกรรมการไปพิจารณาอีกชั้นหนึ่ง”

ความดำริของท่านเจ้าพระยาศรัทธาธรรมาธิเบศร์นี้ ทางกระทรวงยังมีทันจะได้ดำเนินการก็พอดีท่านก็ต้องพ้นจากตำแหน่งไป และหลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ได้เข้าดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมสืบต่อจากเจ้าพระยาศรัทธาธรรมาธิเบศร์ ฯ

จากบันทึกของท่านเจ้าพระยาศรัทธาธรรมาธิเบศร์ ฯ เมื่อ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๑ ต่อมาเป็นเวลาราว ๒ เดือนเศษ หลวงจักรปาณิศร์คีลวิสุทธี (ครั้งดำรงตำแหน่งหัวหน้ากองหมาย) ได้เสนอบันทึกต่อปลัดกระทรวง (เจ้าคุณลัดพลี ฯ) ว่า เมื่อวันที่ ๒ มิถุนายน ๒๔๘๒ รัฐมนตรี

ว่าการกระทรวงยุติธรรมได้นัดให้ ๑. พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์ ปลัดกระทรวง ๒. หลวงธรรมบุญวุฒิกิจ เลขานุการเนติบัณฑิตยสภา ๓. หลวงบุรกรรมโกวิท นายช่างสถาปนิกเทศบาลนครกรุงเทพ ฯ และ ๔. หลวงจักร ฯ ไปประชุมพร้อมกันแล้วแจ้งให้ทราบ ว่า ท่านนายกรัฐมนตรี (หลวงพิบูล ฯ) ได้อนุมัติให้สร้างที่ทำการศาลและกระทรวงชั้นใหม่ ณ ที่ที่ตั้งศาลสนามสถิตย์ยุติธรรมและเนติบัณฑิตยสภาในปัจจุบันนี้ โดยเป็นที่เข้าใจกันว่า สถานที่ที่จะสร้างใหม่จะต้องได้แนวกับกระทรวงกลาโหม ซึ่งกระทรวงยุติธรรมจะต้องดำเนินการวางรูปการก่อสร้างขั้นต้นโดยทันที เพื่อบประมาณให้ทันใน พ.ศ. นี้ ท่านรัฐมนตรีจึงได้มอบให้หลวงจักร ฯ เป็นเจ้าของเรื่อง และให้ปรึกษากับหลวงบุรกรรม ฯ กับพระปฏิเวทย์หัวหน้ากองกลาง เพื่อวางแผนผังและรูปการต่อไป และให้หลวงจักร ฯ ช่วยแสวงหารูปภาพและแบบแปลนศาลสมัยใหม่ในประเทศต่าง ๆ ซึ่งจะผ่านไปดูงานฝ่ายตุลาการในยุโรป โดยกระทรวงยุติธรรมจะจ่ายเงินพิเศษช่วยเหลือในการนี้จำนวนหนึ่ง

เมื่อได้ทราบคำสั่งนี้แล้ว พระปฏิเวทย์ ฯ หลวงบุรกรรม ฯ และหลวงจักร ฯ ได้ประชุมหารือกัน และได้ตกลงในหลักการว่า

๑. **รูปของที่ทำการใหม่** เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากวางยาว มีสนามหรือที่ว่างอยู่ตรงกลางทำนองเดียวกับตึกกระทรวงมหาดไทย ด้านตะวันตกจดถนนราชดำเนินใน ด้านตะวันออกจดถนนราชินี ด้านเหนือจดสนามเนติบัณฑิตยสภาด้านอนุสรณ์นางพระธรรมณี ด้านใต้จดถนนหน้าหับเผย ทั้งนี้ถือเอาด้านที่จดถนนราชดำเนินในเป็นด้านหน้า ซึ่งจะต้องสร้างอย่างเชิดหน้าชูตา

๒. **แนวของที่ทำการ** ที่ทำการศาลใหม่นี้ ถ้าจะให้ด้านถนนราชดำเนินได้แนวตรงกับกระทรวงกลาโหมที่เดียวแล้ว จะต้องสร้างล้ำเข้าไปในถนนราชดำเนินและท้องสนามหลวง ที่ประชุมจึงตีความหมายของคำสั่งนายกว่า ศาลใหม่ต้องได้แนวกับกระทรวงกลาโหมตั้งห่างจากขอบถนนราชดำเนินในเท่าใด ศาลใหม่ก็ต้องตั้งห่างจากแนวถนนเป็นระยะเท่ากัน ซึ่งตามแผนที่อาจทำให้ตึกทั้งสองนี้ประสานกันได้เป็นอย่างดี ส่วนศาลด้านถนนราชินีและถนนหน้าหับเผยนั้น ก็จะปลูกห่างจากขอบถนนแต่พอสมควรเช่นเดียวกัน

๓. การคำนวณเนื้อที่ การคำนวณเนื้อที่นั้นได้ถือเอาว่าจะต้องมีที่พอสำหรับตั้งที่ทำการสำนักงานปลัดกระทรวง ศาลฎีกา ศาลอุทธรณ์ ศาลแพ่ง ศาลอาญา เนติบัณฑิตยสภาและสำนักงานนายความด้วย จึงตั้งเกณฑ์เนื้อที่ของศาลแพ่ง อาญา และศาลอุทธรณ์ในปัจจุบันนั้นแล้วคุณด้วย ๔ ซึ่งคิดว่าจะเป็นการพอเพียงไปชั่วเวลาอีกหลายสิบปีข้างหน้า

๔. การบรรจุที่ทำการ การบรรจุที่ทำการได้ตกลงกัน คือ ๑. ด้านถนนราชดำเนินคงเป็นศาลแพ่งและศาลอุทธรณ์ตามเดิม ๒. ด้านถนนราชินีเป็นศาลอาญาและศาลฎีกา ๓. ด้านเหนือเป็นที่ทำการสำนักงานปลัดกระทรวง ๔. ด้านใต้เป็นสำนักงานเนติบัณฑิตยสภาและที่ทำการนายความ

๕. แผนผังการก่อสร้างครั้งแรก เห็นควรทำเป็นตึก ๓ ชั้นเพียง ๓ ด้าน คือ ด้านถนนราชดำเนิน ถนนราชินี และด้านเหนือก่อน ส่วนด้านใต้ซึ่งเป็นสถานที่ทำการและสโมสรเนติบัณฑิตยสภาอาจรอไว้ก่อนได้ ทั้งนี้เพื่อไม่ต้องแสดงตัวเลขในงบประมาณคราวแรกมากนัก เมื่อสร้าง ๓ ด้านเสร็จแล้วจึงค่อยหาทางขยายปลูกด้านที่ ๔ ต่อไป ซึ่งคงจะสำเร็จได้โดยง่าย

เมื่อได้ตกลงในหลักการขั้นต้นดังกล่าวแล้ว หลวงบูรกรรม ฯ ว่าจะไปคำนวณเนื้อที่และวางแผนผังชั้นแรกมาใหม่ แล้วจึงจะพิจารณาถึงรายละเอียดในการบรรจุห้องพิจารณาและห้องทำการอื่น ๆ ต่อไป ซึ่งหลวงบูรกรรม ฯ ขอให้ทางกระทรวงเตรียมไว้ให้ ทั้งนี้ถ้าชอบด้วยดำริของท่านรัฐมนตรีแล้วจะได้ดำเนินการต่อไป และขอให้กระทรวงช่วยสอบถามอธิบดีศาลต่าง ๆ ว่าจะต้องการห้องพิจารณาและห้องทำการอื่น ๆ ประมาณศาลละเท่าใด พร้อมทั้งแจ้งขนาดกว้างยาวของห้องโดยละเอียดด้วย และหลวงจักร ฯ ได้เสนอข้อสังเกตว่า หากรัฐบาลประสงค์จะให้กระทรวงกลาโหม กระทรวงการต่างประเทศ และกระทรวงยุติธรรมตั้งเรียงกันเป็นแนวเดียวแล้ว ก็ยังมีที่อีกแห่งหนึ่งที่เหมาะสำหรับสร้างศาลมาก ที่นั้นคือสวนสราญรมย์

ตามข้อเสนอของคุณหลวงจักร ฯ นี้ ท่านปลัดกระทรวงได้มีคำสั่งว่า “เรื่องนี้คุณหลวงจักร ฯ ได้เรียนเสนอท่านรัฐมนตรีด้วยวาจาโดยละเอียดตลอดแล้วมีบัญชาให้ตั้งกรมการขึ้นคณะหนึ่งเพื่อดำเนินการ มีท่านรัฐมนตรีเป็นประธาน ปลัดกระทรวงเป็นรอง

ประธาน นอกจาก^๕หลวงจักร ฯ หลวงธรรมบุญ ฯ นายหมิว หลวงบุรกรรม ฯ นาย
ปิลโตโนและพระสาโรช และหลวงบุรกรรม ฯ เป็นเลขานุการของคณะกรรมการด้วย
ส่วนเรื่องห้องได้สอบถามไปแล้ว”

ในระหว่างดำเนินการตั้งกรรมการเพื่อพิจารณาการสร้างกระถวงและศาลยุติ-
ธรรมในพระนครชั้นใหม่^๕ พอดีกระถวงได้รับหนังสือกรมเลขาธิการ ฯ แจ่มมติคณะรัฐ-
มนตรีเรื่องรับหลักการตั้งพิพิธภัณฑ์ชาติไทย และเห็นควรให้บริเวณเวียงหน้าทั้งหมดเป็นของ
กรมศิลปากร ส่วนกระถวงยุติธรรมควรอยู่รวมกับศาล โดยปลูกสร้างในที่ใหม่ กระถวง
จึงได้ทำหนังสือรายงานนายก ฯ ขออนุมัติคณะรัฐมนตรีตั้งกรรมการตามรายชื่อที่ท่านรัฐมนตรี
ระบุไว้ ซึ่งก็ได้รับอนุมัติให้เป็นไปตามนี้ ส่วนการวางแบบแปลนแผนผังอยู่ภายใต้ความ
อำนวยการของพระสาโรชรัตนนิมมานต์ และกระถวงได้แต่งตั้งให้พระสาโรชรัตนนิมมานต์
หลวงบุรกรรมโกวิท หลวงจักรปาศีศรีศีลวิสุทธ์ เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง

รูปของที่ทำการใหม่ เป็นรูปสี่เหลี่ยมผืนผ้ากลางๆ มีสนามหรือที่ว่างอยู่ตรง
กลางทำนองเดียวกับตึกกระถวงมหาดไทย ด้านตะวันตกจดถนนราชดำเนินใน ด้านตะวัน
ออกจดถนนราชินี ด้านเหนือจดสนามเนติบัณฑิตยสภาด้านอนุสรณีย์นางพระธรณี ด้านใต้
จดถนนหน้าหีบเผย^๕ ทิ้งเนื้อเอาด้านที่จดถนนราชดำเนินในเป็นด้านหน้า

แนวของที่ทำการ ที่ทำการศาลใหม่ต้องได้แนวกับกระถวงกลาใหม่ตามแนวถนน
คือกระถวงกลาใหม่ตั้งห่างจากขอบถนนราชดำเนินในเท่าใด ศาลใหม่ก็ต้องตั้งห่างจากแนว
ถนน เป็นระยะเท่ากัน ซึ่งตามแผนที่อาจทำให้ตึกทั้งสองนี้ประสานกันได้ ส่วนศาลด้าน
ถนนราชินีและถนนหน้าหีบเผยก็จะปลูกห่างจากขอบถนนแต่พอสมควรเช่นเดียวกัน

การคำนวณเนื้อที่ การคำนวณเนื้อที่ได้ถือเอาว่าจะต้องมีที่พอสำหรับตั้งที่ทำการ
สำนักงานปลัดกระถวง ศาลฎีกา ศาลอุทธรณ์ ศาลแพ่ง ศาลอาญา เนติบัณฑิตยสภา
และสำนักงานทนายความด้วย จึงตั้งเกณฑ์เนื้อที่ของศาลแพ่ง อาญา และศาลอุทธรณ์ใน
ปัจจุบันนั้นแล้วคูณด้วย ๔ ซึ่งคาดว่าจะเป็นการพอเพียงไปชั่วเวลาอีกหลายสิบปีข้างหน้า

การบรรจุที่ทำการ การบรรจุที่ทำการได้ตกลงกันในที่ประชุมกรรมการฯ

๑. ด้านถนนราชดำเนิน ชั้นบนเป็นศาลฎีกา ล่างเป็นศาลแพ่ง ๒. ด้านถนนราชินีชั้นบนเป็นศาลอุทธรณ์ ล่างเป็นศาลอาญา ๓. ด้านเหนือเป็นที่ทำการกระทรวง ๔. ด้านใต้เป็นสำนักงานเนติบัณฑิตยสภาและที่ทำการทนายความ

แผนผังการก่อสร้างครั้งแรก เห็นควรทำเป็นตึก ๓ ชั้นเพียง ๓ ด้าน คือ ด้านเหนือ ด้านถนนราชินี และด้านถนนราชดำเนิน ส่วนด้านใต้ซึ่งเป็นที่ทำการและสโมสรเนติบัณฑิตยสภาอาจรอไว้ก่อนได้ ทั้งนี้เพื่อไม่ต้องแสดงตัวเลขในงบประมาณคราวแรกมากนัก เมื่อสร้าง ๓ ด้านเสร็จแล้วจึงค่อยหาทางขยายปลูกด้านที่ ๔ ต่อไป

การสร้างตึกกระทรวง ตึกที่ทำการกระทรวงยุติธรรมเป็นศิลปกรรมแบบทันสมัย สูง ๑๔.๐๐ เมตร ๓ ชั้น รูปอักษร ยู. โครงตึกเป็นคอนกรีตเสริมเหล็ก ผนังก่อด้วยอิฐมวลฉนวน ธรรมดา หลังคามุงกระเบื้องลูกฟูก มีกำแพงกันรอบ ซึ่งมีรายการและส่วนต่างๆ ดังนี้

๑. ตึกประธานด้านหน้า มีขนาดยาว ๕๐.๖๐ เมตร กว้าง ๑๘.๐๐ เมตร ตอนกลางมีมุขยื่นไปทางหลัง ๘.๐๐ เมตร มุขกว้าง ๑๐.๑๓๒ เมตร ชั้น ๓ จัดเป็นห้องรัฐมนตรีสำนักงานเลขา ห้องรับแขก ห้องประชุมและห้องสมุด ห้องปลัดกระทรวง ห้องหัวหน้ากองกลางและผู้ช่วย ชั้น ๒ จัดเป็นห้องแผนกรับส่ง ห้องหัวหน้ากองคลังและเจ้าหน้าที่ ห้องหัวหน้ากองบังคับคดีทางแพ่งและผู้ช่วยพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่

๒. ปีกตึกด้านถนนราชินี มีขนาดยาว ๖๐.๖๗๓ เมตร กว้าง ๑๖.๐๐ เมตร ชั้น ๓ จัดเป็นห้องเจ้าหน้าที่กองกลาง ห้องหัวหน้ากองการคดีและเจ้าหน้าที่ ชั้น ๒ จัดเป็นห้องหัวหน้ากองบังคับคดีล้มละลายและผู้ช่วยพร้อมด้วยเจ้าหน้าที่

๓. ปีกตึกทางถนนราชดำเนินใน ยาว ๖๐.๖๗๕ เมตร กว้าง ๑๖.๐๐ เมตร ชั้น ๓ จัดเป็นที่ทำการศาลฎีกาชั่วคราว ชั้น ๒ จัดเป็นห้องเก็บพัสดุศาลฎีกาและห้องรับประทานอาหารของผู้พิพากษาศาลฎีกา

๔. ชั้นล่าง จัดเป็นที่รับประทานอาหารของข้าราชการ เป็นที่เก็บพัสดุต่างๆ ของกระทรวงและกองบังคับคดีทางแพ่ง เป็นที่ขายทอดตลาดทรัพย์สิน และเป็นที่ยอดรถยนต์และรถจักรยานของข้าราชการ

รายการค่าก่อสร้างตึก

๑. ค่าซื้อเหล็ก	๗๑,๘๙๘.๕๖ บาท
๒. ค่าก่อสร้าง	๒๒๑,๖๗๙.๕๓ บาท
๓. ค่าเครื่องประกอบเครื่องใช้ตกแต่ง	๘,๙๐๖.๖๐ บาท
รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน	๓๐๒,๔๘๔.๕๙ บาท

การดำเนินงานก่อสร้างเริ่มแต่ ๑ เมษายน ๒๔๘๓ ผู้รับเหมาทำการก่อสร้างแล้วเสร็จและส่งมอบเมื่อ ๑๓ มีนาคม ๒๔๘๔ และได้กระทำพิธีเปิดเมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๔

สำหรับงบประมาณการก่อสร้าง กระทรวงได้ตั้งงบประมาณในปี ๒๔๘๓ ไว้ ๓๐๐,๐๐๐ บาท และเงินที่จะสร้างทั้งหมดจะไว้ไม่เกิน ๕๐๐,๐๐๐ บาท ในการประชุมคณะกรรมการสภาฯ เกี่ยวกับเรื่องนี้ คณะกรรมการเป็นอันอนุมัติให้สร้างได้ และตั้งงบประมาณให้ ๒๐๐,๐๐๐ บาท (เฉพาะปี ๘๒) ยิ่งกว่านั้นคณะกรรมการประสงค์จะให้รีบดำเนินการสร้างให้เสร็จภายใน ๒ ปี เพราะคิดจำนวนเงินไม่ถึงเก้าแสนตั้งประมาณ

การก่อสร้างกระทรวงและศาลทั้งนี้ มีโครงการก่อสร้างแบ่งออกเป็น ๓ ตอน คือ ตอนที่ ๑ สร้างที่ทำการกระทรวง ตอนที่ ๒ สร้างที่ทำการศาลอุทธรณ์และศาลอาญาต่อจากปีกตึกกระทรวงทางด้านถนนราชินีไปจดถนนหน้าหับเผย ตอนที่ ๓ สร้างที่ทำการศาลฎีกาและศาลแพ่งต่อจากปีกตึกกระทรวงทางด้านถนนราชดำเนินไปจดถนนหน้าหับเผย การก่อสร้างตอนที่ ๑ ได้สำเร็จเรียบร้อยไปแล้ว

การก่อสร้างตอนที่ ๒ การดำเนินการก่อสร้างรายนี้ได้ตั้งกรรมการขึ้นคณะหนึ่งประกอบด้วยรัฐมนตรี (หลวงธำรงฯ) เป็นประธาน ปลัดกระทรวงยุติธรรม (พระยาอัฒพิลาฯ) พระสาโรชฯ หลวงบูรกรรมฯ หลวงจักรฯ กับผู้แทนเนติบัณฑิตยสภา (หลวงเมธีฯ) เป็นกรรมการ การวางแผนแปลนแผนผังอยู่ภายใต้ความอำนวยความสะดวกของพระสาโรชฯ และได้แต่งตั้งให้พระสาโรชฯ หลวงบูรกรรมฯ กับหลวงจักรฯ เป็นผู้ควบคุมการก่อสร้าง

ตึกที่ทำการศาลเป็นรูปสี่เหลี่ยมรี ขนาดยาว ๑๕๗.๐๐ เมตร กว้าง ๑๖.๐๐ เมตร เป็นตึก ๓ ชั้น ตอนกลางทำเป็น ๔ ชั้น มีมุขยื่นออกไปข้างหน้า ๒.๕๐ เมตร กว้าง ๕๐.๐๐ เมตร มุขยื่นไปข้างหลัง ๒๒.๐๐ เมตร กว้าง ๓๒.๐๐ เมตร ใช้เป็นที่ทำการของศาลฎีกา ศาลอุทธรณ์ และศาลอาญา (ศาลฎีกาอาศัยชั่วคราว) ตามลำดับดังนี้ คือ

ชั้นที่ ๔ จัดเป็นห้องสำหรับเจ้าหน้าที่พิมพ์หนังสือ ห้องเก็บพัสดุและเก็บสำนวน
ความของศาลฎีกาและศาลอุทธรณ์

ชั้นที่ ๓ ด้านที่ต่อกับตึกที่ทำการกระทรวงจัดเป็นที่ทำการของศาลฎีกา มีห้อง
ประธานศาลฎีกา ห้องประชุม ห้องผู้พิพากษา ห้องรับแขก ห้องจำลองกับเจ้าหน้าที่ และห้อง
พิจารณาคดี ๒ ห้อง ด้านถนนหน้าหีบเผยแพร่จัดเป็นที่ทำการของศาลอุทธรณ์ มีห้องอธิบดี
ผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ ห้องประชุม ห้องผู้พิพากษา ห้องรับแขก ห้องจำลองกับเจ้าหน้าที่
และห้องพิจารณาคดี ๒ ห้อง

ชั้นที่ ๒ จัดเป็นที่ทำการของศาลอาญาตลอดทั้งชั้น มีห้องอธิบดีผู้พิพากษาศาล
อาญา ห้องประชุม ห้องผู้พิพากษา ห้องรับแขก ห้องจำลองกับเจ้าหน้าที่ และห้องพิจารณา
คดี ๑๑ ห้อง

ชั้นล่าง จัดเป็นห้องคุมขังจำเลยผู้ต้องขัง และห้องผู้คุม จากห้องคุมขัง มีถนน
ทางเดินสำหรับผู้ต้องขังเดินไปสู่บัลลังก์พิจารณาคดีโดยไม่ต้องผ่านบุคคลใดๆ นอกจากนี้ได้
จัดเป็นห้องรับประทานอาหารสำหรับเสมียนพนักงาน ๒ ห้อง และเป็นที่จอดรถยนต์ของ
ข้าราชการ

รายการค่าก่อสร้างมีดังต่อไปนี้ :—

๑. ค่าก่อสร้างตัวตึก	๓๘๘,๐๐๐ บาท
๒. ค่าติดตั้งไฟฟ้า	๑๒,๐๐๐ ,,
๓. ค่าทำถนนบริเวณศาลและติดประปา	๑๐,๒๖๑ ,,
๔. ค่าเครื่องครุภัณฑ์ต่างๆ	๒๑,๐๐๐ ,,
๕. ค่าจ้างผู้คุมงานก่อสร้างและค่ารถนายช่างตรวจการ	๔,๕๐๐ ,,
รวมทั้งสิ้นเป็นเงิน	๔๓๕,๗๖๑ ,,

การดำเนินงานก่อสร้างเริ่มแต่ ๑ มกราคม ๒๔๘๔ การก่อสร้างแล้วเสร็จและ
กระทำพิธีเปิดเมื่อ ๒๔ มิถุนายน ๒๔๘๖

การสร้างที่ทำการศาลฎีกาและศาลแพ่งเป็นการดำเนินงานตอนที่ ๓ ของโครงการ
ก่อสร้างกระทรวงและศาลยุติธรรม ซึ่งตามแบบร่างที่พระสภาโรซ ๆ เสนอจะต้องสร้างเสริมต่อ

ตัวตึกที่ทำการกระทรวงออกไปทางด้านถนนราชดำเนินในยาวไปหักเลี้ยวตรงมุมศาลอาญาเดิม (ตึกที่ทำการเนติบัณฑิตยสภาเดี่ยวนั้น) แต่ส่วนที่เลี้ยวไปนี้ยาวเพียงจดเขตหลังตึกศาลอาญาเดิม ไม่เกินถึงตึกสโมสรเนติบัณฑิตยสภา ตึกด้านนี้ชั้นล่างเป็นที่ทำการศาลแพ่ง ชั้นบนเป็นที่ทำการของศาลฎีกา ส่วนกลางเป็นมุขโถง ซึ่งเป็นทางเข้า ตอนบนของส่วนนี้เป็นโดมสูงสำหรับงบประมาณการก่อสร้าง ที่ประชุมคณะกรรมการพิจารณาดำเนินการฯ ได้ตกลงให้กองคลังดำเนินการขอตั้งงบประมาณ (ปี ๒๔๘๕) ขึ้นไปดังนี้

๑. ค่าก่อสร้างตัวตึกที่ทำการศาลฎีกาและศาลแพ่ง	(๔๕๐,๐๐๐ + ๓๐% ของ ๔๕๐,๐๐๐ + ๓๖,๐๐๐)	๖๒๑,๐๐๐ บาท
๒. ค่าก่อสร้างโดม		๗๐,๐๐๐ บาท
๓. เบ็ดเตล็ด (๑๐,๐๐๐+๑๐,๐๐๐)		๒๐,๐๐๐ บาท
๔. ค่าครุภัณฑ์		๖๐,๐๐๐ บาท
๕. ค่าไฟฟ้า		๑๗,๐๐๐ บาท
	รวม	๗๘๘,๐๐๐ บาท

งบประมาณนี้ต้องระงับการก่อสร้างลงตามหนังสือกระทรวงการคลังที่ ย. ๗๘๑๕๗/๒๔๘๕ ลงวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๔๘๕ (เรื่องเก็บแผนกคลัง ๑๓๘/๘๕) โดยเหตุผลว่า เนื่องจากสถานการณ์ปัจจุบันร่างพระราชบัญญัติงบประมาณประจำปี ๒๔๘๕ ที่ได้เสนอไปยังสภาผู้แทนราษฎรแล้วนั้นจำเป็นที่จะต้องยับยั้งไว้ และคณะรัฐมนตรีได้ประชุมปรึกษาลงมติอนุมัติให้กระทรวงการคลังดำเนินการจัดทำงบประมาณประจำปี ๒๔๘๕ เสียใหม่ ฯลฯ

ต่อมาหลวงจักร ฯ ได้เสนอบันทึกต่อปลัดกระทรวง (พระยารัตนประจิด เมื่อวันที่ ๒๐ สิงหาคม ๒๔๘๕) ว่า ตามที่คณะรัฐมนตรีได้อนุมัติให้กระทรวงจัดการก่อสร้างศาลยุติธรรมชั้นใหม่นั้น ท่านนายกรัฐมนตรี (จอมพล ป. พิบูลสงคราม) ได้สั่งไว้เป็นเงื่อนไขอันสำคัญว่าศาลใหม่จะต้องได้แนวกับกระทรวงกลาโหม ซึ่งหมายความว่าต้องตั้งขนานกับถนนราชดำเนินห่างจากขอบถนนมีระยะหนึ่งเส้นเท่ากับกระทรวงกลาโหม บัดนี้กระทรวงยุติธรรมได้ดำเนินการก่อสร้างตัวกระทรวงทางถนนด้านนางพระธรณีเสร็จแล้ว ส่วนศาลด้านคลองหลอดซึ่งจะเป็นที่ทำการของศาลอุทธรณ์และศาลอาญาก็สร้างจนเสร็จแล้ว ยังขาดอยู่แต่ที่

ทำการศาลฎีกาและศาลแพ่ง ซึ่งจะต้องก่อสร้างทางด้านถนนราชดำเนิน ต่อมาคณะรัฐมนตรีได้สั่งระงับการก่อสร้างที่จะกระทำต่อไปเสียทั้งหมด คงอนุญาตให้ทำแต่เฉพาะสถานที่ที่กำลังก่อสร้างอยู่ยังไม่เสร็จ ทางกระทรวงยุติธรรมจึงเห็นว่าต้องระงับการสร้างศาลด้านถนนราชดำเนินเสียด้วย แต่ข้าพเจ้าเห็นว่ากระทรวงน่าจะทำความตกลงขออนุมัติสร้างศาลด้านถนนราชดำเนินต่อไปให้เต็มตามโครงการ โดยมีเหตุผลที่จะอ้างได้คือ

๑. การก่อสร้างที่ได้กระทำมาแล้วยังไม่สำเร็จตามเงื่อนไขที่ท่านนายทฯ ได้ตั้งไว้คือ ยังไม่มีศาลด้านถนนราชดำเนินให้ได้แนวกับกระทรวงกลาโหมซึ่งจะเพิ่มความสว่างมาให้แก่แผนผังจังหวัดพระนครตามความมุ่งหมายของท่านนายทฯ ฉะนั้น トラบใดที่ยังไม่ริ้อศาลยุติธรรมเก่าซึ่งตั้งไม่ได้แนวกับถนนราชดำเนินอยู่ ถนนตอนนั้นก็ยังขาดความเป็นระเบียบเหมือนดังไม่ได้พยายามแก้ไขของเก่าอยู่นั่นเอง อนึ่ง อาจถือได้ว่าศาลยุติธรรมด้านถนนราชดำเนินนั้นอยู่ในระหว่างที่ก่อสร้างยังไม่เสร็จ เพราะตามโครงการศาลนี้จะต้องทำต่อไปจากปีกกระทรวงด้านถนนราชดำเนินซึ่งเป็นงานขั้นต้นไว้แล้ว เหตุนี้จึงไม่น่าขัดกับมติของคณะรัฐมนตรีที่ให้ระงับการก่อสร้างที่จะคิดทำขึ้นใหม่

๒. เหตุสำคัญที่คณะรัฐมนตรีให้ระงับการก่อสร้างที่จะกระทำต่อไปในจังหวัดพระนครนั้น ก็เพราะรัฐบาลมีนโยบายที่จะย้ายเมืองหลวงไปจากจังหวัดพระนคร แม้กระนั้นก็ตามเป็นที่เข้าใจกันทั่วไปว่า การย้ายเมืองหลวงนั้นมิใช่จะเป็นของที่ทำได้โดยง่าย อย่างเร็วที่สุดก็ต้องกินเวลาประมาณ ๕ ปี ซึ่งมีบุคคลมากหลายเข้าใจว่าไม่อาจสำเร็จได้ภายในเวลาที่กล่าวแล้วด้วยซ้ำไป ในระหว่างนี้ศาลฎีกาซึ่งเป็นศาลสูงสุดของประเทศต้องเที่ยวอาศัยเขาอยู่ เช่นเวลานี้อาศัยปีกหนึ่งของกระทรวง และต่อไปได้คิดกันว่าจะให้ไปอาศัยใช้ปีกหนึ่งของศาลอุทธรณ์ไปพลางก่อน การที่ศาลฎีกาซึ่งเป็นศาลสำคัญที่สุดเที่ยวเร่ร่อนอยู่เช่นนี้ไม่เป็นการส่งเสริมความมั่นคงของเอกราชในทางศาลของเรา จึงควรจะรีบจัดการให้ศาลฎีกาได้มีที่อยู่เป็นหลักแหล่งอันสมเกียรติเสียโดยเร็ว เพราะกว่าศาลทั้งสี่จะได้ย้ายไปตั้งที่เมืองหลวงใหม่ก็คงจะเป็นเวลาอีกนานหลายปีนัก

๓. ถ้าได้สร้างศาลด้านถนนราชดำเนิน ซึ่งมีโดมอันสง่าเต็มตามโครงการแล้ว นอกจากจะทำให้จังหวัดนี้มีอาคารที่สวยงามเป็นระเบียบในตอนกลางพระนครและเป็นการส่งเสริม

ให้ประชาชนเลื่อมใสในเอกราชทางศาลของเราแล้ว แม้ในที่สุดศาลสูงทั้งหมดจะต้องย้ายไปตั้ง ณ เมืองหลวงใหม่ ตึกอันสง่างามที่จะได้ทำลง ณ บัดนี้ก็คงจะไม่เสียเปล่า เพราะจะติดอยู่ที่กลางพระนครเพื่อเป็นความสง่าอยู่นั่นเอง และในทางสารัตถะประโยชน์ทางรัฐบาลอาจโอนตึกศาลยุติธรรมอันใหม่นี้ให้เป็นศาลาที่ทำการเทศบาลจังหวัดพระนครก็จะเป็นการเหมาะสมอย่างยิ่ง เห็นว่าถ้าได้กระทำตามที่เสนอ ทางรัฐบาลมิแต่ทางได้ประโยชน์ ไม่มีทางเสียเลย จึงขอเสนอเพื่อเป็นทางดำริต่อไป

ปลัดกระทรวงได้แทงหน้าบันทึกว่า “เรื่องนี้ได้เรียนปฏิบัติท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมด้วยวาจาแล้ว มีบัญชาให้ระงับไว้ก่อน” (เรื่องเก็บแผนกก่อสร้างที่ ๕๑/๘๔)

เรื่องให้ระงับการก่อสร้างสถานที่ราชการที่จะสร้างขึ้นใหม่นี้กระทรวงยุติธรรมได้รับหนังสือกรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรีที่ น.ว. ๑๖๘/๒๔๘๕ ลงวันที่ ๑๐ มิถุนายน ๒๔๘๕ แจ้งคำสั่งท่านนายกรัฐมนตรีให้กระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ ปฏิบัติตามความเห็นของกระทรวงมหาดไทยเรื่องให้ระงับการก่อสร้างสถานที่ราชการที่จะสร้างขึ้นใหม่ หรือที่จะสร้างเพิ่มเติมขึ้นอีกโดยได้ตกลงที่จะย้ายนครหลวงไปจากพระนครเป็นการแน่นอนแล้ว มาเพื่อถือปฏิบัติซึ่งปลัดกระทรวงเสนอรัฐมนตรีว่า สำหรับกระทรวงยุติธรรมมีการก่อสร้างศาลอาญาศาลอุทธรณ์ที่ค้างอยู่ แต่ไม่ใช่จะสร้างขึ้นใหม่หรือสร้างเพิ่มเติม เห็นว่าน่าจะจะไม่เข้าอยู่ในหลักเกณฑ์ที่จะต้องระงับ แต่ทั้งนี้จะสมควรประการใดขอเรียนปฏิบัติ รัฐมนตรีมีคำสั่งว่าตามความเข้าใจถูกต้องแล้ว

เรื่องนี้ต่อมากรมเลขาธิการฯ ได้มีหนังสือที่ น.ว. ๒๒๑/๒๔๘๖ ลงวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๔๘๖ มาว่า ท่านนายกรัฐมนตรีได้พิจารณาเห็นว่า เนื่องจากได้สั่งระงับการสร้างนครหลวงใหม่ที่จังหวัดสระบุรี โดยจะไปสร้างใหม่ที่เพชรบูรณ์ ฉะนั้นการก่อสร้างสถานที่ราชการที่จะสร้างขึ้นใหม่หรือที่จะสร้างเพิ่มเติมขึ้นอีกสำหรับราชการบริหารส่วนกลางในจังหวัดพระนครนั้น ให้เสนอมาเพื่อรับการอนุมัติเสียก่อน ส่วนการก่อสร้างในต่างจังหวัดนั้น ไม่ขัดข้อง หัวหน้ากองกลางเสนอปลัดกระทรวงว่าศาลฎีกาและศาลแพ่งซึ่งอยู่ในโครงการที่จะสร้างใหม่นั้น โดยนัยแห่งหนังสือนี้จะควรดำเนินการต่อไปหรือไม่ น่าจะพิจารณา

ปลัดกระทรวงเสนอรัฐมนตรีว่า การก่อสร้างศาลฎีกาและศาลแพ่งนี้มีเหตุสมควรที่จะดำเนินการต่อไป และนาย ว.จ. ไกรเวกส์ได้เคยเสนอไว้ครั้งหนึ่งตามบันทึกลงวันที่ ๒๐ ส.ค. ๘๕ บัดนี้มีคำสั่งเปิดโอกาสให้เช่นนี้ จะควรขออนุมัติดำเนินการต่อไปหรือไม่ ขอเรียน

ปฏิบัติ รัฐมนตรี (หลวงธำรง ฯ) มีคำสั่งว่า “แม้จะเสนอไปและได้รับอนุมัติก็ก่อสร้างไม่ได้ เพราะขาดวัตถุประสงค์ก่อสร้าง ให้รอไว้จนกว่าสถานการณ์เป็นปกติเสียก่อน” (เรื่องเก็บแผนกก่อสร้างที่ ๘/๘๕)

ในปี ๒๔๙๑ สมัยพระมณฑุภาคเป็นรัฐมนตรี หัวหน้ากองคลังได้ทำบันทึกลงวันที่ ๑๘ มิถุนายน ๒๔๙๑ เสนอปลัดกระทรวงว่า ตามที่ได้มีมติคณะรัฐมนตรีให้กระทรวงทบวงกรมต่าง ๆ สำรวจสถานที่ราชการที่ชำรุดทรุดโทรมเพื่อบูรณะหรือปลูกสร้างใหม่นั้น เรื่องนี้กระทรวงได้แจ้งไปยังกองและศาลต่าง ๆ ปฏิบัติแล้ว เฉพาะสถานที่ราชการของกระทรวงกองคลังจะได้ดำเนินการสำรวจต่อไป แต่ในชั้นนี้ขอเสนอคือ

ตึกศาลสถิตย์ยุติธรรมซึ่งเวลานี้ศาลแพ่งอาศัยอยู่เป็นตึกเก่ามีการชำรุดทรุดโทรมมาก ซึ่งเดิม (สมัยหลวงธำรง ฯ เป็นรัฐมนตรี) ได้ดำริจะรื้อตึกหลังนี้แล้วปลูกสร้างขึ้นใหม่ ต่อจากตึกกระทรวงด้านริมถนนราชดำเนิน เพื่อให้ศาลแพ่งและศาลฎีกาประจำอยู่ บังเอิญมีสงครามเกิดขึ้น การปลูกสร้างตึกรายนี้เป็นอันระงับมาจนบัดนี้ ฉะนั้นจึงขอเสนอว่าจะควรดำริปลูกสร้างศาลฎีกาและศาลแพ่งขึ้นใหม่ตามโครงการเดิมหรือประการใด ถ้ายังไม่สมควรจะสร้างในขณะนี้แล้ว เห็นสมควรจัดการซ่อมแซมเป็นการใหญ่เสียครั้งหนึ่ง เพราะถ้าทิ้งไว้ ความชำรุดทรุดโทรมจะทวีมากยิ่งขึ้น ทั้งนี้ควรประการใดขอได้โปรดพิจารณา

ปลัดกระทรวง (พระยารัถประจิด ฯ) แทนเสนอรัฐมนตรีว่า “เห็นว่ากาที่จะสร้างใหม่จะหมดเปลืองเงินมาก สมควรจัดการซ่อมแซมพอใช้ไปพลางก่อน” ซึ่งรัฐมนตรีสั่งว่า “ให้ช่างตรวจว่าจำเป็นจะต้องซ่อมโดยเร็วเพียงใดเสียก่อน” กระทรวงจึงได้มีหนังสือขอให้กรมโยธาเทศบาลช่วยตรวจทำรายการประมาณการซ่อมให้ พร้อมกับได้ขอให้ประมาณค่าก่อสร้างศาลฎีกาและศาลแพ่งด้วย ซึ่งกรมโยธาได้สำรวจและประมาณการซ่อม และสร้างให้ดังนี้

๑. ประมาณการจัดซ่อมทั้งสิ้น ๒๔๓,๗๙๑.๐๐ บาท

๒. ประมาณการก่อสร้าง ๖,๗๗๘,๔๖๐.๐๐ บาท

เรื่องนี้เป็นอันกระทรวงได้ดำเนินการในทางซ่อมของเก่าแล้ว (เรื่องเก็บแผนกก่อสร้างที่ ๓๐/๙๑)

ต่อมาใน ปี ๒๔๙๓ ในเดือนกรกฎาคม กระทรวงได้ดำริจะสร้างศาลฎีกาใหม่เป็นเอกเทศโดยเฉพาะซึ่งจะให้ช่างก่อสร้างออกแบบแปลนต่อไป แต่จะต้องอาศัยเจ้าหน้าที่

ให้ความเห็นว่า ควรจะมีห้องและบัลลังก์พิจารณากี่ห้อง ห้องผู้พิพากษากี่ห้อง ห้องจำศาล เสมียนพนักงานและห้องอื่น ๆ ตลอดจนห้องนิรภัยพร้อมด้วยขนาดกว้างยาวตามที่ต้องการ ท่านรัฐมนตรีจึงได้มีคำสั่งตั้ง ประธานศาลฎีกา นายประวดี ปัตตพงศ์ และนายไชยเจริญ สันติศิริ เป็นกรรมการพิจารณาดำเนินการแล้วเสนอกระทรวงทราบ

การสร้างศาลฎีกานี้ ท่านรัฐมนตรีตั้งโครงการไว้สร้างเป็น ๓ ชั้น ชั้นล่าง สำหรับเป็นห้องพิจารณา ชั้นกลาง สำหรับเป็นห้องผู้พิพากษา ชั้นบน สำหรับเป็นห้องเสมียนพนักงานต่าง ๆ ทั้งนี้ได้ขอให้กรมโยธาเทศบาลช่วยออกแบบแปลนให้ซึ่งกรมโยธาเทศบาลก็ได้อนุเคราะห์จัดทำแบบร่างส่งมาให้แล้ว ๒ ฉบับ โดยว่าเมื่อกระทรวงได้พิจารณาเห็นชอบตามแบบใดแล้ว ให้ส่งแบบร่างดังกล่าวทั้ง ๒ ฉบับ คืนไปเพื่อพิจารณาดำเนินการออกแบบก่อสร้างและเขียนรายการก่อสร้างให้ต่อไป ซึ่งปลัดกระทรวงสั่งให้กองคลังส่งคณะกรรมการ ฯ และหัวหน้ากองคลังได้เสนอบนที่ต่อปลัดกระทรวงว่า เงินงบประมาณสร้างศาลฎีกาที่เสนอขอตั้งไปในงบประมาณปี ๒๔๙๔ นั้นถูกตัด และไม่ทราบว่าจะได้เมื่อใด บัดนี้กรมโยธาเทศบาลได้ส่งแบบแปลนมาเพื่อพิจารณา ในการพิจารณานี้กรรมการต้องพิจารณานานวัน ซึ่งได้เกินกำหนด ๑๐ วันไปแล้ว ๘ วัน ฉะนั้นในชั้นนี้ขออนุญาตรวมเรื่องไว้ก่อน แล้วส่งไปให้กรรมการ ฯ พิจารณาต่อไป ปลัดกระทรวงรับทราบ และหัวหน้ากองคลังได้ส่งเรื่องเก็บเรื่องเป็นอันยุติ (ดูเรื่องเก็บแผนก่อสร้างที่ ๖๓/๙๓)

ต่อมาในปี ๒๔๙๕ ท่านนายกรัฐมนตรี จอมพล ป. พิบูลสงครามได้มีหนังสือลงวันที่ ๒๑ มีนาคม ๒๔๙๕ ถึงท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมว่า “ท่านได้ทราบจากข้าราชการในกระทรวงยุติธรรมเมื่อคราวมาในงานเปิดศาลเด็กว่าทางกระทรวงยุติธรรมยังขาดสถานที่สำหรับศาลในกรุงเทพฯ อยู่บ้างแห่ง ใครจะให้ท่านช่วยสนับสนุนให้ได้เงินมาทำให้ครบรูป ท่านเลยลืมนานาน จนวันนี้จึงได้คิดขึ้นมาได้ จึงเรียนมายังคุณพระ เพื่อได้กรุณาให้ทางท่านปลัดกระทรวงหรือผู้ใดได้คิดงบประมาณดังกล่าวนี้เสนอขึ้นมาได้ เพื่อทำเป็นงบประมาณเพิ่มเติมให้เป็นสง่าเกียรติแก่ศาลยุติธรรมของชาติต่อไป” ท่านรัฐมนตรีได้มีหนังสือกราบเรียนขอพระคุณท่านนายกรัฐมนตรีและเรียนให้ทราบว่า ได้สั่งให้ปลัดกระทรวงยุติธรรมรีบดำเนินการเพื่อเสนองบประมาณเพิ่มเติมขึ้นมาตามทางการต่อไปแล้ว

ในการดำเนินงานขั้นต่อไป ปลัดกระทรวงได้เชิญประธานศาลฎีกา อธิบดีศาลแพ่ง อธิบดีกรมโยธาเทศบาล (หลวงบุกรกรม ฯ) และหลวงประมวล หัวหน้ากองคลัง มาประชุมในการพิจารณาแบบแปลนตึกศาลฎีกาและศาลแพ่งที่จะสร้างใหม่ (หลวงบุกรกรม ฯ มาไม่ได้ติดประชุมได้ส่งนายช่าง ๒ คนมาแทน) ที่ประชุมได้ตกลงในหลักการว่า “ จะทำการก่อสร้างศาลฎีกาและศาลแพ่งต่อจากปีกกระทรวงด้านตะวันตก ขนานไปกับถนนราชดำเนินใน จนจดถนนหน้าหีบเผย ตรงกลาง (จากมุมกระทรวงไปจนจดหีบเผย ยกโดมแบบไทย) ปีก ๒ ข้างแบบเดียวกัน คือให้ได้กับของกระทรวงที่มี จะได้ไม่หลอกกัน ด้านถนนหีบเผย (น.บ.ส.) ก็ให้ทำด้วยคร่าวเดียวกัน ขยายศาลอาญาที่ยังคับแคบออกมา โดยชั้นล่างใช้เป็น น.บ.ส. ส่วนห้องพิจารณา ห้องประธาน ห้องอธิบดีผู้พิพากษา จำศาล เสมียนพนักงาน ต้องปรับปรุงให้มากขึ้นกว่าเดิม ประธานและอธิบดี ฯ จะแจ้งมา

งบประมาณ ช่างว่าจะบอกกระทรวงได้ก่อนสงกรานต์ (๑๓-๑๕ เม.ย. สงกรานต์)

แปลนช่างรับไปทำ เสนออธิบดีแล้วจะส่งมาภายหลัง ต่อมากรมโยธาเทศบาลได้ มีหนังสือที่ ๓๐๘๕/๒๔๙๕ ลงวันที่ ๒๘ เมษายน ๒๔๙๕ แจ้งการประมาณราคาค่าก่อสร้าง อาคารศาลฎีกา หลังคาแบบไทย มีปราสาทด้วยดังนี้ :-

- | | | |
|--|---------------------|---------------------|
| ๑. ปราสาทขนาด ๑๖.๐๐x๑๖.๐๐ เมตร | | |
| ^๕ / _๕ เนื้อที่ ๒๕๖ ตารางเมตร ตารางเมตร | | |
| ละ ๖,๐๐๐.๐๐ บาท | เป็นเงิน | ๑,๕๓๖,๐๐๐.๐๐ บาท |
| ๒. ตึก ๔ ชั้นขนาด ๗๐x๑๖.๐๐ เมตร, เนื้อที่ | | |
| ๑,๑๒๐ ตารางเมตร ตารางเมตรละ | | |
| ๕,๐๐๐ บาท | เป็นเงิน | ๕,๖๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท |
| ๓. ตึก ๓ ชั้นขนาด ๒๐๐.๐๐x๑๖ เมตร | | |
| ^๕ / _๕ เนื้อที่ ๓,๒๐๐ ตารางเมตร ตารางเมตร | | |
| ละ ๔,๐๐๐.๐๐ บาท | เป็นเงิน | ๑๒,๘๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท |
| | รวมเป็นเงิน | ๑๙,๙๓๖,๐๐๐.๐๐ บาท |
| | เผื่อเหลือเผื่อขาด | ๖๔,๐๐๐.๐๐ บาท |
| | รวมเป็นเงินทั้งสิ้น | ๒๐,๐๐๐,๐๐๐.๐๐ บาท |
| | | (ยี่สิบล้านบาทถ้วน) |

ปลัด ฯ แทนหน้าบันทึกหนังสือฉบับนี้ว่า ส่งกองคลังเพื่อในการขอตั้งงบประมาณ
เพิ่มเติม เรื่องอยู่ระหว่างดำเนินการ งบประมาณที่ขอไปถูกต้อง
(เรื่องที่ ๕๖ แพม์ที่ ๒๔ ก. แผนก่อสร้าง เรื่องสร้างศาลฎีกาและศาลแพ่ง
พ.ศ. ๒๔๕๕ กองเก็บ กระทรวงยุติธรรม)

ประวัติกระทรวงยุติธรรม

วิชา มหาคุณ

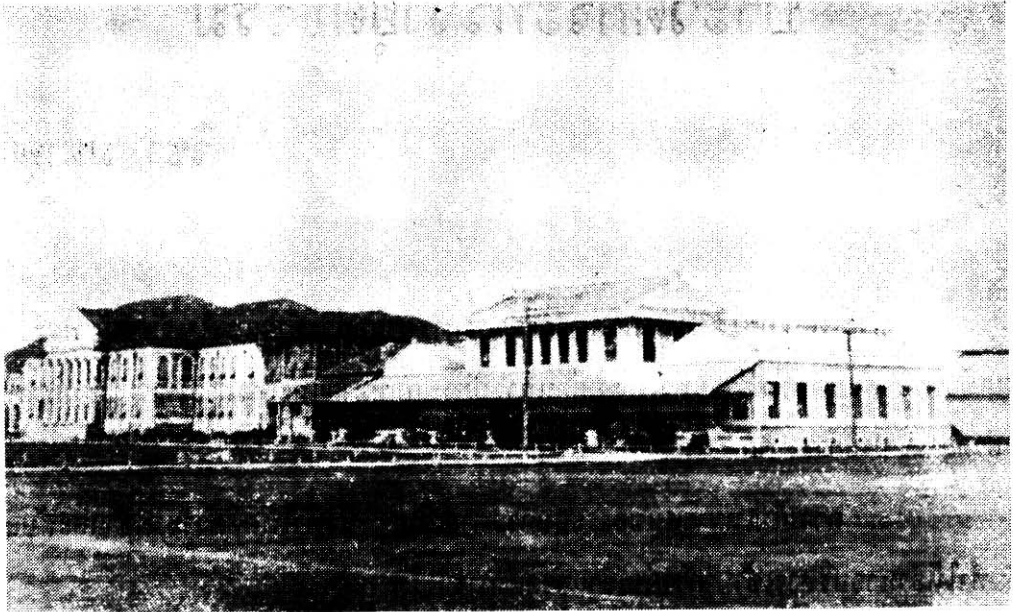
ประเทศไทยได้ประสบวิกฤตการณ์ทางการศาลอย่างร้ายแรงในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ยุคก่อนการปฏิรูปกฎหมายและการศาลไทย ซึ่งมีสาเหตุที่สำคัญ ๓ ประการ คือ

๑. ความไม่เหมาะสมของระบบการศาลเดิม ซึ่งทำให้คดีความล่าช้าและซับซ้อนกับทำให้อำนาจบริหารเข้ามาก้าวก่ายอำนาจตุลาการ

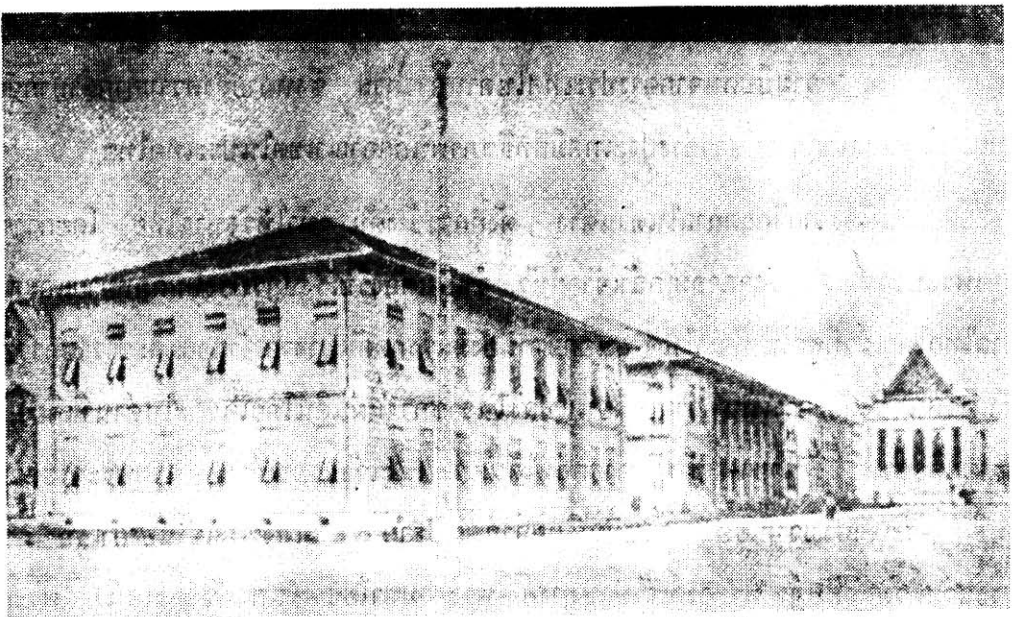
๒. ความไม่เหมาะสมของวิธีพิจารณาความตามแบบเดิมอันได้แก่ ความไม่เหมาะสมของวิธีการสืบพยาน ความไม่เหมาะสมของระบบจารีตนครบาล และความไม่เหมาะสมของทฤษฎีการลงโทษ ซึ่งเป็นไปในแบบ “ตาต่อตา ฟันต่อฟัน”

๓. ความบีบคั้นจากต่างประเทศในด้านการศาล ซึ่งหมายถึงความยากลำบากของไทย อันเนื่องจากการที่ชาวต่างประเทศมีสิทธิสภาพนอกอาณาเขตในประเทศไทย

เนื่องจากวิกฤตการณ์ในด้านต่าง ๆ ดังกล่าวข้างต้น ทำให้รัฐบาลไทย โดยการนำของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว จำเป็นต้องริบเร่งปฏิรูประบบกฎหมายและการศาลไทยโดยเร็วที่สุดเท่าที่จะทำได้ นอกจากนี้ยังมีแรงกดดันมาจากเจ้านายและข้าราชการที่มีหัวก้าวหน้าซึ่งต้องการเห็นความเปลี่ยนแปลงในราชการแผ่นดินโดยเฉพาะในด้านที่เกี่ยวกับความยุติธรรม เจ้านายและข้าราชการกลุ่มนี้ได้แก่ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระนเรศวรฤทธิ์ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยาตรา สมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ กรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฎ์ พระองค์เจ้าปฤษฎางค์ พระยามหาโยธา (นกแก้ว คชเสนี) พระยาอภัยพิพิธ (สุน์ ศาสตรภย์) เป็นต้น ดังจะเห็นได้จากคำกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดินตอนหนึ่งที่ว่า



กระทรวงยุติธรรมและสนามสถิตยยุติธรรม สมัยรัชกาลที่ ๕



กระทรวงยุติธรรมเก่า ถนนหน้าพระธาตุและถนนราชินี

“๑. อ้างว่าเป็นธรรมชาติผู้มีความกรุณาต่อมนุษย์ด้วยกันทั่วไปต้องประสงค์ที่จะให้มนุษย์มีความสุข ความเจริญ และได้รับความยุติธรรมเสมอทั่วกัน

๒. อ้างเอาความเจริญความศิวิไลซ์ของชาวยุโรป แลความไม่เจริญของประเทศเอเชีย แล้วจึงเห็นต่อไปว่า ไซ้แต่เป็นการกีดขวางความเจริญของเอเชียนั้นไม่ แต่ยังเป็นทางกีดขวางความเจริญแห่งประเทศซึ่งเดินทางศิวิไลซ์ด้วย จึงเป็นช่องให้ประเทศหนึ่งประเทศใดในยุโรปคิดเข้าเป็นผู้ปกครองจัดการบ้านเมืองให้เจริญเพื่อจะได้ประโยชน์ทั่วกัน

๓. ยกว่าเคาเวอนเมนต์นั้น ๆ จัดการบ้านเมืองไม่เรียบร้อย จึงมีโจรผู้ร้าย ทำอันตรายต่อชีวิต แลทรัพย์สินมบัติทั้งปวง แลอันตรายนั้นมาถึงชาวยุโรปที่จะจัดการบ้านเมืองนั้นได้ เพื่อประโยชน์ที่จะได้ให้ความสุขทั่วไปทั้งชาวยุโรปแลคนในชาตินั้น ๆ แลทั้ง จะกำจัดคนพาลด้วย”^๑

ในปี ร.ศ. ๑๐๔ (พ.ศ. ๒๔๒๘) พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดให้พระเจ้าน้องยาเธอกรมหลวงพิชิตปรีชากร ซึ่งขณะนั้นยังมีพระยศเป็นกรมหมื่นเรียบเรียงความคิดที่จะใช้ในการศาลต่อไปขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ในลายพระหัตถ์ของพระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร มีข้อความตอนหนึ่งว่า

“การในศาลสถิตยุติธรรมบัดนี้ก็เป็นกรจำเป็นจะต้องทำ ไม่ทำไม่ได้อยู่แล้ว และการที่จะทำนั้นไม่ได้โดยเร็วกว่า ๒ ปี”^๒

ต่อมาในวันที่ ๓ สิงหาคม ร.ศ. ๑๐๕ (พ.ศ. ๒๔๓๓) พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ซึ่งต่อมาดำรงพระยศเป็นกรมพระสวัสดิวัตน์วิศิษฎ์ ได้ทรงเรียบเรียงความเห็นในการจะจัดตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นทูลเกล้าฯ ถวาย ดังมีข้อความต่อไปนี้ คือ^๓

๑. เจ้านายและข้าราชการกราบบังคมทูลความเห็นจัดการเปลี่ยนแปลงราชการแผ่นดิน ร.ศ. ๑๐๓ และพระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงแถลงพระบรมราชธิบายแก่ข้าราชการปกครองแผ่นดิน พิมพ์ในงานฌาปนกิจศพ หม่อมสนธิ์ ทฤคากร ๖ มีนาคม ๒๔๑๐ หน้า ๓

๒. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๔

๓. กองจดหมายเหตุแห่งชาติ ร. ๕ ย. ๑/๓

ข้อ ๑ ในกระทรวงกลางนี้ มีที่ว่าการปลัดทูลฉลอง ๑ แบ่งหน้าที่ออกเป็น ๓ กอง คือ

(ก) กองร่าง มีสมุขาณูชี่ ๑ เสมียน โท เอก
สามัญ }

(ข) กองรับแลส่งหนังสือ มีสมุขาณูชี่ ๑ เสมียน โท เอก
สามัญ }

(ค) กองรายงาน มีสมุขาณูชี่ ๒ เสมียน โท เอก
สามัญ }

ในกระทรวงนี้ ปลัดทูลฉลองเป็นผู้บังคับการทั่วไป มีเสมียนตรง ๑ แลที่ปรึกษา
กฎหมายต่างประเทศ ๑ แลผู้ช่วย แลล่ามจีน พม่า ฝรั่ง
แขก }

ข้อ ๒ กรมเก็บบาณูชี่หนังสือราชการต่างๆ แลคำปรึกษาตัดสินสารบบความทุกๆ
ศาล ปลัดบาณูชี่ผู้หนึ่ง ได้เป็นเจ้ากรมบังคับบัญชา ในกรมนี้แบ่งเป็น ๒ กอง คือ

(ก) กองเก็บสารบบบาณูชี่แลรักษาหนังสือ มีสมุขาณูชี่ ๑ เสมียน โท เอก
สามัญ }

(ข) กองลงพิมพ์ มีปลัดกรม ๑ เสมียน โท เอก
สามัญ }

ข้อ ๓ กรมคลัง เป็นเจ้าพนักงานคลังสำหรับกระทรวงยุติธรรม มีเจ้ากรมผู้ ๑
ได้บังคับบัญชาปลัดกรมผู้หนึ่ง แลกรมคลังนี้เป็น ๓ กอง คือ

(ก) กองบาณูชี่เงิน แลเบิกเงิน มีสมุขาณูชี่นาย ๑ เสมียน โท เอก
สามัญ }

(ข) กองจ่าย มีสมุบาณชี ๑ เสมียน โท สามัญญ์ }
เอก

(ข) กองเก็บรักษาเงิน (ถาดตรวจบาณชี) มีสมุบาณชีนาย ๑ เสมียน โท สามัญญ์ }
เอก

ข้อ ๔ กรมรับฟ้อง เป็นเจ้าพนักงานสำหรับคัดฟ้องประทับฟ้องส่งไปตามศาลที่
ได้พิจารณา มีอธิบดีผู้รับฟ้องได้บังคับบัญชา ๑ ปลัดกรม ๑ ในกรมนี้แบ่งออกเป็น ๓ กอง คือ

(ก) กองรับแลคัดเทียบฟ้อง มีสมุบาณชี ๑ เสมียน โท สามัญญ์ }
เอก

(ข) กองส่งแลปลุกษาฟ้อง ย่นความในฟ้อง มีสมุบาณชีนาย ๑ เสมียน

เอก }
โท }
สามัญญ์ }

(ข) กองประทับฟ้องแลเก็บค่าธรรมเนียม สมุบาณชี ๑ เสมียน โท สามัญญ์ }
เอก

ในกองประทับฟ้องอธิบดีเป็นผู้ประทับ

ข้อ ๕ กรมออกกฎหมายแลเก็บรายงาน มีเจ้ากรม ๑ สมุบาณชี ๑ เสมียน โท สามัญญ์ }
เอก

แลนักการผู้เดินหมายมากแลน้อยตามสมควร

ข้อ ๖ กรมอัยการเป็นเจ้าพนักงานสำหรับเป็นโจทก์เป็นทนายในความแผ่นดิน
คือความนครบาลซึ่งมีโทษในลักษณะอาญาหลวงอันเป็นอกุศโทษมหันตโทษ แลเป็นเจ้า
พนักงานที่ปลุกษากฎหมายของข้าราชการ มีตำแหน่ง เจ้ากรม ๑ เนติบัณฑิตย์ ๔ เสมียน

เอก }
โท }
สามัญญ์ }

ข้อ ๗ ศาลราชอาญา มีอธิบดีผู้พิพากษา ๑ ผู้พิพากษา ๒ ผู้พิจารณา (ตามมาก
แลน้อยกำหนดยังไม่ได้) ปลัดบัญชาสำหรับศาล ๑ สมุหบัญชีสำหรับจดหมายเหตุ เสมียน

เอก }
โท }
สามัญ }

ในศาลนี้มีที่พิพากษาพิจารณาแห่ง ๑ มีที่ว่าการสำหรับทำบัญชีจดหมายเหตุแล
เรียงคำพิพากษาคัดสินแลเก็บคัตเทียบสำนวนความในระหว่างพิจารณาแห่ง ๑

ข้อ ๘ ศาลนครบาล ๑ ศาลแพ่งเกษม ๑ ศาลแพ่งกลาง ๑ ศาลสรรพากรแล
มอรรฎก ๑ ศาลต่างประเทศ ๑ รวม ๕ ศาลนี้ มีตำแหน่งที่เจ้าพนักงานเหมือนศาลราชอาญา

ข้อ ๙ ศาลอุทธรณ์ในความหลวง ๑ แลศาลอุทธรณ์ในความแพ่ง ๒ ศาลนี้มีหน้าที่เจ้า
พนักงานเหมือนกัน คืออธิบดีผู้พิพากษา ๑ ผู้พิพากษา ๔ ผู้พิจารณา ๔ ปลัดบัญชา ๑

สมุหบัญชี ๒ เสมียน

เอก }
โท } ตามสมควร
สามัญ }

ข้อ ๑๐ ศาลฎีกาซึ่งเป็นศาลอุทธรณ์ที่สูงสุดนั้นเป็นศาลวิเศษที่จะโปรดเกล้า ฯ ตั้งขึ้น
เป็นคราว ๆ ศาลนี้ไม่ได้ขึ้นอยู่กับกระทรวงยุติธรรม แลไม่มีเจ้าพนักงานผู้พิพากษา ผู้
พิจารณาเป็นกำหนดแน่

ในที่สุดปลายปี ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) รัฐบาลไทยก็ได้ออกประกาศตั้ง
กระทรวงยุติธรรมขึ้น ประกาศนี้ลงวันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ แต่ลงประกาศในราชกิจจานุ
เบกษาฉบับประจำลงวันที่ ๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ รายละเอียดในประกาศดังกล่าวมีดังต่อ
ไปนี้ คือ

ประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม^๕

มีพระบรมราชโองการ มาณพระบัณฑูรสุรสิงหนาทดำรงตำแหน่งเกล้าสั่งว่า ทุกวัน
คดีของราษฎรซึ่งเกี่ยวข้องซึ่งกันและกัน อยู่ตามโรงศาลต่าง ๆ ทั้งปวงนั้นมีความชุกชิว
เพราะอาไศรย์ราษฎรพลเมืองมีการค้าขายเกี่ยวข้องพัวพันถึงกันมากขึ้น ประการหนึ่งศาลที่จะ

๕. ราชกิจจานุเบกษา เล่ม ๔ แผ่นที่ ๒, ๑๐ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑ หน้า ๘-๑๒

พิจารณาคดีของราษฎรนั้นก็แยกย้ายอยู่หลายกระทรวง ทั้งผู้พิจารณา และผู้พิพากษาก็อยู่ในที่ต่างกัน ผู้พิพากษาจะบังคับความซึ่งขาดปรับสัตย์ตัดสินก็เอาไครย์แต่ในน้อยคำสำนวนที่ในกระดาษสมุด ไม่ได้เห็นด้วยจักขุในการพิจารณาเลย จึงเป็นช่องอุบายทางทุจริตของตระลาการแลคู่ความ แม้แต่อย่างตักก็เป็นทางที่จะชักประวิง ให้ความลำไไปได้ต่าง ๆ คดีของราษฎรจึงได้ค้างค้ำทับถมอยู่ตามกระทรวงโรงศาลนั้นมากขึ้นทุกที กว่าจะแล้วได้แต่ละเรื่องก็ช้านาน เป็นการเสียเวลาทำมาหากินของราษฎร ได้รับความลำบากในเรื่องนี้เป็นอันมาก

ได้ทรงพระราชดำริที่จะแก้ไขเหตุการณ์เหล่านี้ให้เรียบร้อยยิ่งขึ้นเพื่อเป็นประโยชน์แก่อาณาประชาราษฎรทั่วพระราชอาณาจักร จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกระทรวงยุติธรรมขึ้นได้บังคับบัญชาคดีความทั้งปวงตามที่จะกล่าวต่อไปนี้

ข้อ ๑ กระทรวงยุติธรรมนี้ มีเสนาบดีเป็นประธานเพื่อจะได้บังคับแลแก้ไขการขัดข้องในคดีแลรับผิดชอบในการพิพากษาแลพิจารณาเป็นไปโดยสะดวกและเป็นยุติธรรม มีหน้าที่แผนกหนึ่งต่างหากจากการพิพากษาแลพิจารณาคดีนั้น และมีเจ้าพนักงานสำหรับกระทรวงตามสมควร

ข้อ ๒ สรรพคดีทั้งปวงที่ได้พิจารณาอยู่ในกระทรวงต่าง ๆ คือ ศาลนครบาล ๑ ศาลแพ่งเกษม ๑ ศาลแพ่งกลาง ๑ ศาลกรมวัง ๑ ศาลอาญานอก ๑ ศาลอุทธรณ์มหาดไทย ๑ ศาลกรมนา ๑ ศาลกรมท่ากลาง ๑ ศาลกรมท่าซ้าย ๑ ศาลกรมท่าขวา ๑ ศาลสรรพากร ๑ ศาลธรรมการ ๑ รวมทั้งศาลฎีกาด้วยเป็น ๑๖ ศาล กับศาลฝ่ายพระราชวังบวรที่ตั้งอยู่ในกรุงเทพฯ ฯ ได้พิจารณาคดีทั้งปวงแลที่ขึ้นอยู่แก่อธิบดีกรมต่าง ๆ นั้น ให้ยกคดีเหล่านี้กับผู้พิจารณาตระลาการในกระทรวงศาลทั้งปวง มารวมยังศาลสถิตย์ยุติธรรมที่ตั้งขึ้นเป็นกระทรวงใหญ่ได้บังคับบัญชาคดีทั้งปวงเป็นแห่งเดียวกัน

ข้อ ๓ ศาลทั้งปวงที่ได้พิจารณาคดีมาแต่เดิมนั้นมากกว่าที่สมควรแก่กาลบัดนี้ขึ้นไป ให้แบ่งตัดศาลเหล่านี้เสียบ้างรวมกันบ้าง ให้คงมีศาลใหญ่อยู่แต่ ๗ ศาล คือ ยกศาลฎีกาเรียกเป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวง ๑ ศาลอุทธรณ์มหาดไทยเป็นศาลอุทธรณ์คดีราษฎร ๑ ศาลนครบาลกับศาลอาญานอก รวมเรียกว่าศาลพระราชอาญา ๑ ศาลแพ่งเกษม ศาลกรมวัง ศาลกรมนา รวมกันเรียกศาลแพ่งเกษม ๑ ศาลแพ่งกลาง ศาลกรมท่ากลาง ศาลกรมท่าซ้าย

ศาลกรมท่าขวา ศาลธรรมการ ศาลราชตระกูล รวมกันเรียกว่าศาลแพ่งกลาง ๑ ศาล
 สรรพากร ศาลมรฎก รวมกันเรียกว่าศาลสรรพากร ๑ ศาลต่างประเทศคงตามเดิม ๑ รวมเป็น
 ๗ ศาลเท่านี้

ข้อ ๔ จะโปรดเกล้า ฯ ให้มีอธิบดีสำหรับพิพากษาบังคับบัญชาในการพิจารณา
 คดีในศาลนั้น ๆ เฉพาะศาล และมีผู้พิจารณาสำหรับศาลโดยระเบียบมากน้อยตามสมควร
 ส่วนคดีเท่าที่ก้าวถ่ายไขว้กระทรวงกัน (เป็นต้นว่า ความในศาลธรรมการ ที่เป็นนครบาล)
 นั้นก็ให้จัดยกไปว่าตามศาลที่เป็นเจ้าหน้าที่ในศาลนั้น ๆ ให้เรียบริ้อยตามรูปความ

ข้อ ๕ ราชฎที่มีอัตราคดีทุกวันนี้บางคนก็ไปฟ้อง ณ ศาลหลวง ก็บางคนทำเรื่อง
 รวายนต่ออธิบดี เจ้ากระทรวงศาลต่าง ๆ เป็นการยุ่งก้าวถ่ายมีเหตุที่แย่งกระทรวงกันเป็นต้น
 เพราะฉะนั้นจึงโปรดเกล้า ฯ ให้ตั้งกรมรับฟ้องขึ้นในกระทรวงยุติธรรมอีกกรม ๑ สำหรับรับฟ้อง
 แลเรื่องราวทั้งปวงของราชฎที่จะเกิดใหม่ ให้ผู้ประทับฟ้องประทับไปยังศาลทั้ง ๗ นั้น ให้
 ถูกต้องด้วยพระธรรมนูญ แลตามรูปความที่เป็นแพ่ง ฤฯอาญา มิให้ประทับตามความเป็น
 พิเศษแห่งบุคคล ดังเป็นมาแล้วแต่เดิม และห้ามมิให้ราชฎที่มีอัตราคดี ไปทำเรื่องรวายน
 อธิบดีเจ้ากระทรวงแลกรมอื่น ๆ เว้นไว้แต่เรื่องร้าวร้องทุกข์ หรือร้องกล่าวด้วยเรื่องใน
 กระทรวงนั้น ๆ

ข้อ ๖ เมื่อยกศาลฎีกาไปเป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวงในกระทรวงยุติธรรมสำหรับ
 พิจารณาความอุทธรณ์คำพิพากษาคัดสินของศาลตํานั้นแล้ว ให้ยกฎีกาทั้งปวงที่ยังค้างอยู่
 ไปพิจารณาทั้งสิ้นด้วย ส่วนความที่เป็นฎีกาต่อไปนั้น ให้ราชฎทูลเกล้า ฯ ถวายได้ แต่ใน
 การกล่าวโทษคำพิพากษาศาลอุทธรณ์คดีหลวงและศาลอุทธรณ์คดีราชฎ แลกล่าวโทษ
 เสนาบดีเจ้ากระทรวงทั้งปวง ฤฯในข้อความร้องทุกข์ที่ไม่เกี่ยวในเรื่องเป็นความ ฎีกาชนิด
 นี้เป็นอย่างสูงสุดที่ควรจะได้รับพระบรมราชาวินิจฉัยในคดีนั้น ถ้ามีเหตุจะต้องพิพากษา
 พิจารณาได้สวนต่อไป จะไปโปรดเกล้า ฯ ทรงตั้งองคมนตรีเป็นครั้งคราวให้ชำระได้สวนฤฯ
 เรียงความเห็นทูลเกล้า ฯ ถวายเป็นการพิเศษ ฤฯจะโปรดเกล้า ฯ ให้ที่ประชุมเสนาบดีพิฤฯษา
 ตัดสินความอื่นนอกจากนี้ ห้ามมิให้ราชฎทำฎีกาทูลเกล้า ฯ ถวาย

ข้อ ๗ วิธีเก็บค่าธรรมเนียมแลค่า ๑๐ ลดความซึ่งใช้อยู่ในโรงศาลทั้งปวงมาแต่ก่อนนั้นให้เลิกเสีย ให้คงอยู่แต่ ๑๐ ลดความมรฎก นอกนั้นให้เก็บตามอัตราที่ได้ตั้งพิคัดไว้ใหม่ในตารางดังนี้

ข้อค่าธรรมเนียม	ศาลหัวเมือง ทั้งปวง	ศาล กองตระเวน	ศาลในกระทรวง ยุติธรรมแล ศาลข้าหลวง	ศาลอุทธรณ์ ในกระทรวง ยุติธรรม	ศาลฎีกา
ฟ้อง	๔ บาท	๔ บาท	๑๐๐ ละ ๒ กิ่ง ความ รูปความ	๑๐๐ ละ ๔ คามรูปความ	๑๐๐ ละ ๖ คามรูปความ
ประกัน	๒ บาท	๒ บาท	๒ บาท	๒ บาท	๒ บาท
สืบ	๖ บาท	๖ บาท	๖ บาท	๖ บาท	๖ บาท
คัดสิน	๘ บาท	๘ บาท	๒๐ บาท	๔๐ บาท	๘๐ บาท
ทเลาค่า	๔ บาท	๔ บาท	๔ บาท	๔ บาท	๔ บาท
ยอม	๖ บาท	๖ บาท	๑๐ บาท	๒๐ บาท	—
คัดสำนวน	๔ บาท	๔ บาท	๔ บาท	๔ บาท	๔ บาท

ข้อ ๘ ค่าธรรมเนียมความซึ่งฝ่ายโจทก์ฝ่ายจำเลยต้องเสียนั้น แต่ยื่นต่อไปให้ผู้แพ้ต้องเสียฝ่ายเดียว

ประกาศมา ณ วันที่ ๒๕ เดือนมีนาคม รัตนโกสินทร์ศก ๑๑๐ เป็นวันที่ ๘๕๓๖
ในรัชกาลปัตยุบันนี้

ต่อมาในปี ร.ศ. ๑๒๗ (๒๔๕๑) ได้มีประกาศให้ใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม
กับพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง ร.ศ. ๑๒๗ เปลี่ยนแปลงและปรับปรุงราชการ
กระทรวงยุติธรรมและศาลยุติธรรมให้ดีขึ้น กล่าวคือในกระทรวงยุติธรรมให้มีเสนาบดีเป็น
ประธาน บังคับและแก้ไขข้อขัดข้องในคดีและรับผิดชอบให้การพิจารณาพิพากษาเป็นไปโดย
สะดวกและยุติธรรม มีหน้าที่แยกเป็นส่วนหนึ่งต่างหากจากการพิจารณาและพิพากษาคดี
ส่วนศาลทั้งปวงตามประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรมนั้นให้ยกเลิกเสีย คงให้แบ่งเป็น ศาลฎีกา
รับผิดชอบต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว และมีศาลขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรมอีก
๒ ประเภท คือ ศาลสถิตยยุติธรรมกรุงเทพ ฯ ได้แก่ ศาลอุทธรณ์ ศาลพระราชอาญา
ศาลแพ่ง ศาลต่างประเทศ และศาลปริศนา กับ ศาลหัวเมืองอีกประเภทหนึ่ง

ต่อมาได้มีประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๓ เมษายน พ.ศ. ๒๔๕๕ แยกหน้าที่ราชการกระทรวงยุติธรรมเป็นฝ่ายธุรการส่วนหนึ่ง และฝ่ายตุลาการส่วนหนึ่ง และยกศาลฎีกา ซึ่งยังมีได้รวมอยู่ในกระทรวงใดและเป็นพระราชธุระพิเศษอยู่ส่วนหนึ่งมารวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งอธิบดีศาลฎีกาในเวลาต่อมา เพื่อเป็นประธานในแผนกตุลาการ

ในส่วนระเบียบราชการนั้น ตามประกาศที่กล่าวให้เสนานติกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจและหน้าที่บังคับบัญชาราชการและรับผิดชอบทั่วไป และบรรดาราชากรอันนับว่าเป็นส่วนธุรการในกระทรวงให้เป็นหน้าที่เสนานติบังคับบัญชาได้สิทธิขาดโดยลำพัง แต่ในส่วนที่เป็นฝ่ายตุลาการนั้นให้เสนานติที่ปรึกษาหารือและฟังความเห็นของอธิบดีศาลฎีกาแล้วและวินิจฉัยบังคับบัญชาไปตามที่ตกลงกัน หรือถ้ามีความเห็นแตกต่างกันก็ให้เสนานติพร้อมด้วยอธิบดีศาลฎีกานำความกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติ นอกจากนี้ให้ศาลฎีกามีหน้าที่ดำริวางระเบียบราชการแผนกตุลาการและนำความเห็นเสนอเสนานติตลอดจนถึงการตั้งและผลัดเปลี่ยนหรือเลื่อนตำแหน่งผู้พิพากษา ส่วนการแก้ไขข้อขัดข้องปัญหาที่เกี่ยวข้องด้วยกฎหมายนั้นเป็นหน้าที่อธิบดีศาลฎีกาเป็นผู้วินิจฉัย ถ้ามีข้อใดซึ่งจำเป็นต้องเรียนพระราชปฏิบัติ ให้อธิบดีศาลฎีกานำขึ้นกราบบังคมทูลเรียนพระราชปฏิบัติโดยตรงได้

ประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม พ.ศ. ๒๔๕๕ นี้ได้ถูกยกเลิกโดยประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ ตามประกาศฉบับหลัง ให้เสนานติกระทรวงยุติธรรมเป็นประธาน มีหน้าที่รับผิดชอบบังคับบัญชาข้าราชการฝ่ายธุรการและตุลาการ นอกจากการพิจารณาและพิพากษาคดีในศาล ซึ่งเป็นอำนาจอิสระของผู้พิพากษา แต่เพื่อให้เสนานติมีโอกาสตรวจตราราชการในศาลยุติธรรมให้ได้ผลดียิ่งขึ้น ให้เสนานติกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจนั่งกำกับพิจารณาพิพากษาคดีในศาลยุติธรรมได้ทุกศาล

ศาลฎีกาคงรวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรมโดยมีอธิบดีเป็นผู้รับผิดชอบรักษาการในศาลนั้นให้เรียบร้อยถูกต้องตามแบบแผน มีอำนาจที่จะตั้ง ผลัดเปลี่ยน ปลดและบังคับบัญชาพนักงานในศาลทุกตำแหน่ง แต่ไม่มีหน้าที่เกี่ยวข้องในการตั้ง และผลัดเปลี่ยน หรือเลื่อน

ตำแหน่งผู้พิพากษาอีกต่อไป การที่จะตั้ง เลื่อนย้ายหรือปลดผู้พิพากษานั้น ตกเป็นหน้าที่ของ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมที่จะนำความขึ้นกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต ซึ่งต่อมาราชการในส่วนนี้ได้มีพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการปรับปรุงแก้ไขให้ เหมาะสมแก่กาลสมัยยิ่งขึ้น และส่งเสริมสมรรถภาพของผู้พิพากษาลดลงจนกวัดขันในทาง วินัยและมารยาท เพื่อรักษาไว้ซึ่งความเที่ยงธรรมและความเชื่อถือไว้วางใจของประชาชนใน ราชการศาลยุติธรรม และในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ฉบับปัจจุบัน คือ ฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๗ ก็ได้บัญญัติให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นผู้รับผิดชอบในงานธุรการของ ศาลทั้งหลาย แต่การดำเนินการพิพากษาคดีรวมถึงการที่จะมีคำสั่งหรือคำพิพากษาบังคับ คดีให้เสร็จเด็ดขาดไปนั้น ให้อยู่ในดุลพินิจของศาลโดยเฉพาะ และศาลยุติธรรมก็แบ่ง ออกเป็น ๓ ชั้น คือ ศาลชั้นต้น ศาลอุทธรณ์ และศาลฎีกา โดยมีประธานศาลฎีกาเป็น ผู้วางระเบียบราชการฝ่ายตุลาการของศาลทั้งหมดเพื่อให้กิจการของศาลดำเนินไปโดยเรียบร้อย และเป็นระเบียบเดียวกัน ทั้งนี้โดยอนุมัติของรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

ในส่วนราชการธุรการของกระทรวงยุติธรรมนั้น ได้มีการปรับปรุงขยายกิจการ และจัดตั้งกรมกองเพิ่มขึ้นดังมีประวัติต่อไปนี้ คือ

โรงเรียนกฎหมาย ตั้งขึ้นเป็นการภายในเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ยกขึ้นเป็นโรงเรียนหลวงในกระทรวงยุติธรรม ให้เสนาบดี เป็นผู้มีหน้าที่รับผิดชอบและจัดการโรงเรียน ใน พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งสมานิติศึกษา มีหน้าที่จัดระเบียบกับวางหลักสูตรการศึกษาของโรงเรียนกฎหมาย ทั้งกิจการอันเกี่ยวแก่โรงเรียนนี้อีกชั้นหนึ่งด้วย ครั้นมาใน พ.ศ. ๒๔๗๖ ได้ทรงพระกรุณา โปรดเกล้าฯ ให้ยุบสมานิติศึกษาและตั้งคณะนิติศาสตร์ขึ้นในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย กับให้ โอนโรงเรียนกฎหมายไปสมทบกับคณะนิติศาสตร์ที่ตั้งขึ้นใหม่นั้น

กรมอัยการ ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๐ และได้รวมอัยการหัวเมือง ซึ่งเดิมขึ้นอยู่กับ เสนาบดีกระทรวงมหาดไทยมาขึ้นกรมอัยการ สังกัดกระทรวงยุติธรรมใน พ.ศ. ๒๔๕๙ แต่ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๔๖๕ กรมอัยการได้โอนไปขึ้นกระทรวงมหาดไทย

กองมหันตโทษและลหุโทษ ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๐ แต่ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๕๕ ได้ยกไปขึ้นกระทรวงนครบาล ครั้นใน พ.ศ. ๒๔๖๕ กระทรวงยุติธรรมได้รับโอนกรมราชทัณฑ์จากกระทรวงมหาดไทย แต่แล้วได้โอนกลับไปขึ้นกระทรวงมหาดไทยอีกใน พ.ศ. ๒๔๖๙

กองหมาย ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๔ ต่อมาเรียกว่ากองบังคับคดีแพ่ง ภายหลังได้ยุบรวมกับกองบังคับคดีล้มละลาย จัดตั้งขึ้นเป็นกรมบังคับคดีเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗

กองร่างกฎหมาย ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๔๗ และใน พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้ยกฐานะขึ้นเป็นกรมร่างกฎหมาย ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๗๕ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ โอนไปขึ้นต่อคณะกรรมการราษฎร

กองล้มละลาย ตั้งขึ้นใน พ.ศ. ๒๔๕๔ ต่อมาเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๖ จึงเปลี่ยนชื่อเป็นกองรักษาทรัพย์ และเปลี่ยนมาเป็นกองบังคับคดีล้มละลายเมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๓ ภายหลังได้ยุบรวมกับกองบังคับคดีแพ่ง จัดตั้งเป็นกรมบังคับคดี เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗

อนึ่ง ในส่วนที่เกี่ยวกับราชการกระทรวงยุติธรรมใน พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งเนติบัณฑิตยสภาขึ้นเป็นสภาในพระบรมราชูปถัมภ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการศึกษานิติศาสตร์และการว่าความ ควบคุมความประพฤติของทนายความให้ปฏิบัติตามกฎหมายว่าด้วยทนายความ และส่งเสริมความสามัคคีและผดุงเกียรติของสมาชิก และให้เสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นสภานายกพิเศษโดยตำแหน่ง และใน พ.ศ. ๒๔๙๑ เนติบัณฑิตยสภาได้จัดให้มีแผนกศึกษาเป็นงานของเนติบัณฑิตยสภาขึ้นอีกส่วนหนึ่ง เพื่อประสานและส่งเสริมความรู้ความชำนาญในการประกอบวิชาชีพทางกฎหมายตามวัตถุประสงค์ของเนติบัณฑิตยสภาดังกล่าวข้างต้น แผนกศึกษาดังกล่าวปัจจุบันเรียกว่า สำนักอบรมศึกษากฎหมายแห่งเนติบัณฑิตยสภา

ส่วนหน้าที่ราชการกระทรวงยุติธรรมในปัจจุบันนี้ ตามประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๑๖ ลงวันที่ ๒๙ กันยายน ๒๕๑๕ ข้อ ๒๒ ซึ่งแก้ไขเพิ่มเติมโดยพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒๑๖ ลงวันที่ ๒๙ กันยายน พ.ศ. ๒๕๑๕ (ฉบับที่ ๕) พ.ศ. ๒๕๑๗ บัญญัติให้กระทรวงยุติธรรมมีส่วนราชการดังต่อไปนี้

(๑) สำนักงานเลขานุการรัฐมนตรี

มีหน้าที่เกี่ยวกับราชการทางการเมือง และมีเลขานุการรัฐมนตรี เป็นผู้บังคับบัญชาขึ้นตรงต่อรัฐมนตรี ได้แบ่งส่วนราชการออกเป็น ๒ แผนก คือ แผนกการเมือง กับแผนกตรวจสอบเรื่องราวและความเห็น

(๒) สำนักงานปลัดกระทรวง

มีหน้าที่บริหารงานทั่วไปของกระทรวง ปฏิบัติงานธุรการของศาลยุติธรรม และควบคุมดูแลให้การปฏิบัติงานของทุกกรมเป็นไปโดยถูกต้องตามกฎหมายระเบียบข้อบังคับหรือนโยบายของรัฐบาล แบ่งส่วนราชการออกเป็น ๔ กอง คือ กองกลาง กองการเจ้าหน้าที่ กองคลัง และกองออกแบบและก่อสร้าง

(๓) กรมบังคับคดี

มีอำนาจหน้าที่รับผิดชอบเกี่ยวกับงานบังคับคดีแพ่ง งานบังคับคดีล้มละลายของศาลทั่วราชอาณาจักร และงานสำนักงานวางทรัพย์ ตลอดจนทำหน้าที่ชำระบัญชีห้างหุ้นส่วนบริษัทหรือนิติบุคคลอื่นในฐานะผู้ชำระบัญชีตามคำสั่งศาล แบ่งส่วนราชการออกเป็น ๘ กอง คือ สำนักงานเลขานุการ กรม กองคลัง กองยึดอายัดและจำหน่ายทรัพย์สิน กองพิทักษ์ทรัพย์ กองจัดการทรัพย์สิน กองดำเนินคดีแพ่งและคดีอาญา สำนักงานวางทรัพย์กลาง และสำนักงานบังคับคดีและวางทรัพย์ภูมิภาคที่ ๑-๙

(๔) สำนักงานส่งเสริมงานตุลาการ

มีหน้าที่และรับผิดชอบงาน ดังนี้

- ให้คำและแนะนำเกี่ยวกับปัญหากฎหมายทั้งในและต่างประเทศแก่กระทรวงยุติธรรม ตลอดจนการศึกษาแก้ไขกฎหมายต่างๆ
- ศึกษาวิจัยและเสนอแนะเกี่ยวกับระบบงานของศาลและของกระทรวงยุติธรรม ปฏิบัติงานธุรการให้แก่คณะกรรมการตุลาการ
- ดำเนินการด้วยการฝึกอบรมและส่งเสริมสมรรถภาพเจ้าหน้าที่ของกระทรวงยุติธรรม
- รวบรวมวิเคราะห์ วิจัย และเผยแพร่สถิติการคดีของศาล
- ดำเนินงานห้องสมุดของกระทรวงยุติธรรม
- ประสานงานกับส่วนราชการต่างๆ เกี่ยวกับคดีบางประเภท

- เก็บรักษา และพิจารณาทำลายสำนวนความของศาลทั่วราชอาณาจักร
- งานคุมประพฤติผู้ใหญ่

แบ่งส่วนราชการ ออกเป็น ๕ กอง คือ สำนักงานเลขานุการกรม กองงานคณะกรรมการตุลาการ กองวิชาการ กองฝึกอบรมและสัมมนา และสำนักงานคุมประพฤติกลาง

ตรากระทรวงยุติธรรม

ตรากระทรวงยุติธรรมเดิมใช้ตราจันทรมณฑล ซึ่งเป็นตราพระราชทาน เป็นตราประจำตัวของสมเด็จพระยาบรมมหาพิชัยญาติ ภายหลังพระราชทานเป็นตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม มีทั้งตราใหญ่และตราน้อย ตราใหญ่เดิมเป็นรูปรถบุษบกมีอุณาโลมอยู่กลาง และมีรูปกระต่ายอยู่ท้ายรถ (รูปที่ ๑) ลางที่จึงเรียกเพี้ยนเป็นตราบุษบกอุณาโลม เข้าใจว่าภายหลังโปรดให้ทำใหม่เพราะอุณาโลมนั้นเกินไป จึงเอาอุณาโลมไปบุษบกออกเสีย ตราน้อยมีลายเป็นพระจันทร์ต้นเมฆ (รูปที่ ๒) ตราใหญ่และตราน้อยของเดิมอยู่ที่ในราชพิพิธภัณฑ์

มาในรัชกาลที่ ๖ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๖ เปลี่ยนตราตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมเป็นตราพระศุลพาห ตราใหญ่เป็นลายรูปพระแสงขรรค์กับรูปศุลหรือตราชูประดิษฐานอยู่เหนือพานสองชั้น (รูปที่ ๓) ตราน้อยเป็นลายรูปพระแสงขรรค์กับรูปศุลเฉยๆ ไม่มีพาน



รูปที่ ๑



รูปที่ ๒



รูปที่ ๓

ราชพระนามและรายนามเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม

๑. พระเจ้าน้องยาเธอ พระองค์เจ้าสวัสดิโสภณ ตั้งแต่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๑—
๑๑๓
๒. พระเจ้าน้องยาเธอ กรมหลวงพิชิตปรีชากร ตั้งแต่ ๒๒ ตุลาคม ร.ศ.
๑๑๓ — ๑๑๕
๓. พระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ตั้งแต่ ๓ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๕—
๑๒๙
๔. หม่อมเจ้าจรรยาพิทักษ์ กฤดากร ตั้งแต่ ๒๗ มกราคม ร.ศ. ๑๒๙ — ๑๓๑
๕. พระยาอินทราธิบดีสีหราชรองเมือง ตั้งแต่ ๒๕ มิถุนายน ร.ศ. ๑๓๑
๖. มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาอภัยราชามาหาหวุติธรรมธร ร.ศ. ๑๓๑—
พ.ศ. ๒๔๖๙
๗. มหาอำมาตย์เอก เจ้าพระยาพิชัยญาติ ตั้งแต่ ๖ พฤษภาคม ๒๔๖๙ รังตำแหน่ง
เสนาบดี วันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๐ เป็นเสนาบดี ๒๔๗๑
๘. มหาอำมาตย์โท พระยาจินตภิรมย์ราชสมบัติ ตั้งแต่ ๑๕ มิถุนายน ๒๔๗๑
รังตำแหน่งเสนาบดี วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๔๗๑ เป็นเสนาบดี— ๒๔๗๕
(ต่อมาภายหลังพระยาจินตภิรมย์ฯ ได้เลื่อนเป็น “เจ้าพระยาศรีธรรมมา
ธิเบศร์”)
๙. พระยาเทพวิฑูรพหุลศรุตาบดี ตั้งแต่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ — ๒๐ มิถุนายน
๒๔๗๖
๑๐. พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ ตั้งแต่ ๑ กันยายน ๒๔๗๖ — ๑๒ กุมภาพันธ์
๒๔๗๘
๑๑. เจ้าพระยามหิธร ตั้งแต่ ๑๓ กุมภาพันธ์ ๒๔๗๘ — ๒๐ ธันวาคม ๒๔๘๐
๑๒. เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศร์ ตั้งแต่ ๒๑ ธันวาคม ๒๔๘๐ — ๑๑ กันยายน
๒๔๘๑

๑๓. นาวาเอก หลวงข้าราชการนาสวัสดิ์ ตั้งแต่ ๒๐ ธันวาคม ๒๔๘๑-๒๔ กรกฎาคม ๒๔๘๗ หลวงชำนาญนิติเกษตร เป็น ร.ม.ช. ว่าการกระทรวงยุติธรรม ตั้งแต่ ๒๑ มีนาคม ๒๔๘๔
๑๔. นายจิตร ศรีธรรมมาธิเบศ ฌ สงขลา เป็นรัฐมนตรี ฯ รอบที่สอง ตั้งแต่ ๒ สิงหาคม ๒๔๘๗ - ๑๗ กรกฎาคม ๒๔๘๘
๑๕. นายดิเรก ชัยนาม ตั้งแต่ ๑-๑๗ กันยายน ๒๔๘๘
๑๖. พระยานลราชสุวัจน์ ตั้งแต่ ๑๙ กันยายน ๒๔๘๘ - ๒๕ มกราคม ๒๔๘๙
๑๗. เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศเป็นรัฐมนตรี ฯ รอบที่สาม ตั้งแต่ ๒ กุมภาพันธ์ - ๑๘ มีนาคม ๒๔๘๙
๑๘. หลวงชำนาญนิติเกษตร ตั้งแต่ ๒๔ มีนาคม - ๘ มิถุนายน ๒๔๘๙
๑๙. พลเรือตรี ถวัลย์ ข้าราชการนาสวัสดิ์ เป็นรัฐมนตรี ฯ รอบที่ ๒ ตั้งแต่ ๑๑ มิถุนายน ๒๔๘๙ - ๘ พฤศจิกายน ๒๔๙๐
๒๐. หม่อมราชวงศ์เสนีย์ ปราโมช ตั้งแต่ ๑๑ พฤศจิกายน ๒๔๙๐-๖ กุมภาพันธ์ ๒๔๙๑
๒๑. พระยาอรรถการีย์นิพนธ์ ตั้งแต่ ๒๔ กุมภาพันธ์ - ๗ เมษายน ๒๔๙๑
๒๒. พระมณฑุภาณวิมลศาสตร์ ตั้งแต่ ๑๕ เมษายน ๒๔๙๑-๑๘ กรกฎาคม ๒๔๙๓
๒๓. นายเลียง ไชยกาล ตั้งแต่ ๑๘ กรกฎาคม ๒๔๙๓ - ๑๑ มกราคม ๒๔๙๔
๒๔. นายเขมชาติ บุญยรัตพันธุ์ ตั้งแต่ ๒๙ พฤศจิกายน - ๕ ธันวาคม ๒๔๙๔
๒๕. พระยานิติธารณพิเศษ ตั้งแต่ ๘ ธันวาคม ๒๔๙๔ - มกราคม ๒๔๙๖
๒๖. พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์ ตั้งแต่ ๓๑ มกราคม ๒๔๙๖ - ๑๖ กันยายน ๒๕๐๐
๒๗. พระยาอรรถการีย์นิพนธ์ เป็นรัฐมนตรี ฯ รอบที่สอง ตั้งแต่ ๒๓ กันยายน ๒๕๐๐ - ๒๔ มกราคม ๒๕๐๑
๒๘. พระดูลพากย์สุวมณฑิ์ ตั้งแต่ ๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๑ - ๒๐ ตุลาคม ๒๕๐๑
๒๙. พระยาอรรถการีย์นิพนธ์ เป็นรัฐมนตรี ฯ รอบที่สาม ตั้งแต่ ๑๐ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๒ - ๒๕๑๒
๓๐. หลวงจัญญเนติศาสตร์ ตั้งแต่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๑๒ - ๒๕๑๔ พลโทอัมพร ศรีไชยยันต์ เป็น ร.ม.ช. ตั้งแต่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๑๒

๓๑. นายกมล วรรณประภา ตั้งแต่วันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๑๕ — ๒๕๑๖
 นายสมภพ โหตระกิตย์ เป็น ร.ม.ช. ว่าการกระทรวงยุติธรรม ตั้งแต่วันที่ ๑๙ ธันวาคม ๒๕๑๕
๓๒. นายประกอบ หุตะสิงห์ ตั้งแต่วันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๑๖ — ๒๕๑๗
 นายสมภพ โหตระกิตย์ เป็น ร.ม.ช. ว่าการกระทรวงยุติธรรม ตั้งแต่วันที่ ๑๖ ตุลาคม ๒๕๑๖
๓๓. นายกิตติ สีหนนท์ ตั้งแต่วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๑๗ — ๑๕๑๘
 นายสมภพ โหตระกิตย์ เป็น ร.ม.ช. ว่าการกระทรวงยุติธรรม ตั้งแต่วันที่ ๓๐ พฤษภาคม ๒๕๑๗
๓๔. นายเทียม ไชยพันธ์ ตั้งแต่วันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘
 นายชวน หลีกภัย เป็น ร.ม.ช. ว่าการกระทรวงยุติธรรม ตั้งแต่วันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘
๓๕. นายใหญ่ ศวิตชาติ ตั้งแต่วันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๑๘ — ๒๕๑๙
 นายบุญคุ้ม จันทศรีสุริยวงศ์ เป็น ร.ม.ช. ว่าการกระทรวงยุติธรรม ตั้งแต่วันที่ ๑๗ มีนาคม ๒๕๑๘
๓๖. นายบุญเที่ยง ทองสวัสดิ์ ตั้งแต่วันที่ ๘ มกราคม ๒๕๑๙
๓๗. นายประสิทธิ์ กาญจนวัฒน์ ตั้งแต่วันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๑๙ นายชวน หลีกภัย
 เป็น ร.ม.ช. ว่าการกระทรวงยุติธรรม ตั้งแต่วันที่ ๒๑ เมษายน ๒๕๑๙
๓๘. นายชวน หลีกภัย ตั้งแต่วันที่ ๕ ตุลาคม ๒๕๑๙
๓๙. นายเสมา รัตนมาลัย ตั้งแต่วันที่ ๒๒ ตุลาคม ๒๕๑๙ — ๒๕๒๐
๔๐. นายสุธรรม ภัทราคม ตั้งแต่วันที่ ๑๒ พฤศจิกายน ๒๕๒๐ — ๒๕๒๓
๔๑. นายรัตน์ ศรีไกรวิน ตั้งแต่วันที่ ๑๑ กุมภาพันธ์ ๒๕๒๓
๔๒. นายชวน หลีกภัย ตั้งแต่วันที่ ๑๒ มีนาคม ๒๕๒๓ — ๒๕๒๔
๔๓. นายมารุต บุณนาค ตั้งแต่วันที่ ๑๑ มีนาคม ๒๕๒๔ จนถึงปัจจุบัน

รายนามปลัดทูลฉลองและปลัดกระทรวงยุติธรรม

๑. พระศรีธรรมสารสิน ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) พบข้อความว่า แทนปลัดทูลฉลองในเรื่อง “ตำแหน่งข้าราชการในกระทรวงยุติธรรม” ปี ร.ศ. ๑๑๒ (พ.ศ. ๒๔๓๖) พบในราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ ๒๑ มกราคม ร.ศ. ๑๑๒ ในเรื่อง “พระราชทานเครื่องราชอิสริยาภรณ์ เมื่อวันที่ ๙ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๒” มีข้อความว่า พระราชทาน ฯ พระศรีธรรมสารสิน (เล็ก) ปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรม (แต่ไม่พบประกาศแต่งตั้ง)

๒. พระยาภักติกานุกรณกิจ ปลัดทูลฉลอง ปี ร.ศ. ๑๑๕ พบในราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ ๗ กุมภาพันธ์ ร.ศ. ๑๑๕ ในเรื่องตำแหน่งข้าราชการกระทรวงยุติธรรม (ไม่พบประกาศแต่งตั้ง)

๓. พระจักรปานิศรีศีลวิสุทธิ (ลออ ไกรฤกษ์) เป็นปลัดทูลฉลองแทนพระยาภักติกานุกรณกิจ ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๒๐ (พ.ศ. ๒๔๔๔)

๔. พระยาราชาเสนา เป็นปลัดทูลฉลองแทนพระยาจักรปานิศรีศีลวิสุทธิ ตามราชกิจจานุเบกษา ฉบับวันที่ ๒๔ กันยายน ร.ศ. ๑๓๐ (พ.ศ. ๒๔๕๔) (ไม่พบประกาศแต่งตั้ง)

๕. มหาอำมาตย์ตรีพระยาตราชูชาติศร เป็นปลัดทูลฉลอง ฯ ตั้งแต่วันที่ ๑๘ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๒

๖. มหาอำมาตย์ตรี พระยาอัครพันธ์โสภณ เป็นปลัดทูลฉลอง ฯ ตั้งแต่ปลายปี พ.ศ. ๒๔๖๒ จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๖๙

๗. มหาอำมาตย์ตรีพระยามโหสถศรีพิพัฒน์ (เชิญ ประญาณนท์) เป็นปลัดทูลฉลอง ฯ ตั้งแต่วันที่ ๑๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ — พ.ศ. ๒๔๗๙

๘. พระยาภักติราชทรงสวัสดิ์ (สุดใจ ไกรจิตติ) เป็นปลัดกระทรวง ฯ ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๙ — พ.ศ. ๒๔๘๒

๙. พระยาลัดพลีธรรมประคัลภ์ (วงศ์ ลัดพลี) เป็นปลัดกระทรวง ฯ ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๒ — พ.ศ. ๒๔๘๔

๑๐. พระยารักตประจิตธรรมจรัส (เขียน รักตประจิต) เป็นปลัดกระทรวง ฯ
ตั้งแต่วันที่ ๑๗ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๔ — พ.ศ. ๒๔๙๒
๑๑. พระคุณพากย์สุวมณฑ์ (ปิ่นทนต์ ปัทมสถาน) เป็นปลัดกระทรวง ฯ ตั้งแต่วันที่ ๘ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๙๒ — พ.ศ. ๒๔๙๖
๑๒. นายสัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นปลัดกระทรวง ฯ ตั้งแต่วันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๙๖ — พ.ศ. ๒๕๐๑
๑๓. นายกำธร พันธุลามา เป็นปลัดกระทรวง ฯ ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ — พ.ศ. ๒๕๑๐
๑๔. นายบรรจบ เสาวรรณ เป็นปลัดกระทรวง ฯ ตั้งแต่วันที่ ๑๕ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๐ — พ.ศ. ๒๕๑๔
๑๕. นายบัญญัติ สุชีวะ เป็นปลัดกระทรวง ฯ ตั้งแต่วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๔ — พ.ศ. ๒๕๑๗
๑๖. นายประภาศน์ อวยชัย เป็นปลัดกระทรวง ฯ ตั้งแต่วันที่ ๑ ธันวาคม พ.ศ. ๒๕๑๗ — พ.ศ. ๒๕๑๘
๑๗. นายศิริ อติโพธิ เป็นปลัดกระทรวง ฯ ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๕๑๘ จนถึงปัจจุบัน

ประวัติศาลทรัพย์สินฯ

เกริก วณิกกุล

๑. บทนำ

ในสมัยสงครามโลกครั้งที่ ๑ รัฐบาลไทยได้ประกาศสงครามเข้าร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร พร้อมกันนั้นก็ได้ทำการยึดหรือจับคร่าเรือของชนชาติศัตรูรวมทั้งสินค้าในระวางเรือด้วย เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและให้สอดคล้องกับธรรมเนียมประเพณีกฎหมายระหว่างประเทศ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖ จึงได้มีพระบรมราชโองการให้ตราพระธรรมนูญศาลทรัพย์สินฯ พุทธศักราช ๒๔๖๐ จัดตั้งศาลทรัพย์สินฯ ขึ้นพิจารณาอรรถคดี เกี่ยวกับการริบเรือและสินค้าในระวางของชนชาติศัตรู โดยอาศัยหลักกฎหมายระหว่างประเทศเป็นบรรทัดฐาน ดังนั้น ศาลทรัพย์สินฯ จึงเป็นศาลภายในประเทศเพียงศาลเดียว (Municipal Court) ในประวัติศาสตร์ของศาลไทยที่ใช้หลักกฎหมายระหว่างประเทศมาเป็นเกณฑ์ในการวินิจฉัยคดี บทความนี้มีเนื้อหาสาระแบ่งออกเป็น ๓ ตอนด้วยกัน ตอนแรก ว่าด้วยสงครามโลกครั้งที่ ๑ กับการตราพระธรรมนูญศาลทรัพย์สินฯ ตอนที่สอง ว่าด้วยศาลทรัพย์สินฯ หนึ่งพิจารณาคดี และตอนที่สาม ว่าด้วยเรือเชลยกับตอนอวสาน

๒. สงครามโลกครั้งที่ ๑ กับการตราพระธรรมนูญศาลทรัพย์สินฯ

๒.๑ ประวัติศาลทรัพย์สินฯ จะสมบูรณ์ได้ย่อมต้องกล่าวพาดพิงถึงสาเหตุการจัดตั้งศาลเป็นสำคัญ ความจริงแล้ว คำว่า “ศาลทรัพย์สินฯ” ก็แจ้งอยู่ในตัวเองแล้วว่าต้องเป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับสงคราม เพราะเมื่อมีเชลยศึกก็ย่อมจะต้องมีสงครามเป็นเบื้องต้น สงครามที่เป็นปฐมเหตุแห่งการจัดตั้งศาลทรัพย์สินฯ ก็คือ มหายุทธสงครามโลกครั้งที่ ๑ นั่นเอง สงครามนี้ได้อุบัติขึ้นในทวีปยุโรปในเดือนสิงหาคม พ.ศ. ๒๔๕๗ ระหว่างกลุ่ม

ประเทศฝ่ายสัมพันธมิตร อันมีอังกฤษ ฝรั่งเศส รัสเซีย เป็นผู้นำ และภายหลังสหรัฐอเมริกา ได้เข้าร่วมด้วยฝ่ายหนึ่ง กับกลุ่มมหาอำนาจกลาง อันประกอบด้วยเยอรมนี ออสเตรีย ฮังการี บัลแกเรีย และตุรกี อีกฝ่ายหนึ่ง^(๑) ในระยะต้นสงคราม รัฐบาลของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ได้ออก “ประกาศว่าด้วยความเป็นกลางในระหว่างสงครามที่เป็นอยู่ในยุโรป”^(๒) รักษาความเป็นกลางของประเทศไทยเอาไว้

หลังจากนั้นสถานการณ์ของโลกได้เปลี่ยนแปลงไป เป็นเหตุให้รัฐบาลไทยต้องทบทวนนโยบายทางการต่างประเทศหลายครั้ง ในจดหมายลงวันที่ ๙ กุมภาพันธ์ ๒๔๖๐ ที่มีไปถึง พระยาบุรุษรัตนราชพัลลภ ราชเลขาธิการ กรมพระยาเทวะวงศ์วโรปการ เสนาบดีกระทรวงการต่างประเทศ ได้ทรงประเมินถึงข้อดีและข้อเสียหากประเทศไทยจะประกาศสงครามกับเยอรมนีไว้หลายประการ ข้อดีข้อหนึ่งซึ่งทรงหยิบยกขึ้นมากล่าวได้แก่ การที่ประเทศไทยจะได้วัสดุ คือ เรือของเยอรมัน ถ้ายึดได้ก่อนเรือถูกทำลาย จะเป็นการสมน้ำสมเนื้อกับการที่เงินของรัฐบาลไทยที่ฝากไว้กับธนาคารเยอรมันที่จะถูกยึด

ต่อมาสหรัฐอเมริกาได้ประกาศสงครามเข้าร่วมรบร่วมกับฝ่ายสัมพันธมิตร คู่สงครามฝ่ายสัมพันธมิตรจึงมีกำลังเข้มแข็งขึ้น รัฐบาลไทยได้ทบทวนนโยบายการต่างประเทศอีกครั้งหนึ่ง เมื่อเห็นว่าการประกาศสงครามเข้ากับฝ่ายสัมพันธมิตรจะก่อให้เกิดผลดีมากกว่าผลเสีย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงได้ทรงลงพระปรมาภิไธยใน “ประกาศกระแสพระบรมราชโองการว่าด้วยสงคราม ซึ่งมีต่อประเทศเยอรมันนี และออสเตรีย ฮังการี”^(๓) เข้าร่วมรบกับฝ่ายสัมพันธมิตร เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ เวลาประมาณตีหนึ่ง ในระยะเวลา ๖ ชั่วโมงจากนั้นมา ก็ได้มีการปฏิบัติการตามมาตรการที่วางเอาไว้ ควบคุมสถานการณ์จับกุมข้าศึกและยึดจับคร่าเรือของชนชาติศัตรู จนถึงเวลา ๗ นาฬิกา การปฏิบัติการที่ได้เตรียมไว้ก่อนหน้านั้นก็สัมฤทธิ์ผลเสร็จสิ้นเป็นที่เรียบร้อย พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงได้ทรงพระราชทานโอวาทชี้แจงมูลเหตุของการประกาศสงครามแก่ข้าราชการทหารและพลเรือน^(๔)

(๑) กุ สารานุกรมพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เรื่องสงครามโลกครั้งที่ ๑ บทบาทของประเทศไทย (หน้า ๖๘๘-๖๙๑) โดยศาสตราจารย์ ธิตินา พิทักษ์ไพรวรรณ

(๒) กุ ราชกิจจานุเบกษา แผนกฤษฎีกา ๒๔๕๗ เล่ม ๓๑ หน้า ๓๑๖ และหน้า ๓๖๓

(๓) กุ ราชกิจจานุเบกษา แผนกฤษฎีกา เล่ม ๓๔ หน้า ๓๓๓ วันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๔๖๐

(๔) กุ เชิงอรรรถข้อ (๑)

ในส่วนของการยึดจับคร่าเรือเยอรมันนั้น กระทรวงทหารเรือเป็นผู้รับผิดชอบ ดำเนินการ “จับคร่า” เรือเยอรมันพร้อมทั้งสินค้าในระวางไว้ ๒๕ ลำ เป็นเรือกลไฟ ใหญ่่น้อย เรือลำเลียง และเรือบรรทุกถ่านหิน ซึ่งเข้ามาหลบภัยสงครามในเขตน่านน้ำไทย ซึ่งได้แก่ในบริเวณแม่น้ำเจ้าพระยา ๒๓ ลำ และเกาะสีชัง ๒ ลำ เรือดังกล่าวนี้เป็นของ บริษัทนอร์ตคอยเซอร์ลอยด์ ๒๓ ลำ และของบริษัทอื่นอีก ๒ ลำ^(๕)

๒.๒ เป็นที่น่าสังเกตว่าก่อนที่จะประกาศสงครามดังกล่าว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงมีพระราชกระแสรับสั่งให้หน่วยงานต่างๆ ที่เกี่ยวข้องตระเตรียมการให้พร้อมประกาศสงครามอย่างสุขุมคัมภีรภาพ จนเมื่อประกาศสงครามแล้วทุกสิ่งทุกอย่างที่ตระเตรียมไว้ได้สัมฤทธิ์ผลสมบูรณ์สมความมุ่งหมาย การตระเตรียมการที่สำคัญมากเรื่องหนึ่งก็คือ การที่ทรงมีพระบรมราชโองการโปรดเกล้าให้ตราพระธรรมนูญศาลทรัพย์สินฯ เฉลย พุทธศักราช ๒๔๖๐^(๖) จัดตั้งศาลทรัพย์สินฯ เฉลยขึ้นเพื่อพิจารณาพิพากษาคดีเกี่ยวกับการยึดเรือและสินค้าในระวางเรือ ว่าสิ่งใดเป็นทรัพย์สินฯ เฉลยที่ควรริบ ควรขายยึด หรือควรปล่อยคืนให้แก่เจ้าของ หรือควรใช้ค่ากู้คืน หรือควรแก่สถานใด จึงจะชอบตาม “ธรรมเนียมชาติทั้งหลาย” เห็นได้ว่าเป็นการสอดคล้องต้องกันกับการที่รัฐบาลไทยได้มีมาตรการในการจับคร่าเรือของชนชาติเยอรมันพร้อมสินค้าในระวางเรือ เพราะการจัดให้มีศาลสถิตย์ยุติธรรมขึ้นพิจารณาวินิจฉัยว่าเป็นการยึดเรือโดยชอบหรือไม่ ย่อมจะสร้างความเป็นธรรมกว่าการที่จะยึดทรัพย์สินฯ ของผู้อื่นมาเฉย ๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งหากได้คำนึงถึงชื่อเสียงของประเทศไทยในด้านต่างประเทศแล้ว

ในการจัดทำร่างและตราพระธรรมนูญศาลทรัพย์สินฯ เฉลยนี้ ปรากฏตามหลักฐานหนังสือของกรมพระสวัสดิ์วัฒนวิศิษฎ์ อธิบดีศาลฎีกา กระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๒๐ ตุลาคม

(๕) กุหนังสือของนายมาร์สตัน บัสซาค อธิบดีผู้พิพากษาศาลทรัพย์สินฯ เฉลย ที่มีไปถึงเจ้าพระยาอภัยราชา เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ที่ ๑/๒๔๖๐ ลงวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๔๖๐ ในแฟ้มศาลทรัพย์สินฯ เฉลย กระทรวงยุติธรรม และหนังสือของพระยาอรรณการประสิทธิ์ ที่ ๔/๒๔๖๐ (ก) และครายชื่อเรือเฉลยท้ายบทความ

(๖) ราชกิจจานุเบกษา แผนกกฎหมาย เล่ม ๓๔ หน้า ๓๕๓ ถึง ๓๕๕ วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๔๖๐

พ.ศ. ๒๔๖๐^(๗) ว่า ก่อนประกาศสงคราม สมเด็จพระยาเทวะวงศ์วโรปการ ได้รับพระบรมราชโองการมาดำรัสให้กรมพระสวัสดิ์ ฯ เป็นผู้ร่างพระธรรมนูญศาลทรัพย์สินเชลยฉบับนี้ เมื่อร่างเสร็จแล้วกรมพระสวัสดิ์ ฯ จึงได้ส่งถวายคืนเพื่อตรวจพิจารณา แล้วทูลเกล้า ฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว เพื่อทรงลงพระปรมาภิไธยอีกทีหนึ่ง ในที่สุดก็ได้ตราออกมาเป็น พระธรรมนูญศาลทรัพย์สินเชลย พุทธศักราช ๒๔๖๐ ขึ้นมาใช้บังคับ ณ วันศุกร์ที่ ๒๐ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ และได้ประกาศลงในราชกิจจานุเบกษา เมื่อวันที่ ๒๓ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ วันรุ่งขึ้นจากประกาศสงคราม

๓. ศาลทรัพย์สินเชลยนั่งพิจารณาคดี

๓.๑ เมื่อได้มีการตราพระธรรมนูญศาลทรัพย์สินเชลยขึ้นแล้ว ต่อมาเมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๔๖๐ ได้มี “ประกาศพระบรมราชโองการ ให้ศาลทรัพย์สินเชลยนั่งพิจารณาคดีตามพระธรรมนูญศาลทรัพย์สินเชลย พุทธศักราช ๒๔๖๐”^(๘) แต่งตั้งผู้พิพากษาศาลทรัพย์สินเชลย ขึ้น ๓ นาย คือ นายมาร์สตัน บัสซาด (Mr. Marston F. Buszard)^(๙) เป็นอธิบดีผู้พิพากษา และพระยาจินดาภิรมย์ราชสภาพดี^(๑๐) กับพระเทพวิฑูรพหุลศรุตบาทดี^(๑๑) เป็นผู้พิพากษาประจำศาลทรัพย์สินเชลย โดยให้มีอำนาจรับฟ้อง บังคับบัญชาสรรพกรรม จับกุมยึดคร่า ทั้งกลับจับแก้ คุ้มคืนเรือน้อยใหญ่และสินค้าของลงระวางเรือทั้งปวง อันได้จับยึดไว้แล้ว ฤฯจักได้จับยึดสืบไป และให้พิจารณาพิพากษาคดีทั้งหลายนี้ตามทำนองประเพณีธรรมแห่งชาติ และพระราชกำหนดบทบัญญัติวิธีการ ซึ่งได้ประดิษฐ์ขึ้นไว้ใช้บังคับสรรพกรรมทรัพย์สินเชลยทั้งปวงนี้

(๗) กรมพระสวัสดิ์ ฯ เขียนโต้แย้งจดหมายของกรมพระจันทบุรี ที่ ๒๕๔/๑๒๓๖๐ ลงวันที่ ๑๓ ตุลาคม ๒๔๖๐ ในแฟ้มเงินบำเหน็จของผู้พิพากษาศาลทรัพย์สินเชลย กระทรวงยุติธรรม

(๘) ราชกิจจานุเบกษา แผนกกฎหมาย เล่ม ๓๔ หน้า ๓๕๕-๓๖๐ วันที่ ๒๓ กรกฎาคม ๒๔๖๐

(๙) ที่ปรึกษากฎหมายชาวอังกฤษ ของกระทรวงยุติธรรม

(๑๐) ขณะนั้นเป็นอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง ต่อมาได้รับพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นเจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

(๑๑) ต่อมาได้รับพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เป็นพระยาเทพวิฑูรพหุลศรุตบาทดี เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม

หลังจากนั้นมาอีก ๒ วัน ซึ่งตรงกับวันที่ ๒๔ กรกฎาคม ๒๕๖๐ เจ้าพระยาอภัยราชา เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้ประกาศที่ตั้งทำการของศาลทรัพย์สินฯ เสนอที่ทำการกรมอัยการ ท่าช้างวังหลัง และแต่งตั้งฝ่ายธุรการ โดยให้ขุนเนติวิจารณ์ เป็นเจ้าศาล กับเสมียนศาลอีก ๓ นาย^(๑๒)

ส่วนคดีความนั้น เมื่อวันที่ ๒ สิงหาคม ๒๕๖๐ พระยาอรรถการประสิทธิ์ อธิบดีกรมอัยการ ได้เป็นโจทก์ยื่นฟ้องคดี ๒๕ เรื่องต่อศาลทรัพย์สินฯ เสนอขอให้ศาลพิพากษาริบบรรดาเรื่องทั้งหลายที่กระทรวงทหารเรือได้ “จับคร่า” เอาไว้ ในวันประกาศสงคราม^(๑๓) ศาลทรัพย์สินฯ เสนอตั้งพิจารณาคดีเป็นระยะเวลาประมาณ ๓ เดือน และเมื่อคดีเสร็จสำนวนแล้วก็ได้มีคำพิพากษาในเดือนกันยายน ๒๕๖๐ เป็นจำนวน ๙ คดี และในเดือนตุลาคม ๒๕๖๐ อีก ๑๖ คดี โดยพิพากษาให้ริบเรือทุกลำที่ถูกฟ้องฐานเป็นทรัพย์สินฯ เสนอ^(๑๔) “ตกเป็นสิทธิ์เป็นพัทธยาโดยราชศัคนาภาพของพระเจ้าอยู่หัวพระองค์จอมพลพยุหุรณพราชนาวิน”^(๑๕) ปรากฏหลักฐานว่าคดีสุดท้ายศาลได้อ่านคำพิพากษาเมื่อวันที่ ๑๘ ตุลาคม ๒๕๖๐^(๑๖)

จากนั้นมาตัวแทนเจ้าของเรือ และนายเรือได้ยื่นคำร้องขอถวายฎีกาอย่างคนอนาถาทุกคดี ศาลทรัพย์สินฯ เสนอวินิจฉัยมีคำสั่งยกคำร้องทั้ง ๒๕ คำร้อง ดังจะกล่าวต่อไปในบทความนี้

หลังจากที่การงานของศาลทรัพย์สินฯ เสนอได้สำเร็จเสร็จสิ้นลงโดยเรียบร้อยแล้ว นายมาร์สตัน บัสซาด อธิบดีผู้พิพากษาศาลทรัพย์สินฯ เสนอ ได้มีหนังสือลงวันที่ ๒๑ มิถุนายน ๒๕๖๑ กราบเรียนขออนุญาตเจ้าพระยาอภัยราชา เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ขอหยุดทำการแล้วให้ผู้พิพากษาและเจ้าหน้าที่ทุกระดับกลับไปรับราชการในตำแหน่งหน้าที่เดิม^(๑๗)

(๑๒) รายงานเจ้าศาลและเสมียนศาลทรัพย์สินฯ เสนอ ในแฟ้มศาลทรัพย์สินฯ เสนอของกระทรวงยุติธรรม

(๑๓) กุศอนท้ายของข้อ ๒.๑ และคูรายชื่อเรือเชลยท้ายบทความ

(๑๔) หนังสือรายงานของพระยาอรรถการประสิทธิ์ ถึงเจ้าพระยาอภัยราชา ลงวันที่ ๗ สิงหาคม ๒๕๖๐ ที่ ๔/๒๕๖๐ (ก) ประกอบหนังสือของอธิบดีผู้พิพากษาศาลทรัพย์สินฯ เสนอที่ ๑/๒๕๖๑ ที่มีไปถึงเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม กุเชิงอรรด ๕ ข้างต้น

(๑๕) กุมาตรา ๓ แห่งพระธรรมนูญศาลทรัพย์สินฯ เสนอ พ.ศ. ๒๕๖๐

(๑๖) กุบันทึกของพระยาอรรถการประสิทธิ์ ลงวันที่ ๑๗ ธันวาคม ๒๕๖๐ ในแฟ้มบัวเหนงผู้พิพากษาศาลทรัพย์สินฯ เสนอ กระทรวงยุติธรรม

(๑๗) กุหนังสือของนายบัสซาด อธิบดีผู้พิพากษาศาลทรัพย์สินฯ เสนอที่ ๑/๒๕๖๑ แต่ไม่ปรากฏหลักฐานคำสั่งของเจ้าพระยาอภัยราชาว่าเป็นประการใด กุประหนึ่งว่าศาลทรัพย์สินฯ เสนอยังคงมีอยู่จนถึงปัจจุบัน แต่ปิดทำการชั่วคราวเท่านั้น

สำหรับงบประมาณของศาลทรัพย์สินฯ เชนนี้ เป็นที่น่าสังเกตเป็นอย่างยิ่งว่า มาตรา ๑๑ แห่งพระธรรมนูญศาลทรัพย์สินฯ พุทธศักราช ๒๔๖๐ บัญญัติว่า “...ให้ เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม จัดตั้งศาลและเสมีนพนักงานมากน้อยตามสมควรแก่การ และให้เสนาบดีกระทรวงพระคลังจ่ายพระราชทรัพย์ตามงบประมาณประเพณีพิเศษได้ตลอดกาลที่ ศาลจะได้ตั้งพิจารณาพิพากษาคดีจนเสร็จสิ้น” บทบัญญัตินี้มีผลให้พระธรรมนูญศาลเป็น พระราชบัญญัติงบประมาณไปในตัว และเป็นเหตุให้เกิดการขัดแย้งกัน ระหว่างกรมพระ- จันทบุรี เสนาบดีกระทรวงพระคลัง กับ กรมพระสวัสดิ์ ฯ อธิบดีศาลฎีกา โดยที่กรม พระสวัสดิ์ ฯ ได้ทรงขอเบิกเงินบำเหน็จให้ผู้พิพากษาศาลทรัพย์สินฯ เชน ในตอนแรกกรม พระจันทบุรี ฯ ท่านหวังติงว่า ในส่วนของงบประมาณตามมาตรา ๑๑ นี้ ไม่ได้มีการปรึกษา กระทรวงพระคลังเสียก่อนในตอนจัดทำร่าง กรมพระสวัสดิ์ ฯ จึงตอบได้ว่า พระบาทสมเด็จพระ มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงเห็นชอบแล้ว ในที่สุดกระทรวงพระคลังก็ยอมจ่ายให้ตาม ขอ(๑๘)

๓.๒ ส่วนบทกฎหมายซึ่งศาลทรัพย์สินฯ เชนได้ใช้ในการพิจารณาพิพากษาคดีนั้น ตามมาตรา ๒ แห่งพระธรรมนูญศาลทรัพย์สินฯ เชน บัญญัติให้เป็นไปตาม “ทำนองประเพณี ธรรมแห่งชาติทั้งหลาย (ซุส เชน เชน)” (๑๙)” ส่วนกระบวนการพิจารณานั้น มาตรา ๙ แห่ง พระธรรมนูญศาลเดียวกัน ได้บัญญัติให้นำพระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่ง (ร.ศ. ๑๒๗) มาอนุโลมใช้ กล่าวโดยย่อแล้วก็คือ **ให้ใช้ธรรมแห่งชาติทั้งหลายเป็นกฎหมาย สารบัญญัติ และใช้พระราชบัญญัติวิธีพิจารณาความแพ่งเป็นกฎหมายวิธี สบัญญัติประกอบกันในการพิจารณาพิพากษาคดี** สำหรับพระราชบัญญัติวิธีพิจารณา ความแพ่ง ร.ศ. ๑๒๗ จะไม่กล่าวถึงเป็นข้อใหญ่ใจความ ณ ที่นี้ ที่น่าสนใจกว่าก็คือ ธรรม แห่งชาติทั้งหลาย ที่นำมาอ้างอิงในการวินิจฉัยถึงการริบเรือและสินค้าในระวางนั่นเอง

คำว่า “ทำนองประเพณีธรรมแห่งชาติทั้งหลาย” นั้นคงได้แก่สิ่งที่เราเรียกกันว่า กฎหมายระหว่างประเทศในปัจจุบันนั่นเอง กล่าวโดยหลักแล้วสงครามเป็นเหตุให้รัฐมีสิทธิ

(๑๘) กุแฟ้มเงินบำเหน็จของผู้พิพากษาศาลทรัพย์สินฯ เชน กระทรวงยุติธรรม

(๑๙) คำนี้ใช้กับศัพท์ภาษาลาตินว่า “Jus Gentium”

วิปทรัพย์สินทั้งหมดของชนชาติศัตรูที่มีอยู่ในอาณาเขต ไม่ว่าจะเป็นทรัพย์สินส่วนตัวหรือของรัฐศัตรู และผู้ใดจะใช้ทรัพย์สินใดๆ ให้เป็นภยันตรายต่อประเทศมิได้^(๒๐) ข้อนี้พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงระลึกถึงอยู่แล้ว ได้ทรงพระนิพนธ์เรื่องเสรีภาพแห่งทะเล^(๒๑) ไว้ว่า “...เมื่อกล่าวถึงเสรีภาพแห่งทะเล ได้หมายความแต่จำเพาะถึงการค้าขายแลเดินเรือในเวลาสันติภาพเท่านั้น อำนาจจับคร่าเรือในเวลาสงครามได้มีอยู่โดยบริบูรณ์ได้มีผู้ใดคัดค้านหรือโต้แย้งเลย เพราะเป็นความประพฤตินักรู้ชั้อยู่ด้วยกันว่าเป็นอำนาจอันชอบธรรม เป็นสิทธิของผู้ทำสงคราม แลเป็นหลักสำคัญอย่างยิ่งอันหนึ่งแห่งนาวิกยุทธศาสตร์...” นอกจากนี้ในการต่อสู้คดี กรมอัยการโจทก์ได้เคยยื่นคำแถลงการณ์ต่อศาล มีความว่า “...กฎหมายในเรื่องนี้ในประเทศยุโรป ได้ถือกันเนื่องมาจากกฎหมายโรมัน ซึ่งถือว่าสมบัติของศัตรูเหมือนกับทรัพย์ไม่มีเจ้าของ (Res Nullius) อาจจะมียึดเอาถือเอาได้เหมือนจับนกหรือสัตว์ป่า โดยจับยึดทรัพย์นั้นๆ มาด้วยความตั้งใจจะเอาไว้... (ต่อมา) สัญญากรุงเฮกฉบับที่ ๖ ได้เปลี่ยนแปลงประเพณีธรรมดาเสียบ้าง ในเรื่องจับคร่าเรือศัตรูในท่า โดยให้ประโยชน์แก่เรือซึ่งได้เข้ามาอยู่ หรือเพิ่งเข้ามาในท่าที่จอดในขณะที่เกิดสงครามด้วยไม่รู้ถึงความจริง (ว่าเกิดสงครามแล้ว)... สัญญาข้อนี้เป็นความคุ้มครองพิเศษให้ไว้แก่เรือ ซึ่งได้กระทำกิจการค้าขายอยู่ในเวลาจับคร่า...” เป็นอันว่าโดยหลักแล้วจับคร่าเรือศัตรูได้ เว้นแต่ว่าเป็นเรือที่ทำการค้าขายได้เงื่อนไขบางประการตามสัญญากรุงเฮกฉบับที่ ๖ นี้ ตรวจสอบกับตำรากฎหมายระหว่างประเทศฯ แล้ว ได้แก่ Hague Convention (No. VI) relative to the status of Enemy Merchant Ships at the Outbreak of Hostilities ๑๙๐๗^(๒๒) ข้อสัญญาส่วนตัวแทนเจ้าของ

(๒๐) กฎหมายระหว่างประเทศแผนกคดีเมือง ของ ศ. พลตรีสุข เปรมานวิน (พิมพ์ครั้งที่ ๕ หน้า ๔๘๐ - ๔๘๓)

(๒๑) กุหนังสือกฎหมายทะเล (จากสมุทสรสาร) หน้า ๙ (๒๔๖๑) นอกจากนี้ยังมีข้อความอื่นที่เกี่ยวข้องอีกมากมายที่น่าคิดเพิ่มเติม เช่น “การจับกลางทะเล” ของ พระยาถวิลยามไมตรี และ “กฎแลแบบธรรมเนียมการสงครามทางทะเล” ของพระยาบริวารราชรัฐ

(๒๒) ก International Law โดย Oppenheim Vol 2 (7thed) หน้า ๒๓๔ อนึ่งประเทศไทยจะต้องผูกพันตามข้อสัญญากรุงเฮกเพียงใดหรือไม่ยังเป็นที่ไม่ยุติในสมัยนั้น กุข้อหาเรือเสด็จอธิบดีศาลฎีกา ซึ่งแนบท้ายหนังสือรายงานของอธิบดีกรมอัยการ ที่มีต่อเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๓ สิงหาคม ๒๔๖๐

เรือและนายเรือได้หนีบยกขึ้นมาเป็นข้อต่อสู้ขอให้ปลดปล่อยเรือไปเสีย ส่วนใหญ่แล้วก็จะยกข้อสัญญาข้อ ๑ และข้อ ๒ มาเป็นข้อโต้แย้ง

“ข้อ ๑ เมื่อเรือค้าขายของประเทศที่ทำสงครามฝ่ายหนึ่งอยู่ในเมืองท่าของศัตรูใน **ขณะที่เริ่มกระทำ** สงคราม ควรที่จะอนุญาตให้ออกไปให้พ้นในทันที ฤภายในเวลาอันสมควรตามที่กำหนดให้ และให้ไปเบี่ยงไปยังเมืองท่าตามที่จะไป ฤเมืองหนึ่งเมืองใดสุดแต่จะได้ออกไปให้ ๖

หลักข้อนี้ใช้ได้ตุดเดียวกันในเรื่องเรือซึ่งได้ออกจากท่าเมืองอื่นมาก่อนเริ่มสงครามแลได้เข้ามาถึงเมืองท่าของศัตรูโดยมีรู้ตัวว่าได้เกิดสงครามขึ้นแล้ว ๖

ข้อ ๒ เรือค้าขายลำใดซึ่งมีเหตุอันนอกอำนาจมาขัดขวางไม่สามารถจะออกไปจากเมืองท่าของศัตรูภายในกำหนดเวลาที่กล่าวไว้ในมาตราก่อน ฤซึ่งมิได้รับอนุญาตให้ออกไปนั้นจะริบเสียมิได้ ๖

ผู้กระทำสงครามมีอำนาจเพียงจะกักกันไว้แล้วคืนให้เมื่อเลิกสงครามโดยไม่ต้องใช้ค่าทำขวัญ ฤจะเกณฑ์เอาไปใช้ โดยใช้ค่าทำขวัญด้วยก็ได้^(๒๓)”

๓.๓ ในการดำเนินคดีริบเรือทั้ง ๒๕ ลำนี้ พระยาอรรถการประสิทธิไดยื่นฟ้อง “เรือ” เป็น “จำเลย” เป็นคดีไม่มีทุนทรัพย์ คำฟ้องแต่ละเรื่องมีใจความสั้น ๆ ยาวประมาณ ๒ หน้า ท้ายฟ้องจะมีเอกสาร “คำสาบาน” ของนายทหารเรือไทยที่เป็นผู้จับคร่าเรือ ว่าจับคร่าเวลาใด ข้อนี้มีความสำคัญมาก เพราะตามหลักกฎหมายแล้วจะจับคร่าได้ก็ต่อเมื่อประกาศสงครามแล้ว จำเลยในทุกคดีจึงได้ยกข้อนี้เป็นข้อต่อสู้ว่าจับคร่าเรือขณะที่ ยังไม่ได้ประกาศสงคราม

เมื่อฟ้องแล้วก็ต้องส่งหมายเรียก แต่ละคดีจะออกหมายเรียกเป็นจำนวน ๓ ฉบับ กระทรวงทหารเรือเป็นผู้จัดการส่ง ฉบับแรกจะ **ปิดไว้ที่เรือ** ฉบับที่สองส่งให้กับนายเรือ ส่วนฉบับที่สามจะให้ไว้แก่ตัวแทนเจ้าของเรือ^(๒๔)

(๒๓) กุ คติหรือสามเสน ของศาลทวิษย์เฉลย คดีคำที่ ๔/๒๔๖๐ คดีแกงที่ ๑/๒๔๖๐

(๒๔) กุ หนังสือรายงานของอธิบดีกรมอัยการ ถึง เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๗ สิงหาคม ๒๔๖๐ ที่ ๔/๒๔๖๐ (ก)

ต่อมาถึงขั้นตอนที่ตัวแทนเจ้าของเรือยื่นคำร้องคัดค้านการยึดจับคร่าเรือ ตอนที่ปรากฏหลักฐานว่ามีประกาศของอธิบดีศาลทรัพย์สินทางพาณิชย์ฯ ว่าไม่อนุญาตให้ตั้งทนายความต่อสู้คดี^(๒๕) เว้นแต่จะแจ้งเหตุผลให้เป็นที่พอใจ ส่วนคำร้องคัดค้านนั้นมีความยาวประมาณ ๒ หน้า ยกข้อต่อสู้เป็นประการสำคัญ ๒ ประเด็นด้วยกัน กล่าวคือ (๑) การจับคร่าเรือเป็นการผิดกฎหมาย เพราะได้กระทำลงก่อนประกาศสงคราม (๒) จะริบเรือมิได้เพราะเป็นเรือค้าขายที่จอดอยู่ก่อนเริ่มสงคราม และมีได้บอกกล่าวล่วงหน้าให้เวลาเรือออกไปจากท่า โดยอ้างความคุ้มครองในมาตรา ๑ และ ๒ แห่งสัญญากรุงเฮก ฉบับที่ ๖ ค.ศ. ๑๙๐๗

ศาลได้ทำการพิจารณาคดีเป็นเวลาเดือนเศษ ประสบอุปสรรคอยู่บ้างเพราะพยานจำเลยบางคนไม่ยอมให้การเป็นภาษาอื่นนอกจากภาษาเยอรมัน ประกอบกับนายมาร์สตัน บัสซาด ชาวอังกฤษหนึ่งเป็นผู้พิพากษาอยู่ เซลยเยอรมันจึงเจ็บแค้นและรังเกียจไม่ยอมใช้ภาษาชาติที่เป็นศัตรู ลงท้ายต้องมีการปลอมโยนกันถึงความจำเป็นที่ต้องใช้ภาษากลาง คือภาษาอังกฤษ พยานจำเลยจึงยอม^(๒๖) เมื่อคดีเสร็จจำนวนศาลทรัพย์สินทางพาณิชย์ฯ ได้วินิจฉัยข้อต่อสู้ของจำเลยในคำพิพากษา^(๒๗) พอสรุปได้ความในประเด็นที่จำเลยต่อสู้มา **เป็นประเด็นแรก**ว่า เป็นการจับคร่าภายหลังได้มีประกาศสงครามของทางราชการโดยเปิดเผยแล้ว และก่อนลงมือจับคร่า นายทหารเรือที่จับคร่าเรือก็ได้บอกแจ้งความถึงการประกาศสงครามให้นายเรือทราบแล้ว ส่วน **ประเด็นที่สอง** นั้น ศาลได้วินิจฉัยในบางคดีว่าเมื่อพิจารณาถึงคำปรารภในสัญญากรุงเฮกฉบับที่ ๖ แล้ว เห็นว่ามุ่งหมายจะคุ้มครองเฉพาะเรือซึ่งกำลังทำการค้าขายอยู่โดยสุจริตในเมืองท่าศัตรูในขณะที่เกิดสงครามเท่านั้น แต่เรือเยอรมันที่ถูกจับคร่ามาอยู่ในน่านน้ำไทยเพียง **เพื่ออาศัยให้พ้นภัยเท่านั้น** จึงไม่ได้รับความคุ้มครองจากข้อสัญญาดังกล่าว^(๒๘) เมื่อข้อต่อสู้ของจำเลยตกไป จึงพิพากษาริบเรือทั้ง ๒๕ ลำเสีย

(๒๕) ประกาศ ณ วันที่ ๓ สิงหาคม ๒๔๖๐ แต่ดูเหมือนว่าต่อมาภายหลังจะผ่อนปรนอนุญาตให้ตั้งทนายทูน เป็นทนายความให้ฝ่ายจำเลย

(๒๖) ดู บทความประวัติศาสตร์จับเรือเซลย เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ ในหนังสืองานศพของ พล. ร.ท. พระยาหาญกลางสมุทร

(๒๗) ในแฟ้มหลักฐานของกระทรวงยุติธรรม ปรากฏคำพิพากษาอยู่เพียง ๕ คดีเท่านั้น

(๒๘) ดู คดีเรือสามเสน

จากนั้นมาตัวแทนเจ้าของเรือก็ได้ลดความพยายาม ได้ว่าจ้าง นายทุน เป็น
 นายความแก้ต่าง ยื่นคำร้องขอทุลเกล้า ๆ ถวายฎีกาอย่างคนอนาถาทุกคดี อ้างเหตุว่า
 ทรัพย์สินของตน ถูกผู้พิทักษ์ทรัพย์ยึดไปหมดแล้ว ศาลทรัพย์เชลยพิจารณาคำร้องแล้วมี
 คำสั่งยกคำร้องทั้งหมดทุกคดี ให้เหตุผลว่า สั่งให้ชำระค่าธรรมเนียมแล้วไม่มาชำระตาม
 กำหนดบ้าง และคดีไม่มีมูลจะชนะได้บ้าง ตามมาตรา ๑๑๕ แห่งวิธีพิจารณาความแพ่ง
 ร.ศ. ๑๒๗ ตู ๆ ไปใช้อุทธรณ์ฎีกาอย่างคนอนาถา คล้ายคลึงกับบทกฎหมายในประมวล
 กฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งในปัจจุบันมาก^(๒๙)

เป็นอันว่าคดีทุกเรื่องถึงที่สุดที่ศาลทรัพย์เชลยนี้เอง

๔. เรือเปลยกับคอนอวสาน^(๓๐)

หลังจากศาลได้พิพากษายึดเรือเชลยทุกลำเข้าเป็นทรัพย์สินของรัฐบาลไทยแล้ว ได้
 ทำการตรวจซ่อมเรือเหล่านี้ ซึ่งเสียหายเพราะเหตุที่นายเรือพยายามทำลายเรือในขณะที่จับคว่า
 จนใช้งานได้

ครั้นเมื่อวันที่ ๒๖ ตุลาคม ๒๔๖๐ กระทรวงทหารเรือได้มีคำสั่งที่ ๓๓๖ ^{๒๔๖๐}_{๐๗๓๔๐}

ให้แยกกองเรือเชลยเป็นกองเรืออิสระ คือ เรือเตตราเต็นเฟลส์และเรือเชียงใหม่ เพื่อไป
 ทำการบรรทุกถ่านหิน และผ้ากาก็ของทหารบกที่ประเทศญี่ปุ่น มีนาวาตรี หลวงไชยนาวา
 เป็นผู้บังคับการ ได้ไปชนเกาะจระเข้ที่ช่องฟอร์โมซาแตกเมื่อตอนขากลับ

ต่อมารัฐบาลไทยได้ตั้ง “บริษัทพานิชนาวีสยาม” ขึ้น โดยมีกระทรวงพระคลัง
 มหาสมบัติเป็นผู้ควบคุม และมีพระยาบริบูรณ์สมบัติ (หลาน กรมพระจันทบุรี เสนาบดี
 กระทรวงพระคลังฯ) เป็นผู้จัดการบริษัท เรือเชลยเหล่านี้จึงย้ายขึ้นกับบริษัทพานิชนาวีสยาม
 ต่อไป นอกจากนี้แล้วรัฐบาลไทยยังได้ใช้เรือเชลยบางลำบรรทุกเชลยเยอรมันและออสเตรีย
 ไปส่งยังประเทศอินเดีย ตามคำแนะนำของรัฐบาลอังกฤษเพื่อเป็นการสะดวกในการควบคุม
 และปลดปล่อยภรรยาของประเทศไทย กับให้เช่าเรือเชลยบางลำแก่รัฐบาลอังกฤษ อเมริกัน
 และฝรั่งเศส ก็มี

(๒๙) ต.เชิงอรอดข้อ ๑๘ ข้างต้น

(๓๐) ข้อความตอนหนึ่งทั้งหมดได้มาจากบทความเรื่องประวัติการจับเรือเชลย เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม
 พ.ศ. ๒๔๖๐ ในหนังสืองานศพของ พล. ร.ต. พระยาหาญกลางสมุทร

สำหรับการประเมินผลงานของบริษัทพาณิชย์สยามนั้น พลเรือตรีพระยาหาญกลางสมุทร ร.น. ซึ่งทำหน้าที่แทนผู้ช่วยเสนาธิการทหารเรือ และเป็นผู้บังคับบัญชากองจัตวเรือ ในขณะนั้น ได้บันทึกคำอธิบายไว้อย่างแจ่มแจ้ง จึงขอยกข้อความในบันทึกมาไว้ ณ ที่นี้ กล่าวคือ “...ส่วนบริษัทพาณิชย์สยาม เมื่อได้รับเรือเชลยไปประจำบริษัท ได้ใช้เรือบรรทุกสินค้าและผู้โดยสาร ระหว่างเมืองฮ่องกง สิงคโปร์ และ ฯลฯ โดยใช้นายทหารและพลทหารจากราชนาวีสยามประจำเรือบ้าง และใช้ชาวต่างประเทศเป็นผู้บังคับการเรือบ้าง โดยมากชาวต่างประเทศที่เป็นผู้บังคับการเรือนั้น มักนำเรือไปชนเนินโสโครกอับปางเสียมาก เนื่องจากไม่ชำนาญในน่านน้ำสยามประกอบกับมีการกินการโกงกันอยู่ตลอดมาเรือเลยทรุดโทรมเห็นท่าจะไปไม่รอด จึงได้โยนให้บริษัทบอเนียวเป็นเอเยนต์ในการจัดหาสินค้าเพื่อทำการค้าขาย ซึ่งขณะนั้นบริษัทบอเนียวก็มีเรือสินค้าของเขาอยู่หลายลำแล้วแย่งสินค้ากับบริษัทพาณิชย์สยามอยู่ เมื่อเป็นโอกาสเช่นนี้ บริษัทบอเนียวก็มีอำนาจเหนือเรือเชลยที่เขาเป็นเอเยนต์อยู่ เขาก็สั่งให้หยุดทำการบรรทุกสินค้าโดยอ้างว่า เรือทรุดโทรมมาก ควรเข้าอู่ตรวจตราเสียก่อนเพื่อความปลอดภัย เลยต้องนำเรือเข้าอู่บางกอกตอกบ้างที่อู่เมืองฮ่องกง และ ฯลฯ บ้าง นายช่างกลใหญ่ของบริษัทออกตรวจแผ่นเหล็กเรือ ที่ดัดก็ให้เปลี่ยน ที่เสียก็ให้เปลี่ยน ต้นกลไทยประจำเรือซึ่งมีความรู้ในเรื่องนี้ด้วย จะคัดค้านก็ไม่เป็นผลสำเร็จ...เลยเปลี่ยนแผ่นเหล็กกันสนุกไปในราคาแพงลิบ เป็นอันว่าเรือไม่ได้ทำการบรรทุกสินค้ามานานในอู่หมดในราคาแพงและในสิ่งที่ไม่จำเป็นบางอย่างด้วย อวสานก็คือล้มเลิกบริษัทพาณิชย์สยาม เพราะไม่มีเงินพอซ่อม ต้องขายเลหลังไปในราคาถูก ๆ บริษัทบอเนียวและเพื่อนบริษัทของเขาได้รับซื้อหมด”

๕. บทส่งท้าย

ศาลทรัพย์สินเชลยนี้ ได้จัดตั้งขึ้นเพื่อให้สอดคล้องกับนโยบายทางการเมือง และสภาพการณ์ของประเทศไทยในยุคสงครามโลกครั้งที่ ๑ ได้นั่งพิจารณาพิพากษาคดีจนเสร็จสิ้นเรียบร้อยสมดังวัตถุประสงค์ในการจัดตั้ง ธิบเรือเชลยได้ ๒๕ ลำ พร้อมกับสินค้าในระวาง แต่เป็นที่น่าเสียดายว่า เรือเชลยเหล่านี้ ต้องประสบพบภัยพิบัติเสียหายไปบ้าง สิ้นอายุไปบ้าง

ดังกล่าวมาข้างต้น สำหรับศาลทรัพย์สินฯ เรายังเป็นที่น่าสงสัยอยู่ว่าได้ปิดทำการเพียงชั่วคราว หรือได้ถูกยกเลิกไปแล้ว อันที่จริงพระราชบัญญัติให้ใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม พุทธศักราช ๒๔๗๗ มาตรา ๔ ก็เพียงบัญญัติว่า ให้ยกเลิกบรรดากฎหมาย ฯลฯ ในส่วนที่มีบัญญัติไว้แล้วในพระธรรมนูญศาลยุติธรรมนี้ หรือซึ่งแย้งกับบทแห่งพระธรรมนูญศาลยุติธรรมนี้เท่านั้น ดูประเด็นว่าศาลทรัพย์สินฯ เรายังไม่ได้ถูกยกเลิกไปแต่ประการใด เพราะพระธรรมนูญศาลทรัพย์สินฯ พุทธศักราช ๒๔๖๐ มิได้ขัดแย้งกับพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ในปัจจุบัน เนื่องจากเกิดขึ้นมาด้วยวัตถุประสงค์คนละประการ เป็นที่เห็นได้ชัดแจ้ง หากเป็นเช่นนั้นจริงก็เป็นแต่เพียงว่า ศาลทรัพย์สินฯ มีสภาพเสมือนไร้ชีวิตเพียงเพราะปิดชั่วคราว และรอเวลาบังคับชีพใหม่หากประเทศไทยเกิดสงครามขึ้นในภายหน้า ประวัติศาลทรัพย์สินฯ เรายังผ่านมาจึงจบลงเพียงเท่านี้

รายชื่อเรือเชลย

เรือเชลยที่จับได้เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม ๒๔๖๐ นั้น ต่อมาได้ทรงพระมหากรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปลี่ยนชื่อใหม่ ตามแจ้งความของกระทรวงทหารเรือที่ ๗๒/๒๔๖๐ ลงวันที่ ๒๓ พฤศจิกายน ๒๔๖๐ ดังนี้

(ก) เรือกลไฟขนาดใหญ่

ชื่อเดิม	ชื่อใหม่	น้ำหนัก	ความเร็ว
๑. เตราเต็นเฟลส์ Trautenfels	เยี่ยมสมุทร Yiam Samud	๔๖๗๒	๑๑ ถึง ๑๔ นอต
๒. เชียงใหม่ Chiangmai	เดินสมุทร Doen Samud	๑๘๑๕	๙ ถึง ๑๑ นอต
๓. เดลี Deli	เดินสมุทร Den Samud	๑๓๙๔	๑๑ ถึง ๑๒ นอต
๔. พิษณุโลก Pitsanuloke	ผ่านสมุทร Phan Samud	๒๐๑๙	๙ ถึง ๑๑ นอต
๕. เกาะสีชัง Koh Si Chang	ศรีสมุทร Sri Samud	๒๐๔๓	๙ ถึง ๑๑ นอต
๖. สามเสน Samsen	ปิ่นสมุทร Pin Samud	๑๖๓๒	๙ ถึง ๑๑ นอต
๗. บัตตานี Patani	ทองสมุทร Thong Samud	๑๘๑๙	๙ ถึง ๑๑ นอต
๘. เพ็ชรบุรี Petchaburi	แก้วสมุทร Kaeo Samud	๒๑๙๑	๙ ถึง ๑๑ นอต
๙. ลานด์รอตไชฟ์ Landratscheiff	แล่นสมุทร Laen Samud	๑๖๕๐	๙ ถึง ๑๑ นอต

(ข) เรือกลไฟลำเลียง

ชื่อเดิม	ชื่อใหม่	น้ำหนัก	ความเร็ว
๑. ท่าจิ้น Tacheen	เจนทะเล Chen Thale	๔๔๐	๗ ถึง ๙ นอต
๒. แม่่น้ำ Manam	ทนทะเล Thon Thale	๔๒๑	๗ ถึง ๙ นอต
๓. แปดริ้ว Patriu	ลิ้วทะเล Liu Thale	๔๒๑	๗ ถึง ๙ นอต
๔. จันทบุรี Chantabun	กล้ำทะเล Kla Thale	๔๒๑	๗ ถึง ๙ นอต
๕. บางปะกง Bang Pakong	หาญทะเล Han Thale	๔๔๐	๘ ถึง ๙ นอต

(ค) เรือกลไฟลากเรือลำเลียง

๑. ซีโคลป Cyclope	ผีเสื้อน้ำ Phisua Nam	๑๕๑	๙ ถึง ๑๐ นอต
๒. อุนดิเนะ Undine	พรายน้ำ Phrai Nam	๑๑๒	๘ ถึง ๙ นอต

(ฆ) เรือโป๊ะเหล็ก

๑. เลสุ่ม Lesum	เลิศสินธุ์ Loes Sindhu	๒๐๐	เรือลำเลียงไม่มี เครื่องจักร
๒. เวเกสัคกี Vegesack	ลอยสินธุ์ Loy Sindhu	๒๐๐	เรือลำเลียงไม่มี เครื่องจักร
๓. เบรเมอร์ฮาเฟิน Bremerhaven	ฟองสินธุ์ Fong Sindhu	๒๓๓	เรือลำเลียงไม่มี เครื่องจักร

ชื่อเดิม	ชื่อใหม่	น้ำหนัก	ความเร็ว
๔. เลเฮะ	เฟื่องสินธุ	๒๓๓	เรือลำเดียวไม่มี
Lehe	Fuang Sindhu		เครื่องจักร
๕. เบรเมน	เปรมสินธุ	๒๓๓	เรือลำเดียวไม่มี
Bremen	Prem Sindhu		เครื่องจักร
๖. บวร์ก	บุกสินธุ	๒๐๐	เรือลำเดียวไม่มี
Burg	Buk Sindhu		เครื่องจักร
๗. เก็สเตมีนเตะ	เกตุสินธุ	๒๓๓	เรือลำเดียวไม่มี
Gestemunde	Katu Sindhu		เครื่องจักร

(ง) เรือยาง

๑. ย.ว. วินดต์	วินทา	๑๘๐๖	เรือลำเดียวถ่านหิน
J.W. Windt	Vinda		ไม่มีเครื่องจักร
๒. อัลเดบาราน	อะทิตี	๑๘๑๓	เรือลำเดียวถ่านหิน
Aldebaran	Aditi		ไม่มีเครื่องจักร

หมายเหตุ รายชื่อเรือเซลยนี้คัดมาจากบทความเรื่อง ประวัติการจับเรือเซลย เมื่อวันที่ ๒๒ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ โดย พล.ร.ต. พระยาหาญกลางสมุทร ในหนังสืองานศพของท่าน หน้า ๑๓๓-๑๓๕

การศาลหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง

ตอนที่ ๑ ศาลยุติธรรม

หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. ๒๔๗๕ ศาลซึ่งสังกัดกระทรวงยุติธรรม
คงเป็นไปตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ ที่ได้แก้ไขเพิ่มเติม โดยแบ่งออกเป็น
สองแผนก คือ ศาลสถิตยุติธรรมกรุงเทพ ฯ และศาลหัวเมือง

ศาลสถิตยุติธรรมกรุงเทพ ฯ ได้แก่

๑. ศาลฎีกา
๒. ศาลอุทธรณ์
๓. ศาลพระราชาอาญา
๔. ศาลแพ่ง
๕. ศาลคดีต่างประเทศ
๖. ศาลโปริสภา

ศาลหัวเมือง ได้แก่

๑. ศาลมณฑล
๒. ศาลจังหวัด
๓. ศาลแขวง

ต่อมาเมื่อพระราชบัญญัติว่าด้วยระเบียบราชการบริหารแห่งราชอาณาจักรไทย
พุทธศักราช ๒๔๗๖ กำหนดให้จัดระเบียบราชการบริหารส่วนภูมิภาค เป็นจังหวัด และอำเภอ
โดยยุบเลิกมณฑล พระธรรมนูญศาลยุติธรรมแก้ไขเพิ่มเติม พุทธศักราช ๒๔๗๖ จึงให้เลิก
ศาลมณฑลและให้ศาลมณฑลเดิมมีฐานะเป็นศาลจังหวัด กับให้ยุบตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษา
ศาลมณฑลและให้มีข้าหลวงยุติธรรมซึ่งจะได้ประกาศตั้งขึ้นตามความจำเป็นแก่ราชการแทน
แต่บัดนั้นมาศาลหัวเมืองจึงมีแต่ศาลจังหวัดและศาลแขวงเท่านั้น

พระธรรมนูญศาลยุติธรรมซึ่งใช้บังคับอยู่ในปัจจุบัน ประกาศใช้ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ และเรียกศาลซึ่งสังกัดกระทรวงยุติธรรมว่า “ศาลยุติธรรม” โดยแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ

๑. ศาลชั้นต้น

๒. ศาลอุทธรณ์

๓. ศาลฎีกา

ศาลชั้นต้น แบ่งเป็น

สำหรับกรุงเทพมหานคร ได้แก่

(๑) ศาลแขวง

(๒) ศาลแพ่งและศาลอาญา

สำหรับหัวเมือง ได้แก่

(๑) ศาลแขวง

(๒) ศาลจังหวัด

ศาลตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรมปัจจุบันจึงแตกต่างไปจากเดิมเล็กน้อยยกเว้นคือ เรียกศาลพระราชอาญา ว่า ศาลอาญา เลิกศาลคดีต่างประเทศเพื่อให้สอดคล้องกับการขอเลิก สภานอกอาณาเขต ยกเลิกศาลโปรวิสภาและให้มีศาลแขวงแทน ส่วนในหัวเมืองคงมีศาล จังหวัดและศาลแขวงเช่นเดิม

ใน พ.ศ. ๒๔๙๔ ได้มีการจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนขึ้น ตามพระราชบัญญัติ จัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. ๒๔๙๔ โดยจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนกลางชั้นใน กรุงเทพมหานครก่อน ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดสงขลา ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดนครราชสีมา ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดเชียงใหม่ และ ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดอุบลราชธานี ตามลำดับ ศาลดังกล่าวนี้สังกัดกระทรวงยุติธรรม และเป็นศาลชั้นต้นตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรมด้วย

ใน พ.ศ. ๒๕๒๐ ได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรี พ.ศ. ๒๕๒๐ ออกใช้บังคับ โดยกำหนดให้จัดตั้งศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรีขึ้น เพื่อ พิจารณาพิพากษาคดีที่เกิดขึ้นในเขตจังหวัดธนบุรีเดิม และพร้อมกันนั้นก็ได้มีการแก้ไขเพิ่ม

เดิมพระบรมมณูญศาลยุติธรรม กำหนดให้ศาลจังหวัดมณฑลบุรี ศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญา
ธนบุรี เป็นศาลชั้นต้นสำหรับกรุงเทพมหานครด้วย

ใน พ.ศ. ๒๕๒๓ ได้มีการจัดตั้งศาลแรงงานกลางขึ้นในกรุงเทพมหานครอีกศาล
หนึ่ง โดยให้สังกัดอยู่ในกระทรวงยุติธรรม เช่นกัน

จึงสรุปได้ว่า ปัจจุบันนี้ (พ.ศ. ๒๕๒๕) มีศาลสังกัดกระทรวงยุติธรรม ดังนี้

๑. ศาลชั้นต้น

สำหรับกรุงเทพมหานคร ได้แก่

- (๑) ศาลแขวง
- (๒) ศาลจังหวัดมณฑลบุรี
- (๓) ศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรี
- (๔) ศาลแพ่งและศาลอาญา
- (๕) ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง
- (๖) ศาลแรงงานกลาง

สำหรับจังหวัดอื่น ๆ นอกจากกรุงเทพมหานคร ได้แก่

- (๑) ศาลแขวง
- (๒) ศาลจังหวัด
- (๓) ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัด

๒. ศาลอุทธรณ์

๓. ศาลฎีกา

ลำดับต่อไปจะได้กล่าวถึงประวัติ เขตอำนาจและอำนาจในการพิจารณาพิพากษา
ของศาลเหล่านี้โดยสังเขป

ศาลชั้นต้น

ศาลชั้นต้นเป็นศาลที่รับฟ้องชั้นเริ่มคดี ทั้งคดีแพ่ง คดีอาญาและคดีล้มละลาย
เว้นแต่จะมีกฎหมายบัญญัติไว้เป็นพิเศษ เช่นพระราชบัญญัติอาชญากรรมสงคราม พ.ศ. ๒๔๘๘
มาตรา ๘ กำหนดให้ศาลฎีกามีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่ฟ้องร้องตามพระราชบัญญัตินี้โดย
ไม่ต้องผ่านศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์ก่อน และให้ถือว่าคำพิพากษาศาลฎีกาเป็นที่สุด ดังนี้
เป็นต้น

ศาลแขวง

ศาลแขวงในกรุงเทพมหานคร

ศาลแขวงในกรุงเทพมหานคร เดิมเรียกว่า “ศาลปรีศภา” ตั้งขึ้นโดยพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลปรีศภา เป็นศาลกองตระเวนสำหรับกรุงเทพมหานคร ลงวันที่ ๓๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) และขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรม มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีเล็กๆ น้อยๆ คือคดีอาญาซึ่งเป็นการผิดต่อกฎหมายบางฉบับตามที่ระบุไว้ในพระราชบัญญัตินั้น เช่นพระราชบัญญัติพิภคภษาภายใน ร.ศ. ๑๑๑ พระราชบัญญัติอากรการพนัน ร.ศ. ๑๑๑ ฯลฯ และความผิดลหุโทษหรือมัจฉิมโทษ ซึ่งกำหนดโทษเขี่ยน ๕๐ ทีลงมา หรือลงโทษจำไม่ถึงคุก จำที่ตระวางตั้งแต่ ๖ เดือนลงมากับมีปรับใหม่เพียงเงิน ๒ ชั่งลงมา รวมทั้งคดีฟ้องขับไล่ผู้เช่าหรือผู้อาศัยออกจากที่ดินและโรงเรือน นอกจากนี้ยังทำหน้าที่ไต่สวนคดีอาญาเกินอำนาจ กล่าวคือ คดีอาญาซึ่งเกินอำนาจที่ศาลปรีศภาจะพิจารณาพิพากษา จะต้องให้ศาลปรีศภาไต่สวนมูลฟ้องและส่งว่าคดีมีมูลก่อน จึงจะนำคดีนั้นฟ้องต่อศาลพระราชอาญาได้ ปรากฏว่าศาลปรีศภาที่ตั้งขึ้นนี้อำนาจประโยชน์แก่ประชาชนเป็นอันมาก ผู้มีคดีวิวาทเล็กน้อยไม่จำเป็นต้องไปฟ้องร้องว่ากล่าวกันในศาลสูง ทำให้คดีเสร็จไปโดยเร็วไม่ค้าง จึงได้มีประกาศลงวันที่ ๒๕ ธันวาคม ร.ศ. ๑๑๓ (พ.ศ. ๒๔๓๗) ตั้งศาลปรีศภาเพิ่มอีก ๓ ศาล รวมเป็น ๔ ศาล โดยให้ศาลปรีศภาที่ ๑ มีเขตอำนาจในท้องที่กรุงเทพฯฯ ฟังตะวันออก (คือฝั่งพระนคร) ตอนใต้ และศาลตั้งอยู่ที่ริมถนนเจริญกรุง (ตลาดน้อย) ศาลปรีศภาที่ ๒ มีเขตอำนาจในท้องที่กรุงเทพฯฯ ฟังตะวันออก ตอนเหนือ และให้ศาลตั้งอยู่ในกำแพงพระนคร ศาลปรีศภาที่ ๓ มีเขตอำนาจในท้องที่กรุงเทพฯฯ ฟังตะวันตก (คือฝั่งธนบุรี) ตอนใต้ และให้ศาลตั้งที่ฝั่งแม่น้ำปากตะวันตก ศาลปรีศภาที่ ๔ มีเขตอำนาจในท้องที่กรุงเทพฯฯ ฟังตะวันตกตอนเหนือ และให้ศาลตั้งในลำคลองบางกอกน้อยฝั่งใต้ แต่ปรากฏว่าคดีความในศาลปรีศภาที่ ๓ และที่ ๔ มีน้อย จึงมีประกาศลงวันที่ ๑๑ สิงหาคม ร.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๘) ให้ยุบรวมเป็นศาลเดียวกัน เรียกว่าศาลปรีศภาที่ ๓ ต่อมาเมื่อประกาศใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ ก็ได้บัญญัติให้ศาลปรีศภามีอำนาจไต่สวนคดีอาญาเกินอำนาจและ

พิจารณาพิพากษาบรรดาคดีมิโนสาร่างทั้งหลาย คือ คดีที่เรียกเบี้ยปรับหรือทูลทรัพย์ไม่เกิน ๒๐๐ บาท และคดีที่ฟ้องขับไล่ออกจากที่อาศัยหรือที่เช่าอันมีราคาเช่าไม่เกินกว่าเดือนละ ๒๐๐ บาทด้วย ศาลโปริสภาทั้ง ๓ ศาลนี้คงมีอยู่จนกระทั่งประกาศใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรมฉบับปัจจุบัน เนื่องด้วยพระธรรมนูญศาลยุติธรรมไม่ได้แยกประเภทศาลชั้นต้นในกรุงเทพมหานครเป็นศาลโปริสภาดังเดิม แต่เรียกเสียใหม่ว่า ศาลแขวง จึงได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงสำหรับจังหวัดพระนครและจังหวัดธนบุรี พุทธศักราช ๒๔๗๘ ตั้งศาลแขวงพระนครใต้ ศาลแขวงพระนครเหนือและศาลแขวงธนบุรีขึ้น ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ มีเขตอำนาจเช่นเดียวกับศาลโปริสภาที่ ๑ ศาลโปริสภาที่ ๒ และศาลโปริสภาที่ ๓ ตามลำดับ ศาลแขวงทั้งสามยังคงมีอยู่จนปัจจุบันนี้

ศาลแขวงหัวเมือง

ตามพระธรรมนูญศาลหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๔ กิติ พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ กิติ กำหนดให้ศาลหัวเมืองมี ๓ ชั้น คือศาลมณฑล ศาลเมืองและศาลแขวง สำหรับศาลเมืองนั้น เนื่องจากต่อมาได้มีประกาศกระทรวงมหาดไทย ลงวันที่ ๑๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๕๙ ให้เปลี่ยนคำว่า “เมือง” เป็น “จังหวัด” ให้เรียก “ผู้ว่าราชการเมือง” ว่า “ผู้ว่าราชการจังหวัด” กระทรวงยุติธรรมจึงมีประกาศลงวันที่ ๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๙ ให้เปลี่ยนคำว่า “ศาลเมือง” เป็น “ศาลจังหวัด” โดยให้คงมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ ทุกประการ

ศาลแขวงดังกล่าวมีเขตอำนาจในท้องที่ซึ่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมจะกำหนดแขวงให้ว่ากล่าว และเนื่องจากพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ ได้กำหนดผู้พิพากษาศาลหัวเมืองไว้ ๒ ชั้น มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีต่างกัน คือ ผู้พิพากษาชั้นที่ ๑ มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีมีโทษหลวงที่อาญาจำไม่เกิน ๖ เดือนหรือเบี้ยปรับไม่เกิน ๑,๐๐๐ บาท หรือคดีแพ่งซึ่งมีทูลทรัพย์หรือเบี้ยปรับไม่เกิน ๑,๐๐๐ บาท ส่วนผู้พิพากษาชั้นที่ ๒ มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีมีโทษหลวงชั้นลหุโทษเพียงอาญาจำไม่เกินหนึ่งเดือนหรือปรับใหม่ไม่เกิน

๒๐๐ บาท หรือโดยเด็ดด้วยไม้เรียวไม่เกิน ๒๐ ที หรือคดีแพ่งซึ่งมีทุนทรัพย์หรือเบี้ยปรับไม่เกิน ๒๐๐ บาท ดังนี้ พระธรรมมัญญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ จึงบัญญัติว่าศาลแขวงมีอำนาจที่จะพิจารณาพิพากษาคดีเพียงเท่าอำนาจในตำแหน่งของผู้พิพากษานั้นหรือต่ำกว่านั้น กล่าวคือ สุดแต่ว่าผู้พิพากษาที่พิจารณาพิพากษาคดีนั้นเป็นผู้พิพากษาชั้นที่ ๑ หรือชั้นที่ ๒ จึงเห็นได้ว่าอำนาจศาลแขวงในหัวเมืองกับศาลปรีสภาในกรุงเทพมหานคร แม้จะเป็นศาลสำหรับพิจารณาพิพากษาคดีเล็ก ๆ น้อย ๆ ด้วยกัน ก็ยังแตกต่างกันอยู่ ดังนี้ เมื่อใช้พระธรรมมัญญศาลยุติธรรมปัจจุบัน จึงกำหนดให้ศาลทั้งสองนี้มีรูปแบบอย่างเดียวกันเรียกว่า “ศาลแขวง” มีอำนาจพิจารณาพิพากษาอย่างเดียวกัน ดังจะได้กล่าวต่อไป

พร้อม ๆ กับการจัดตั้งศาลแขวงสำหรับจังหวัดพระนครและธนบุรีขึ้น ได้มีพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงสำหรับหัวเมืองขึ้น ๗ ศาล คือศาลแขวงมณฑลบุรี ศาลแขวงกบินทร์บุรี ศาลแขวงแม่สะเรียง ศาลแขวงแม่สอด ศาลแขวงตะกั่วป่า ศาลแขวงหลังสวน และศาลแขวงเบตง ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในอำเภอที่อยู่ห่างไกลกับที่ตั้งของจังหวัด เมื่อมีคดีเล็ก ๆ น้อย ๆ ก็จะได้ชำระให้เสร็จไปในศาลแขวงที่ตั้งขึ้นโดยไม่ต้องเดินทางไปยังศาลซึ่งตั้งอยู่ในตัวจังหวัด แต่ต่อมาได้พิจารณาเห็นว่ายังอำนวยความสะดวกแก่ประชาชนไม่เพียงพอ เพราะคดีที่เกินอำนาจศาลแขวง ผู้มีบรรดาคดีก็ยังต้องเดินทางไปดำเนินคดียังศาลจังหวัดอยู่เช่นเดิม จึงได้ตราพระราชบัญญัติยกฐานะศาลแขวงเหล่านี้เป็นศาลจังหวัด เพื่อให้มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและคดีอาญาได้ทุกประเภท แต่คงมีเขตอำนาจเฉพาะอำเภอซึ่งศาลแขวงเดิมมีอำนาจอยู่ เว้นแต่ศาลแขวงหลังสวนแห่งเดียว เมื่อยกฐานะเป็นศาลจังหวัดแล้วมีเขตอำนาจครอบคลุมไปถึงท้องที่อำเภอสวีด้วย เมื่อเป็นดังนี้ ศาลแขวงในหัวเมืองจึงหมดไป

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๔๙๙ รัฐบาลเห็นสมควรจัดตั้งศาลแขวงในหัวเมืองขึ้นอีก จึงได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวง พ.ศ. ๒๔๙๙ ขึ้น กำหนดให้ตั้งศาลแขวงตามกฎหมายว่าด้วยพระธรรมมัญญศาลยุติธรรมขึ้นทุกจังหวัด ในจังหวัดหนึ่งจะมีศาลแขวงกี่ศาลมีเขตอำนาจเพียงใดและจะเปิดทำการเมื่อใดให้ประกาศโดยพระราชกฤษฎีกา สำหรับศาลแขวงในกรุงเทพมหานครที่มีอยู่แล้วคือศาลแขวงพระนครใต้ ศาลแขวง

พระนครเหนือและศาลแขวงธนบุรี ก็ให้คงมีอยู่ต่อไป และมีอำนาจหน้าที่ตามพระราชบัญญัตินี้

ต่อมาใน พ.ศ. ๒๕๐๐ ได้มีพระราชกฤษฎีกาให้เปิดศาลแขวงในบางจังหวัดขึ้นตั้งแต่วันที่ ๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๕๐๐ รวม ๑๗ ศาล โดยมีเขตอำนาจในท้องที่อำเภอเมืองของจังหวัดนั้น ได้แก่ศาลแขวงพระนครศรีอยุธยา ศาลแขวงลพบุรี ศาลแขวงชลบุรี ศาลแขวงนครราชสีมา ศาลแขวงสุรินทร์ ศาลแขวงอุบลราชธานี ศาลแขวงอุดรธานี ศาลแขวงขอนแก่น ศาลแขวงเชียงใหม่ ศาลแขวงลำปาง ศาลแขวงพิษณุโลก ศาลแขวงนครสวรรค์ ศาลแขวงราชบุรี ศาลแขวงสุพรรณบุรี ศาลแขวงนครศรีธรรมราช ศาลแขวงสุราษฎร์ธานีและศาลแขวงสงขลา ต่อมาเมื่อการคมนาคมสะดวกขึ้น ได้มีพระราชกฤษฎีกาขยายเขตอำนาจศาลแขวงเหล่านี้ออกไปหลายครั้ง เช่นศาลแขวงสงขลา ได้ขยายเขตออกไปให้มีเขตอำนาจในอำเภอหาดใหญ่เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๑ ในอำเภอสะเตา เมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๗ และในอำเภอจะนะ อำเภอนาทวี อำเภอระโนด อำเภอรัตนภูมิและอำเภอสิงหนคร ใน พ.ศ. ๒๕๒๐

อำนาจศาลแขวง

ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา ๑๕ ประกอบด้วยมาตรา ๒๑ และมาตรา ๒๒ ศาลแขวงมีอำนาจดังนี้

(๑) ออกหมายเรียก ออกหมายอาญา ออกหมายสั่งให้ส่งคนมาจากหรือไปยังจังหวัดอื่น

(๒) ออกคำสั่งใด ๆ ซึ่งมีใช่เป็นไปในทางวินิจฉัยชี้ขาดข้อพิพาทแห่งคดี

(๓) ทำการไต่สวนและวินิจฉัยชี้ขาดคำร้องหรือคำขอที่ยื่นต่อศาลในคดีแพ่ง

(๔) ทำการไต่สวนมูลฟ้องและมีคำสั่งในคดีอาญา

(๕) ทำการไต่สวนและมีคำสั่งในการชั้นสูตรพลิกศพตามประมวลกฎหมายวิธี

พิจารณาความอาญา

(๖) พิจารณาพิพาทษาคดีแพ่ง ซึ่งราคาทรัพย์สินที่พิพาทหรือจำนวนเงินที่ฟ้องไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท

(๗) พิจารณาพิพากษาคดีอาญา ซึ่งมีอัตราโทษอย่างสูงตามที่กฎหมายกำหนดไว้ ให้จำคุกไม่เกินสามปีหรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ แต่ทั้งนี้จะลงโทษจำคุกเกินหกเดือนหรือปรับเกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ซึ่งโทษจำคุกหรือปรับนั้น อย่างหนึ่งอย่างใดหรือทั้งสองอย่างเกินอัตราที่กล่าวแล้วไม่ได้

ในกรณีดังกล่าวข้างต้น ถ้าศาลแขวงเห็นว่าควรลงโทษจำคุกจำเลยเกินหกเดือนหรือปรับเกินหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ซึ่งโทษจำคุกหรือปรับนั้นอย่างหนึ่งอย่างใดหรือทั้งสองอย่างเกินอัตราที่กล่าวแล้ว ก็ให้มีอำนาจพิพากษาได้ แต่จะต้องให้ผู้พิพากษาอีกอย่างน้อยนายหนึ่งตรวจสำนวนและลงลายมือชื่อในคำพิพากษาเป็นองค์คณะด้วย

อำนาจของศาลแขวงตามข้อ (๕), (๖) และ (๗) มีการแก้ไขเปลี่ยนแปลงมาดังนี้

๑. การไต่สวนและมีคำสั่งในการชั้นสูตรพลิกศพ ตามข้อ (๕) บัญญัติเพิ่มเติมขึ้นโดยพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม (ฉบับที่ ๔) พ.ศ. ๒๔๙๙ มาตรา ๕ ทั้งนี้เนื่องมาจากมีการแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาให้ศาลทำการไต่สวนชั้นสูตรพลิกศพ ในกรณีที่มีความตายเกิดขึ้นโดยการกระทำของเจ้าพนักงานซึ่งอ้างว่าปฏิบัติราชการตามหน้าที่หรือตายในระหว่างอยู่ในความควบคุมของเจ้าพนักงานซึ่งอ้างว่าปฏิบัติราชการตามหน้าที่ ต่อมาได้มีประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๓๓๓ ลงวันที่ ๑๓ ธันวาคม ๒๕๑๕ ให้ยกเลิกการไต่สวนชั้นสูตรพลิกศพ จึงได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรมยกเลิกอำนาจของศาลแขวงในข้อนี้เสียให้สอดคล้องกัน ต่อมาได้มีพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา (ฉบับที่ ๑๒) พ.ศ. ๒๕๒๓ กำหนดให้มีการไต่สวนชั้นสูตรพลิกศพดังเดิมอีก จึงดำเนินการแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรมให้ศาลแขวงมีอำนาจไต่สวนชั้นสูตรพลิกศพดังเดิม

๒. จำนวนทุนทรัพย์ในคดีแพ่งตามข้อ (๖) เดิมกำหนดไว้ไม่เกินสองร้อยบาท ต่อมาได้แก้ไขเพิ่มเติมเป็นไม่เกินห้าร้อยบาท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๒ ไม่เกินสองพันบาท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ และไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒ ทั้งนี้เพื่อให้สอดคล้องกับค่าของเงินที่เปลี่ยนไป

๓. จำนวนเงินค่าปรับตามข้อ (๗) เดิมกำหนดว่าศาลแขวงมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาซึ่งมีอัตราโทษอย่างสูงตามที่กฎหมายกำหนดไว้ให้จำคุกไม่เกินสามปี หรือ

ปรับไม่เกินสองพันบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ได้แก้ไขเพิ่มเติมเป็นไม่เกินหกพันบาท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ และไม่เกินหกหมื่นบาท เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒ และอัตราโทษซึ่งศาลจะลงโทษได้ เดิมกำหนดว่าลงโทษจำคุกได้ไม่เกินหกเดือน หรือปรับไม่เกินห้าร้อยบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ได้แก้ไขอัตราโทษปรับเป็น ปรับไม่เกินสองพันบาท เมื่อ พ.ศ. ๒๔๙๙ และไม่เกินหนึ่งหมื่นบาท เมื่อ พ.ศ. ๒๕๒๒

๔. ในกรณีที่ศาลแขวงเห็นว่าควรลงโทษจำคุกเกินกว่าหกเดือน หรือปรับเกินกว่าหนึ่งหมื่นบาท หรือทั้งจำทั้งปรับ ซึ่งโทษจำคุกหรือปรับอย่างหนึ่งอย่างใดหรือทั้งสองอย่างเกินอัตราที่กำหนดแล้ว เดิมกำหนดให้ศาลแขวงทำความเห็นส่งสำนวนไปให้ศาลอาญาหรือศาลจังหวัดพิพากษาแล้วแต่กรณี ต่อมาได้แก้ไขเพิ่มเติมเป็นว่าจะต้องให้ผู้พิพากษาอย่างน้อยหนึ่งตรวจสำนวนและลงลายมือชื่อในคำพิพากษาเป็นองค์คณะด้วย ตามพระราชบัญญัติแก้ไขเพิ่มเติมพระธรรมนูญศาลยุติธรรม (ฉบับที่ ๗) พ.ศ. ๒๕๒๒

แม้จะมีกฎหมายกำหนดให้ตั้งศาลแขวงขึ้นทุกจังหวัดดังกล่าวมาข้างต้นก็ตาม แต่หลังจากเปิดศาลแขวงขึ้นครั้งแรก ๑๗ ศาลแล้ว ต่อมาก็มีได้ตั้งศาลแขวงเพิ่มขึ้นอีกเลย ดังนั้นเพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชนในท้องที่ซึ่งยังมีได้มีศาลแขวงให้ได้รับการพิจารณาคดีโดยรวดเร็วเช่นเดียวกัน จึงได้ตราพระราชบัญญัติให้นำวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวงมาใช้บังคับในศาลจังหวัด พ.ศ. ๒๕๒๐ ขึ้น โดยให้นำวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวงมาใช้บังคับในศาลจังหวัดสำหรับคดีอาญาที่อัตราโทษอยู่ในอำนาจที่ศาลแขวงจะพิจารณาพิพากษาได้ ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม คือจำคุกไม่เกินสามปีหรือปรับไม่เกินหกหมื่นบาทหรือทั้งจำทั้งปรับ นั่นคือแทนที่จะตั้งศาลแขวงขึ้นใหม่ก็ให้ศาลจังหวัดมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีเหล่านั้นเสียเอง โดยใช้วิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวง แต่จะใช้บทบัญญัติดังกล่าวบังคับสำหรับคดีที่เกิดขึ้นในท้องที่ใด เมื่อใด ให้ตราเป็นพระราชกฤษฎีกา และต่อมาได้มีพระราชกฤษฎีกาให้ใช้บทบัญญัติดังกล่าวสำหรับคดีที่เกิดขึ้นในบางอำเภอหรือทุกอำเภอของจังหวัดต่าง ๆ ตามที่ระบุไว้ตั้งแต่วันที่ ๓๑ มกราคม ๒๕๒๑ เป็นต้นไป ความจำเป็นที่จะต้องตั้งศาลแขวงขึ้นใหม่จึงหมดไป ปัจจุบันมีศาลแขวงในกรุงเทพมหานคร ๓ ศาล และในต่างจังหวัด ๑๗ ศาล รวมเป็น ๒๐ ศาลด้วยกัน

ศาลแพ่งและศาลอาญา

ตามประกาศตั้งกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๒๕ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๐ (พ.ศ. ๒๔๓๔) ให้ยกศาลต่าง ๆ รวม ๑๖ ศาล มาขึ้นอยู่ในกระทรวงยุติธรรมและยุบรวมศาลเหล่านี้เข้าเป็นศาลใหญ่ ๗ ศาล คือ

๑. ศาลฎีกา เรียกว่า ศาลอุทธรณ์คดีหลวง
๒. ศาลอุทธรณ์มหาดไทย เรียกว่าศาลอุทธรณ์คดีราษฎร
๓. ศาลนครบาล กับศาลอาญานอก รวมกันเรียกว่าศาลพระราชอาญา
๔. ศาลแพ่งเกษม ศาลกรมวัง ศาลกรมนา รวมกันเรียกว่าศาลแพ่งเกษม
๕. ศาลแพ่งกลาง ศาลกรมท่ากลาง ศาลกรมท่าซ้าย ศาลกรมท่าขวา ศาล
ธรรมการ ศาลราชตระกูล รวมกันเรียกว่า ศาลแพ่งกลาง
๖. ศาลสรรพากรและศาลมรดก รวมกันเรียกว่า ศาลสรรพากร
๗. ศาลต่างประเทศ คงตามเดิม

ต่อมาปรากฏว่า จำนวนความอุทธรณ์ที่ค้างอยู่ในศาลอุทธรณ์คดีราษฎรและศาลอุทธรณ์คดีหลวงมีอยู่น้อย แต่ความอาญาที่ค้างชำระอยู่ในศาลพระราชอาญามีมาก จึงได้มีพระราชบัญญัติจัดการในสนามสถิตยุติธรรม ลงวันที่ ๓๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๑ (พ.ศ. ๒๔๓๕) ให้ยกเลิกศาลอุทธรณ์คดีหลวงตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒ เป็นต้นไป บรรดาความอุทธรณ์ซึ่งยังคงค้างพิจารณาอยู่ในศาลนั้นให้ยกมารวมพิจารณาในศาลอุทธรณ์คดีราษฎรต่อไป และบรรดาความอุทธรณ์ซึ่งจะฟ้องร้องกันขึ้นใหม่ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒ เป็นต้นไป ความเดิมจะเป็นคดีหลวงก็ดี คดีราษฎรก็ดี ให้ฟ้องและประทับไปยังศาลอุทธรณ์คดีราษฎรทั้งสิ้น และถ้าจะฟ้องอุทธรณ์กล่าวโทษคำตัดสินของศาลอุทธรณ์คดีราษฎรแล้ว ก็ให้ทูลเกล้าฯ ถวายฎีกาได้ กับให้ตั้งศาลราชทัณฑ์พิเศษขึ้นอีกศาลหนึ่งสำหรับช่วยศาลพระราชอาญาชำระคดี ความอาญาที่ค้างอยู่ในศาลพระราชอาญาให้แบ่งมาพิจารณาในศาลราชทัณฑ์พิเศษบ้าง และความอาญาที่ฟ้องร้องกันขึ้นใหม่ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน ร.ศ. ๑๑๒ เป็นต้นไป ให้ศาลทั้งสองนี้เท่านั้นพิจารณาพิพากษา

ต่อมาได้มีประกาศลงวันที่ ๔ มกราคม ร.ศ. ๑๑๔ (พ.ศ. ๒๔๓๗) ให้เลิกศาลราชทัณฑ์พิเศษ ยกมารวมในศาลพระราชอาญาเป็นแห่งเดียวกัน เรียกว่าศาลพระราชอาญามีหน้าที่สำหรับพิจารณาพิพากษาคดีความอาญาทั้งปวงสืบไป ส่วนศาลแพ่งซึ่งมีอยู่สองศาลคือศาลแพ่งเกษมและศาลแพ่งกลางหรือศาลแพ่งไกลสี ให้รวมกันเป็นศาลแพ่ง มีหน้าที่พิจารณาพิพากษาคดีความแพ่งทั้งปวงเช่นกัน ศาลพระราชอาญานี้ พระบรมมณูศาลยุติธรรมฉบับปัจจุบัน เรียกว่า “ศาลอาญา” จึงใช้ชื่อนี้มาจนปัจจุบัน

ศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรี

จัดตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรี พ.ศ. ๒๔๒๐ ดังกล่าวข้างต้น ทั้งนี้โดยที่ประชาชนในกรุงเทพมหานครมีจำนวนมากขึ้นและมีคดีความมาสู่การพิจารณาพิพากษาของศาลแพ่งและศาลอาญาเพิ่มขึ้นเป็นจำนวนมาก แต่ห้องพิจารณาของศาลแพ่งและศาลอาญามีอยู่จำกัด ไม่เพียงพอกับคดีที่มาสู่ศาล ประกอบกับการคมนาคมในกรุงเทพมหานครไม่สะดวกและรวดเร็วในการเดินทางไปติดต่อกับศาล สมควรจัดตั้งศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรีขึ้นเพื่อพิจารณาพิพากษาคดีที่เกิดขึ้นในเขตจังหวัดธนบุรีเดิม อาคารที่ทำการศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรี ตั้งอยู่ที่ถนนเอกชัย เขตบางขุนเทียน กรุงเทพมหานคร

ศาลแพ่งธนบุรีและศาลอาญาธนบุรีมีเขตอำนาจตลอดท้องที่การปกครองของเขตคลองสาน เขตตลิ่งชัน เขตธนบุรี เขตบางกอกน้อย เขตบางกอกใหญ่ เขตบางขุนเทียน เขตภาษีเจริญ เขตราชบุรีบูรณะและเขตหนองแขม อันเป็นเขตจังหวัดธนบุรีเดิม เมื่อศาลทั้งสองนี้เปิดทำการแล้ว ก็จะมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่เกิดขึ้นในท้องที่ดังกล่าวซึ่งเคยอยู่ในอำนาจของศาลแพ่งหรือศาลอาญาที่จะพิจารณาพิพากษาต่อไป

ตามพระบรมมณูศาลยุติธรรม ศาลแพ่งและศาลแพ่งธนบุรี มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งทั้งปวง ศาลอาญาและศาลอาญาธนบุรีมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาทั้งปวง ศาลแพ่งและศาลอาญามีเขตอำนาจตลอดกรุงเทพมหานคร เว้นแต่ท้องที่ที่อยู่ในเขต

อำนาจศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรีดังกล่าวข้างต้น และศาลจังหวัดมณฑลบุรีอันได้แก่
เขตมณฑลบุรี เขตหนองจอกและเขตลาดกระบัง สำหรับคดีที่เกิดขึ้นนอกเขตอำนาจของ
ศาลแพ่งหรือศาลอาญา จะยื่นฟ้องต่อศาลแพ่งหรือศาลอาญาก็ได้ ทั้งนี้ให้อยู่ในดุลพินิจของ
ศาลแพ่งหรือศาลอาญาที่จะไม่ยอมรับพิจารณาพิพากษาคดีใดคดีหนึ่งที่ยื่นฟ้องเช่นนั้นได้ ซึ่ง
โดยปกติแล้ว ศาลแพ่งและศาลอาญาจะใช้ดุลพินิจไม่ยอมรับคดีเหล่านั้นไว้พิจารณา เว้นแต่
คดีนั้นจะได้โอนมาตามบทบัญญัติในประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ

ศาลจังหวัด

ศาลจังหวัดที่สืบเนื่องมาจากศาลเมือง ตามประกาศกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่
๑๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๙ ที่ให้เปลี่ยนศาลเมืองเป็นศาลจังหวัดก็ดี สืบเนื่องมาจากศาล
มณฑลเมื่อมีการยุบเลิกมณฑลดังกล่าวมาข้างต้นก็ดี ย่อมมีเขตอำนาจตามที่ศาลเดิมนั้นมีอยู่
ต่อมาเมื่อมีพระราชบัญญัติยกฐานะศาลแขวงขึ้นเป็นศาลจังหวัดหรือมีพระราชบัญญัติจัดตั้ง
ศาลจังหวัดเพิ่มขึ้นในจังหวัดใดจังหวัดหนึ่ง ศาลจังหวัดนั้น ๆ ย่อมมีเขตอำนาจตามที่
พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลจังหวัดระบุไว้ ส่วนเขตอำนาจของศาลจังหวัดเดิมก็ลดลง เหลือ
เฉพาะท้องที่ซึ่งมีได้อยู่ในเขตอำนาจของศาลจังหวัดที่ตั้งขึ้นใหม่ ปัจจุบันนอกจากกรุงเทพ
มหานครแล้ว มีจังหวัดซึ่งมีศาลจังหวัดตั้งอยู่มากกว่าหนึ่งศาล ดังนี้

๑. จังหวัดปทุมธานี มีศาลจังหวัดธัญบุรี ซึ่งมีเขตอำนาจในท้องที่อำเภอธัญบุรี
อำเภอลำลูกกา อำเภอลองหลวงและอำเภอหนองเสือ อำเภออื่นนอกจากนี้อยู่ในเขตอำนาจ
ศาลจังหวัดปทุมธานี

๒. จังหวัดปราจีนบุรี มีศาลจังหวัดกบินทร์บุรี ซึ่งมีเขตอำนาจในท้องที่อำเภอ
กบินทร์บุรี กิ่งอำเภอนาดี อำเภอโกบินทร์บุรี อำเภอสระแก้ว กิ่งอำเภอวังน้ำเย็น อำเภอ
สระแก้ว อำเภออรัญประเทศ อำเภอตาพระยาและอำเภอวัฒนานคร อำเภออื่นนอกจากนี้
อยู่ในเขตอำนาจศาลจังหวัดปราจีนบุรี

๓. จังหวัดชัยภูมิ มีศาลจังหวัดภูเขียว ซึ่งมีเขตอำนาจในท้องที่อำเภอภูเขียว อำเภอหนองบัวแดง อำเภอเกษตรสมบูรณ์ อำเภอหินแห่ อำเภอแก้งคร้อและอำเภอกอนสาร อำเภออื่นนอกจากนี้อยู่ในเขตอำนาจศาลจังหวัดชัยภูมิ

๔. จังหวัดนครพนม มีศาลจังหวัดมุกดาหาร ซึ่งมีเขตอำนาจในท้องที่อำเภอ มุกดาหาร อำเภอนิคมน้ำอ้อย อำเภอคำชะอีและอำเภอดอนตาล อำเภออื่นนอกจากนี้อยู่ในเขตอำนาจศาลจังหวัดนครพนม

๕. จังหวัดแม่ฮ่องสอน มีศาลจังหวัดแม่สะเรียง ซึ่งมีเขตอำนาจในท้องที่อำเภอแม่สะเรียง และอำเภอแม่ลาน้อย อำเภออื่นนอกจากนี้อยู่ในเขตอำนาจศาลจังหวัดแม่ฮ่องสอน

๖. จังหวัดสุโขทัย มีศาลจังหวัดสวรรคโลก ซึ่งมีเขตอำนาจในท้องที่อำเภอ สวรรคโลก อำเภอศรีสำโรง อำเภอศรีสัชชนาลัย กิ่งอำเภอศรีนคร อำเภอสวรรคโลก และอำเภอทุ่งเสลี่ยม อำเภออื่นนอกจากนี้อยู่ในเขตอำนาจศาลจังหวัดสุโขทัย

๗. จังหวัดตาก มีศาลจังหวัดแม่สอด ซึ่งมีเขตอำนาจในท้องที่อำเภอแม่สอด อำเภอท่าสองยาง อำเภอแม่ระมาดและอำเภออุ้มผาง อำเภออื่นนอกจากนี้อยู่ในเขตอำนาจศาลจังหวัดตาก

๘. จังหวัดเพชรบูรณ์ มีศาลจังหวัดหล่มสัก ซึ่งมีเขตอำนาจในท้องที่อำเภอหล่มสักและอำเภอหล่มเก่า อำเภออื่นนอกจากนี้อยู่ในเขตอำนาจศาลจังหวัดเพชรบูรณ์

๙. จังหวัดนครศรีธรรมราช มีศาลจังหวัดปากพนัง ซึ่งมีเขตอำนาจในท้องที่อำเภอปากพนัง อำเภอเชียรใหญ่และอำเภอหัวไทร กับศาลจังหวัดทุ่งสง ซึ่งมีเขตอำนาจในท้องที่อำเภอทุ่งสง อำเภอพิปูน อำเภอฉวาง กิ่งอำเภอนาบอน อำเภอทุ่งสง อำเภอทุ่งใหญ่ และอำเภอร่อนพิบูลย์ อำเภออื่นนอกจากนี้อยู่ในเขตอำนาจศาลจังหวัดนครศรีธรรมราช

๑๐. จังหวัดชุมพร มีศาลจังหวัดหลังสวน ซึ่งมีเขตอำนาจในท้องที่อำเภอหลังสวน อำเภอละแม กิ่งอำเภอพะโต๊ะ อำเภอหลังสวน อำเภอสวี และกิ่งอำเภอตะโก อำเภอสวี อำเภออื่นนอกจากนี้อยู่ในเขตอำนาจศาลจังหวัดชุมพร

๑๑. จังหวัดสุราษฎร์ธานี มีศาลจังหวัดไชยา ซึ่งมีเขตอำนาจในท้องที่อำเภอไชยา อำเภอท่าฉางและอำเภอท่าชนะ อำเภออื่นนอกจากนี้อยู่ในเขตอำนาจศาลจังหวัดสุราษฎร์ธานี

๑๒. จังหวัดพังงา มีศาลจังหวัดตะกั่วป่าซึ่งมีเขตอำนาจในท้องที่อำเภอตะกั่วป่า อำเภอกะปงและอำเภอคุระบุรี อำเภออื่นนอกจากนี้อยู่ในเขตอำนาจศาลจังหวัดพังงา

๑๓. จังหวัดยะลา มีศาลจังหวัดเบตงซึ่งมีเขตอำนาจในท้องที่อำเภอเบตง อำเภออื่นนอกจากนี้อยู่ในเขตอำนาจศาลจังหวัดยะลา

ศาลจังหวัดมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งและคดีอาญาทั้งปวง แต่บรรดาคดีซึ่งเกิดในเขตศาลแขวงและอยู่ในอำนาจของศาลแขวงนั้น ถ้ายื่นฟ้องต่อศาลจังหวัด ให้อยู่ในดุลพินิจของศาลจังหวัดนั้น ๆ ที่จะไม่ยอมรับพิจารณาพิพากษาคดีใดคดีหนึ่งที่ยื่นฟ้องเช่นนั้นได้

ศาลจังหวัดลานช้าง นครจัมปาศักดิ์ พิบูลสงครามและพระตะบอง

เมื่อ พ.ศ. ๒๔๘๕ ภายหลังที่เกิดกรณีพิพาทระหว่างประเทศไทยกับอินโดจีน ฝรั่งเศสได้มีการทำอนุสัญญาสันติภาพระหว่างประเทศไทยกับฝรั่งเศส ณ กรุงโตเกียว ประเทศญี่ปุ่น เมื่อวันที่ ๙ พฤษภาคม ๒๔๘๕ เป็นผลให้ประเทศไทยได้ดินแดนบางส่วนคืนมา จึงได้ตราพระราชบัญญัติจัดการปกครองดินแดนที่ประเทศไทยได้คืนจากประเทศฝรั่งเศส พ.ศ. ๒๔๘๕ ขึ้น โดยยกแคว้นหลวงพระบางฝั่งขวาแม่น้ำโขงขึ้นเป็นจังหวัดลานช้าง ยกแคว้นนครจัมปาศักดิ์ฝั่งขวาแม่น้ำโขงขึ้นเป็นจังหวัดนครจัมปาศักดิ์ ยกท้องที่เมืองเสียมราฐเดิมเป็นจังหวัดพิบูลสงคราม และยกท้องที่เมืองพระตะบองเดิมเป็นจังหวัดพระตะบอง และได้ตราพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลจังหวัดลานช้าง ศาลจังหวัดนครจัมปาศักดิ์ ศาลจังหวัดพิบูลสงครามและศาลจังหวัดพระตะบอง พุทธศักราช ๒๔๘๕ จัดตั้งศาลจังหวัดดังกล่าวขึ้น และให้มีเขตอำนาจตลอดท้องที่ของจังหวัดนั้น ๆ ศาลจังหวัดทั้ง ๔ ศาลนี้ เปิดทำการพิจารณาพิพากษาคดีตั้งแต่วันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ ต่อมาประเทศไทยและฝรั่งเศส ได้ทำความตกลงกัน เมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน ๒๔๘๙ ให้ยกเลิกอนุสัญญากรุงโตเกียว ฉบับวันที่ ๙ พฤษภาคม พ.ศ. ๒๔๘๕ และโอนดินแดน ๔ จังหวัดที่ได้มาให้แก่ประเทศฝรั่งเศส เจ้าหน้าที่ของรัฐบาลไทยทั้งหมดในดินแดนดังกล่าวจึงถอนตัวออกมาตามข้อตกลง เป็นผลให้ศาลจังหวัดทั้งสี่สิ้นสภาพไปด้วย

ศาลจังหวัดชั่วคราวเคลื่อนที่

ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา ๕ วรรคสอง ถ้าท้องที่ใดยังไม่มีศาลแขวง เมื่อเห็นเป็นการสมควร รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมมีอำนาจสั่งให้ผู้พิพากษานายหนึ่ง หรือหลายนายของศาลจังหวัด ไปนั่งเป็นศาล ณ ที่ว่าการอำเภอแห่งท้องที่นั้น เพื่อพิจารณาพิพากษาคดีที่เกิดขึ้นในท้องที่นั้นชั่วคราว ซึ่งมีขณะนั้นคดีย่อมตกอยู่ในอำนาจของศาลแขวง หรือศาลจังหวัด อาศัยอำนาจตามความดังกล่าว รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมจึงมีคำสั่งให้ผู้พิพากษาศาลจังหวัดเชียงใหม่ตามข้อธิบัติผู้พิพากษาภาค ๕ จะกำหนดไม่น้อยกว่าสองนาย สับเปลี่ยนกันไปนั่งเป็นศาลจังหวัด ณ ที่ว่าการอำเภอฝางและอำเภอแม่ฮาด จังหวัดเชียงใหม่ เพื่อพิจารณาพิพากษาคดีซึ่งอยู่ในอำนาจของศาลจังหวัดเชียงใหม่ที่เกิดขึ้นในท้องที่นั้นชั่วคราว ตั้งแต่วันที่ ๒๐ มิถุนายน ๒๕๑๘ เป็นต้นไป ทั้งนี้เพื่ออำนวยความสะดวกแก่ประชาชน ณ ท้องที่อำเภอดังกล่าว โดยเรียกชื่อศาลทั้งสองนี้ว่า ศาลจังหวัดเชียงใหม่ (อำเภอฝาง) และศาลจังหวัดเชียงใหม่ (อำเภอแม่ฮาด)

ต่อมา รัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ได้มีคำสั่งให้ผู้พิพากษาศาลจังหวัดไปนั่งเป็นศาลจังหวัดชั่วคราว เพิ่มขึ้นอีก คือ ที่อำเภอห้วยฝาง จังหวัดอุบลราชธานี เมื่อวันที่ ๑๙ กันยายน ๒๕๑๘ อำเภอบัวใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๓ ตุลาคม ๒๕๑๘ อำเภอพร้าว จังหวัดเชียงใหม่ เมื่อวันที่ ๓ พฤศจิกายน ๒๕๑๘ อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก เมื่อวันที่ ๒๖ ธันวาคม ๒๕๑๘ อำเภอปากช่อง จังหวัดนครราชสีมา เมื่อวันที่ ๒๖ มกราคม ๒๕๑๘ และอำเภอพล จังหวัดขอนแก่น เมื่อวันที่ ๑๘ กุมภาพันธ์ ๒๕๑๘ และต่อมาเมื่อปรากฏว่าศาลดังกล่าวบางแห่งมีจำนวนคดีน้อย จึงได้ยกเลิกศาลชั่วคราวที่อำเภอห้วยฝาง จังหวัดอุบลราชธานี และศาลชั่วคราวที่อำเภอวัดโบสถ์ จังหวัดพิษณุโลก พร้อมกัน เมื่อวันที่ ๑๖ มิถุนายน ๒๕๒๑

ศาลคดีเด็กและเยาวชน

ศาลคดีเด็กและเยาวชนจัดตั้งขึ้นโดยพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. ๒๕๔๔ มีความมุ่งหมายเพื่อคุ้มครองสวัสดิภาพของเด็กและเยาวชน กล่าวคือ ในคดี

อาญา มุ่งไปในทางคั่นหามูลเหตุที่ทำให้เด็กกระทำความผิด แล้วดำเนินการแก้ไขให้เด็กได้ กลับตนเป็นพลเมืองดียิ่งกว่าที่จะมุ่งลงโทษเด็กหรือใช้วิธีการที่รุนแรง ซึ่งจะเป็นผลเสียแก่ ชีวิตและอนาคตของเด็ก ส่วนในคดีแพ่ง ก็มีความประสงค์ที่จะระงับรักษาผลประโยชน์เกี่ยวกับ สิทธิและทรัพย์สินของผู้เยาว์ ให้เป็นไปโดยถูกต้องและเหมาะสมที่สุด ทั้งนี้โดยใช้วิธี พิจารณาซึ่งบัญญัติขึ้นโดยเฉพาะ เป็นการแยกการพิจารณาพิพากษาคดีเด็กออกจากผู้ใหญ่ ผู้พิพากษาก็กำหนดให้มี ๒ ประเภท คือผู้พิพากษาธรรมดาซึ่งเป็นข้าราชการตุลาการใน กระทรวงยุติธรรม กับผู้พิพากษาสมทบซึ่งคัดเลือกมาจากบุคคลอันมิใช่ข้าราชการประจำ ข้าราชการการเมือง สมาชิกวุฒิสภาหรือนายความ และต้องมีอายุไม่น้อยกว่าสามสิบปี บริบูรณ์ ทั้งจะต้องมีหรือเคยมีบุตรมาแล้ว หรือทำงานเกี่ยวข้องกับการสงเคราะห์หรืออบรม เด็กมาแล้วไม่น้อยกว่าสองปี ฯลฯ เด็กซึ่งถูกจับเพราะต้องหาว่ากระทำความผิดอาญาและหาก เด็กนั้นจะต้องได้รับการพิจารณาพิพากษาในศาลคดีเด็กและเยาวชนก็ให้ส่งตัวไปยังสถานพินิจ และคุ้มครองเด็ก แทนที่จะถูกควบคุมโดยพนักงานสอบสวนหรือถูกคุมขังตามหมายของศาล ในเรือนจำดังเช่นคดีที่ผู้ใหญ่กระทำความผิด และเมื่อพิจารณาได้ความว่าเด็กกระทำความผิด จริงแล้ว การวินิจฉัยว่าควรลงโทษสถานใดเพียงใดก็แตกต่างกัน ทั้งศาลยังมีอำนาจใช้ วิธีการสำหรับเด็กและเยาวชนแทนการลงโทษอาญาหรือวิธีการเพื่อความปลอดภัยได้ เช่น เปลี่ยนโทษจำคุกเป็นการส่งตัวไปโรงเรียน หรือสถานฝึกและอบรมเด็กเป็นเวลาตามที่ศาล กำหนดแต่อย่าให้เกินกว่าเวลาที่ผู้นั้นมีอายุครบยี่สิบปีบริบูรณ์ เป็นต้น

ตามพระราชบัญญัติฉบับนี้ เด็กหมายความว่า บุคคลอายุเกินกว่าเจ็ดปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่เกินกว่าสิบสี่ปีบริบูรณ์ และเยาวชน หมายความว่า บุคคลอายุเกินกว่าสิบสี่ปีบริบูรณ์ แต่ยังไม่ถึงสิบแปดปีบริบูรณ์ แต่ไม่ให้นำความถึงบุคคลที่บรรลุนิติภาวะแล้วด้วยการสมรส ส่วนศาลคดีเด็กและเยาวชนนั้น หมายถึง

๑. ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง ซึ่งมีเขตอำนาจตลอดกรุงเทพมหานคร
๒. ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัด ซึ่งจะมีเขตอำนาจตามที่ระบุไว้ในพระราช บัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชนนั้น
๓. แผนกคดีเด็กและเยาวชนในศาลจังหวัด มีเขตอำนาจเช่นเดียวกับศาลที่ตั้ง แผนกคดีเด็กและเยาวชนนั้น ๆ ขึ้น

อำนาจศาลคดีเด็กและเยาวชน

ศาลคดีเด็กและเยาวชนมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอันเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน ตามที่บัญญัติไว้ในพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. ๒๔๙๔ มาตรา ๘ ที่แก้ไขเพิ่มเติมโดยประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๑๖๓ ลงวันที่ ๑๕ มิถุนายน ๒๕๑๕ ซึ่งพอสรุปได้ว่า ได้แก่งค์อาญาซึ่งเด็กหรือเยาวชนกระทำความรอนักกฎหมายบัญญัติเป็นความผิด เว้นแต่ความผิดบางประเภท เช่น ความผิดฐานฆ่าผู้อื่น ฐานชิงทรัพย์ ฐานปล้นทรัพย์ ฯลฯ หากผู้กระทำความผิดมีอายุเกินกว่าสิบหกปีบริบูรณ์แล้ว คดีนั้นไม่อยู่ในอำนาจศาลคดีเด็กและเยาวชน สำหรับคดีแพ่ง ศาลคดีเด็กและเยาวชนมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีซึ่งฟ้องหรือร้องขอต่อศาลหรือกระทำการใด ๆ ในทางศาลเกี่ยวกับผู้เยาว์ตามที่ระบุไว้ เช่น การฟ้องคดีขอให้รับเด็กเป็นบุตร การขออนุญาตทำนิติกรรมเกี่ยวแก่ทรัพย์สินของผู้เยาว์ การขอเป็นผู้ปกครองผู้เยาว์ เป็นต้น

ในปัจจุบันมีศาลคดีเด็กและเยาวชนเปิดดำเนินการแล้วดังนี้

(๑) ศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง เปิดดำเนินการเมื่อวันที่ ๒๘ มกราคม ๒๔๙๕

(๒) ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดสงขลา เปิดดำเนินการเมื่อวันที่ ๕ เมษายน

๒๕๐๕

(๓) ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดนครราชสีมา เปิดดำเนินการเมื่อวันที่ ๘

กรกฎาคม ๒๕๐๗

(๔) ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดเชียงใหม่ เปิดดำเนินการเมื่อวันที่ ๒๑

สิงหาคม ๒๕๑๓

(๕) ศาลคดีเด็กและเยาวชนจังหวัดอุบลราชธานี เปิดดำเนินการเมื่อวันที่ ๒๗

สิงหาคม ๒๕๒๓

การอุทธรณ์และฎีกา

คดีที่ศาลคดีเด็กและเยาวชนได้มีคำพิพากษาหรือคำสั่งแล้วนั้น คู่ความมีสิทธิอุทธรณ์ไปยังศาลอุทธรณ์ และฎีกาไปยังศาลฎีกา ได้ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยวิธี

พิจารณาความ เว้นแต่ในบางกรณีที่บัญญัติห้ามไว้ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. ๒๕๓๕ มาตรา ๒๗ และมาตรา ๒๙ และกฎหมายบัญญัติให้อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์และประธานศาลฎีกาจัดตั้งแผนกคดีเด็กและเยาวชนขึ้นในศาลอุทธรณ์และศาลฎีกา จะเป็นแผนกเดียวหรือหลายแผนกตามความจำเป็น เพื่อพิจารณาพิพากษาคดีที่อุทธรณ์หรือฎีกาดังกล่าวแล้ว

ศาลแรงงาน

ศาลแรงงานจัดตั้งขึ้นสำหรับพิจารณาพิพากษาคดีแรงงานซึ่งมีลักษณะแตกต่างไปจากคดีธรรมดา โดยมีวิธีพิจารณาที่สะดวก รวดเร็วและเหมาะสมกับคดีแรงงานทำนองเดียวกับศาลคดีเด็กและเยาวชนซึ่งจัดตั้งขึ้นเพื่อสวัสดิภาพของเด็ก ตามพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. ๒๕๒๒ กำหนดให้จัดตั้งศาลแรงงานกลางขึ้นในกรุงเทพมหานคร โดยมีเขตอำนาจตลอดกรุงเทพมหานคร จังหวัดสมุทรปราการ จังหวัดสมุทรสาคร จังหวัดนครปฐม จังหวัดนนทบุรีและจังหวัดปทุมธานี กับให้จัดตั้งศาลแรงงานภาคขึ้น และจะเปิดทำการเมื่อใดให้ประกาศโดยพระราชกฤษฎีกาซึ่งจะต้องระบุเขตอำนาจศาลและกำหนดที่ตั้งศาลในเขตศาลนั้นไว้ด้วย สำหรับศาลแรงงานจังหวัด ถ้าจะจัดตั้งขึ้นในจังหวัดใดให้กระทำโดยพระราชบัญญัติซึ่งจะต้องระบุเขตอำนาจศาลนั้นไว้ด้วย

คดีซึ่งอยู่ในอำนาจศาลแรงงานที่จะพิจารณาพิพากษา ได้แก่คดีที่ระบุไว้ในมาตรา ๘ แห่งพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. ๒๕๒๒ ซึ่งพอสรุปได้ว่า ได้แก่คดีเกี่ยวกับเรื่องจ้างแรงงาน คดีเกี่ยวกับสิทธิหรือหน้าที่ตามกฎหมายว่าด้วยการคุ้มครองแรงงาน หรือกฎหมายว่าด้วยแรงงานสัมพันธ์ รวมทั้งคดีละเมิดระหว่างนายจ้างกับลูกจ้าง แต่ถ้ามติได้มีกฎหมายกำหนดขั้นตอนและวิธีการที่จะต้องปฏิบัติทางฝ่ายบริหารก่อนก็จะต้องปฏิบัติตามขั้นตอนและวิธีการนั้น ๆ เสียก่อน จึงจะนำคดีมาสู่ศาลได้

กฎหมายกำหนดให้ศาลแรงงานมีผู้พิพากษา ๓ ฝ่าย คือผู้พิพากษาที่เป็นข้าราชการตุลาการในกระทรวงยุติธรรม ผู้พิพากษาสมทบฝ่ายนายจ้างและผู้พิพากษาสมทบฝ่ายลูกจ้าง ซึ่งสมาคมนายจ้างหรือสหภาพแรงงานเป็นผู้คัดเลือก มีจำนวนฝ่ายละเท่า ๆ กัน ร่วมเป็น

องค์คณะพิจารณาพิพากษาคดี สำหรับกระบวนการพิจารณาในศาลแรงงานก็เป็นไปโดยประหยัด สะดวกและรวดเร็ว เช่นไม่ต้องเสียค่าธรรมเนียมเหมือนในคดีแพ่งทั่วไป ไม่จำเป็นต้องจ้างทนายเพราะการดำเนินคดีส่วนใหญ่ศาลจะดำเนินการให้ สามารถฟ้องคดีด้วยวาจาได้ โดยศาลจะบันทึกคำฟ้องให้ กำหนดให้ศาลพิจารณาคดีติดต่อกันไปโดยไม่ต้องเลื่อน และเมื่อศาลชั้นต้นตัดสินแล้วให้อุทธรณ์ตรงไปยังศาลฎีกาเฉพาะในข้อกฎหมายได้โดยไม่ต้องผ่านศาลอุทธรณ์ เป็นต้น

ปัจจุบันมีศาลแรงงานกลางอยู่ในกรุงเทพมหานคร โดยเปิดทำการมาตั้งแต่วันที่ ๒๓ เมษายน ๒๕๒๓ และในระหว่างที่ศาลแรงงานภาคและศาลแรงงานจังหวัดยังมีได้เปิดทำการ ศาลแรงงานกลางมีเขตอำนาจทั่วทุกท้องที่ในราชอาณาจักร

ข้อสังเกต

โดยที่พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. ๒๕๓๔ มาตรา ๑๐ บัญญัติว่า ในท้องที่ที่ศาลคดีเด็กและเยาวชนเปิดดำเนินการแล้ว ห้ามมิให้ศาลชั้นต้นอื่นใดในท้องที่นั้นพิจารณาพิพากษาคดีอาญาหรือคดีแพ่งซึ่งอยู่ในอำนาจของศาลคดีเด็กและเยาวชน และพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. ๒๕๒๒ มาตรา ๙ บัญญัติว่า ในท้องที่ที่ศาลแรงงานเปิดทำการแล้ว ห้ามมิให้ศาลชั้นต้นอื่นใดในท้องที่นั้นรับคดีที่อยู่ในอำนาจของศาลแรงงานไว้พิจารณาพิพากษา เมื่อเป็นดังนี้จึงเห็นได้ว่าศาลแพ่ง ศาลอาญาก็ดี ศาลแพ่งธนบุรี ศาลอาญาธนบุรีก็ดี ศาลจังหวัดก็ดี ซึ่งพระธรรมนูญศาลยุติธรรมบัญญัติว่ามีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีแพ่งคดีอาญาทั้งปวงจึงถูกจำกัดอำนาจโดยบทบัญญัติดังกล่าวนี้

ศาลอุทธรณ์

ได้กล่าวมาข้างต้นแล้วว่าพระราชบัญญัติจัดการในสนามสถิตยุติธรรม ลงวันที่ ๓๑ มีนาคม ร.ศ. ๑๑๑ ให้ยกเลิกศาลอุทธรณ์คดีหลวง บรรดาความอุทธรณ์ทั้งหลายให้ฟ้องและประทับไปยังศาลอุทธรณ์คดีราษฎร์ทั้งสิ้น กล่าวคือมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีที่อุทธรณ์

คำพิพากษาศาลในกรุงเทพ ฯ และศาลหัวเมืองต่าง ๆ ด้วย ตามพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๑๔ ถ้าคู่ความจะอุทธรณ์คำพิพากษาศาลแขวงหรือศาลเมืองให้อุทธรณ์ต่อศาลมณฑล เมื่อจะอุทธรณ์คำพิพากษาศาลมณฑล จึงให้เข้ามายื่นอุทธรณ์ต่อศาลอุทธรณ์ ณ สนามสถิตยยุติธรรมในกรุงเทพ ฯ คือต่อศาลอุทธรณ์คดีราชฎีร์ ต่อมาใน ร.ศ. ๑๑๕ ได้ตราพระราชบัญญัติตั้งข้าหลวงพิเศษสำหรับจัดการแก้ไขธรรมเนียมศาลยุติธรรมหัวเมืองทั้งปวง ร.ศ. ๑๑๕ เพื่อจัดการปรับปรุงแก้ไขศาลหัวเมืองและให้ใช้วิธีพิจารณาความอย่างใหม่ในศาลเหล่านี้ เช่นเดียวกับที่ได้ทำมาแล้วในกรุงเทพมหานคร และได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ตั้งพระเจ้าลูกยาเธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ ขุนหลวงพระไกรสี และมีสเตอร์ อาร์เย เกิกปาดริก เป็นข้าหลวงพิเศษประจำการ ๓ นาย ร่วมกับข้าหลวงพิเศษอีก ๒ นาย คือ ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑล กับผู้ว่าราชการเมืองในมณฑลนั้นซึ่งเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยเป็นผู้เลือกสรร จัดการแก้ไขปรับปรุงศาลหัวเมืองให้ถูกต้องตามที่ตราไว้ในพระธรรมนูญศาลหัวเมือง ร.ศ. ๑๑๕ และเมื่อข้าหลวงพิเศษเห็นจำเป็นจะต้องพิจารณาความเอง ก็ให้มีอำนาจพิจารณาพิพากษาความเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่ค้างอยู่หรือฟ้องขึ้นใหม่ได้ ในกรณีเช่นนี้ห้ามมิให้อุทธรณ์คำพิพากษานั้นต่อศาลใดศาลหนึ่งเป็นอันขาด ถ้าไม่พอใจก็ให้ทูลเกล้า ฯ ถวายฎีกาทีเดียว ผลจึงมีว่าคดีที่ข้าหลวงพิเศษพิจารณาพิพากษาไปนั้นเหมือนกับคดีที่ศาลอุทธรณ์คดีราชฎีร์ ได้พิจารณาพิพากษา ต่อมาเมื่อข้าหลวงพิเศษออกไปจัดการศาลในมณฑลกรุงเก่าสำเร็จลง ปรากฏตามประกาศตั้งศาลมณฑลกรุงเก่า ลงวันที่ ๑๐ มิถุนายน ร.ศ. ๑๑๖ ว่า การที่คู่ความจะอุทธรณ์คำพิพากษาศาลมณฑลตามความในมาตรา ๒๐ แห่งพระธรรมนูญศาลหัวเมืองนั้น สำหรับมณฑลกรุงเก่า เนื่องจากข้าหลวงพิเศษกำลังจัดการอยู่ในหัวเมืองมณฑลนั้น และเพราะเหตุศาลมณฑลเพิ่งแรกตั้งใหม่ อยู่ในความตรวจตราของข้าหลวงพิเศษ ถ้าคู่ความจะอุทธรณ์คำพิพากษาศาลมณฑลกรุงเก่าให้อุทธรณ์ต่อข้าหลวงพิเศษแทนศาลอุทธรณ์ในสนามสถิตยยุติธรรมในกรุงเทพ ฯ ไปจนกว่าจะโปรดเกล้าโปรดกระหม่อมให้ประกาศแก้ไขต่อไปประการใด เข้าใจว่าจากนั้นมาจึงมีข้าหลวงพิเศษคณะหนึ่งนั่งเป็นศาลอุทธรณ์อยู่ที่กระทรวงยุติธรรมรับชำระความจากศาลมณฑลในหัวเมืองซึ่งข้าหลวงพิเศษได้ไปจัดแล้ว นอกจากคดีที่เกี่ยวกับคนในบังคับต่างประเทศ ศาลอุทธรณ์นี้เรียกว่า “ศาล

อุทธรณ์ข้าหลวงพิเศษ ให้ต่างกับศาลอุทธรณ์กรุงเทพ ฯ” ต่อมาเมื่อวันที่ ๑๑ ธันวาคม ร.ศ. ๑๒๘ ได้มีประกาศแก้ไขอำนาจศาลมณฑลว่า “ตั้งแต่วันที่ ๑ มกราคม ร.ศ. ๑๑๘ ต่อไปความอุทธรณ์จากศาลเมืองในหัวเมือง นอกจากมณฑลกรุงเทพ ฯ ให้ส่งมายังศาลอุทธรณ์ข้าหลวงพิเศษกรุงเทพ ฯ พิจารณาพิพากษา เว้นไว้แต่เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม จะได้ให้อำนาจพิเศษแก่ศาลมณฑลมีอำนาจชำระความอุทธรณ์ได้บางอย่างบางชนิด” และเมื่อข้าหลวงพิเศษได้จัดการศาลทั่วราชอาณาจักรแล้ว ความในศาลหัวเมืองอุทธรณ์มายังศาลอุทธรณ์ข้าหลวงพิเศษทั้งสิ้น เว้นแต่ความที่อุทธรณ์จากศาลต่างประเทศหรือศาลแพ่งที่มีอำนาจในหัวเมืองซึ่งต้องบังคับตามสัญญาทางพระราชไมตรีกับต่างประเทศ ซึ่งจะต้องส่งมายังศาลอุทธรณ์กรุงเทพ ฯ สำหรับคดีที่อุทธรณ์จากศาลต่าง ๆ ในมณฑลกรุงเทพ ฯ ยังอยู่ในอำนาจศาลอุทธรณ์กรุงเทพ ฯ พิจารณาพิพากษา ศาลทั้งสองศาลนี้มีอธิบดีผู้พิพากษาบังคับบัญชาแยกต่างหากจากกัน จนกระทั่งมีประกาศ ลงวันที่ ๘ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๔ ให้รวมศาลทั้งสองศาลนี้เป็นศาลเดียวกัน มีความตามประกาศว่า “ศาลอุทธรณ์ในกระทรวงยุติธรรมเวลานี้มีอยู่ ๒ ศาล คือศาลอุทธรณ์กรุงเทพ ฯ มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอุทธรณ์จากศาลต่าง ๆ ในมณฑลกรุงเทพ ฯ และคดีต่างประเทศที่อุทธรณ์จากศาลหัวเมืองหนึ่ง ศาลอุทธรณ์ข้าหลวงพิเศษมีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอุทธรณ์จากศาลจังหวัดและศาลมณฑลต่าง ๆ นอกจากมณฑลกรุงเทพ ฯ อีกศาลหนึ่ง ทรงพระราชดำริเห็นว่าสมควรจะรวมศาลอุทธรณ์ทั้งสองนี้เป็นศาลเดียวกันเพื่อราชการจะได้ดำเนินเจริญยิ่งขึ้น จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้รวมศาลอุทธรณ์กรุงเทพ ฯ กับศาลอุทธรณ์ข้าหลวงพิเศษเป็นศาลเดียวกัน เรียกว่าศาลอุทธรณ์กรุงเทพ ฯ มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอุทธรณ์ทั่วราชอาณาจักร ตั้งแต่วันที่ ๑ เมษายน พระพุทธศักราช ๒๔๖๔ เป็นต้นไป” ต่อมาเมื่อใช้พระธรรมนูญศาลยุติธรรม ฉบับปัจจุบัน จึงเรียกว่า “ศาลอุทธรณ์” ตั้งแต่นั้นมา

อำนาจศาลอุทธรณ์

ศาลอุทธรณ์มีอำนาจพิจารณาพิพากษาบรรดาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งศาลชั้นต้น ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยการอุทธรณ์ กล่าวคือคดีจะอุทธรณ์ต่อศาล

อุทธรณ์ได้หรือไม่ย่อมเป็นไปตามกฎหมายว่าด้วยวิธีพิจารณาความ ได้แก่ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา พระราชบัญญัติจัดตั้งศาลแขวงและวิธีพิจารณาความอาญาในศาลแขวง พ.ศ. ๒๔๙๙ และพระราชบัญญัติจัดตั้งศาลคดีเด็กและเยาวชน พ.ศ. ๒๔๙๔ เป็นต้น และในกรณีที่ศาลชั้นต้นพิพากษาให้ลงโทษประหารชีวิตหรือจำคุกตลอดชีวิต แม้จำเลยจะไม่อุทธรณ์ ศาลชั้นต้นก็มีหน้าที่ส่งสำนวนไปยังศาลอุทธรณ์เพื่อพิจารณาพิพากษาอีกชั้นหนึ่งและศาลอุทธรณ์มีอำนาจที่จะพิพากษายืนตาม แก้ไขหรือกลับคำพิพากษาศาลชั้นต้นได้ นอกจากนี้ศาลอุทธรณ์มีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาดคำร้องที่ยื่นตามกฎหมายคัดค้านคำสั่งศาลชั้นต้น หรือคดีที่ศาลอุทธรณ์มีอำนาจวินิจฉัยได้ตามกฎหมายอื่น

ศาลฎีกา

ศาลฎีกาในชั้นเดิมมิได้ขึ้นอยู่กับกระทรวงใด แต่รับผิดชอบและขึ้นตรงต่อพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ดังที่ระบุไว้ในพระธรรมนูญศาลยุติธรรม ร.ศ. ๑๒๗ มาตรา ๓ ต่อมาได้มีประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๓ เมษายน ร.ศ. ๑๓๑ ให้ยกศาลฎีกามารวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ซึ่งมีความตอนหนึ่งว่า “อนึ่ง ศาลฎีกาซึ่งนับว่าเป็นศาลสูงสุดในพระราชอาณาจักรสยาม ก็ยังไม่มีอธิบดีและยังมิได้รวมอยู่ในกระทรวงใด นับว่าต้องเป็นพระราชธุระพิเศษอยู่ส่วนหนึ่ง จึงมีพระบรมราชโองการดำรัสสั่งให้ยกศาลฎีกาไปรวมอยู่ในกระทรวงยุติธรรม ตั้งแต่เมษายน รัตนโกสินทรศก ๑๓๑ เป็นต้นไป และจะได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ตั้งอธิบดีศาลฎีกาในเวลาต่อไป เพื่อเป็นผู้ใหญ่เป็นประธานในแผนกตุลาการ” ตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกานี้ ปัจจุบันเรียกว่าประธานศาลฎีกา

ศาลฎีกาเป็นศาลสูงสุด มีอำนาจพิจารณาพิพากษาบรรดาคดีที่อุทธรณ์คำพิพากษาหรือคำสั่งศาลอุทธรณ์ ตามบทบัญญัติแห่งกฎหมายว่าด้วยการฎีกา นอกจากนี้ศาลฎีกายังมีอำนาจวินิจฉัยชี้ขาดคดีที่ศาลฎีกามีอำนาจวินิจฉัยได้ตามกฎหมายอื่น เช่น พระราชบัญญัติอาชญากรรมสงคราม พ.ศ. ๒๔๘๘ ให้ศาลฎีกาเป็นศาลที่มีอำนาจพิพากษาคดีที่ฟ้องร้องตามความในพระราชบัญญัตินั้นได้ดังกล่าวมาข้างต้นแล้ว พระราชบัญญัติการเลือกตั้งสมาชิกสภา

ผู้แทนราษฎร พ.ศ. ๒๕๑๑ มาตรา ๖๒ และมาตรา ๖๓ บัญญัติว่า ในกรณีที่ผู้เลือกตั้ง ผู้สมัคร หรือพรรคการเมือง ซึ่งมีสมาชิกสมัครรับเลือกตั้งในเขตเลือกตั้งใด เห็นว่าการเลือกตั้งในเขต นั้นเป็นไปโดยมิชอบ ก็ให้มีสิทธิยื่นคำร้องคัดค้านต่อศาลจังหวัดซึ่งเขตเลือกตั้งนั้นตั้งอยู่ หรือ ต่อศาลแพ่งสำหรับกรุงเทพมหานคร ให้ศาลจังหวัดหรือศาลแพ่งดำเนินการพิจารณาโดยมิ ชักช้า แล้วให้ทำความเห็นและส่งสำนวนไปยังศาลฎีกาเพื่อวินิจฉัยต่อไป หรือตามพระราช บัญญัติจัดตั้งศาลแรงงานและวิธีพิจารณาคดีแรงงาน พ.ศ. ๒๕๒๒ มาตรา ๕๔ ให้คู่ความ อุทธรณ์คำพิพากษาศาลแรงงานเฉพาะในปัญหาข้อกฎหมายไปยังศาลฎีกาได้โดยไม่ต้องผ่าน ศาลอุทธรณ์เป็นต้น คดีเหล่านี้ศาลฎีกาย่อมมีอำนาจพิจารณาพิพากษาได้ตามที่กฎหมายนั้น ๆ ให้อำนาจไว้

คดีที่ศาลฎีกาได้พิจารณาพิพากษาแล้วย่อมถึงที่สุด พระธรรมนูญศาลยุติธรรม มาตรา ๒๐ วรรคสอง บัญญัติว่า “คดีใดที่ศาลฎีกาได้พิพากษาแล้ว คู่ความทามสิทธิที่จะทูล เกล่ำ ๆ ถวายฎีกาคัดค้านคดีนั้นต่อไปอีกไม่” ส่วนการทูลเกล้า ๆ ถวายเรื่องราวขอรับพระ- ราชทานอภัยโทษหรือลดโทษตามที่บัญญัติไว้ใน ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา มาตรา ๒๕๙ ถึงมาตรา ๒๖๗ นั้น เป็นพระราชอำนาจตามรัฐธรรมนูญและโดยหลักการเป็น การพระราชทานพระมหากรุณา หาใช่ทรงรับวินิจฉัยคดีอีกชั้นหนึ่งไม่

ศาลยุติธรรมทำหน้าที่เป็นศาลทหาร

ศาลยุติธรรมทำหน้าที่เป็นศาลทหารครั้งแรกเมื่อเกิดสงครามมหาเอเซียบูรพา ในเดือนธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ กล่าวคือตามพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร พ.ศ. ๒๔๗๗ ได้มีบทบัญญัติให้ผู้มีอำนาจตั้งกรรมการศาลทหาร (ซึ่งต่อมาเรียกว่าตุลาการศาลทหาร) มี อำนาจตั้งผู้พิพากษาฝ่ายพลเรือนเป็นกรรมการศาลทหารได้ ดังนั้น หลังจากมีการประกาศใช้ กฎอัยการศึกทุกจังหวัดทั่วราชอาณาจักร ในวันที่ ๑๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๔ แล้ว ผู้บัญชาการ ทหารสูงสุดได้มีคำสั่งลงวันที่ ๑๑ ธันวาคม ๒๔๘๔ ให้ใช้สถานที่ทำการศาลชั้นต้นฝ่าย พลเรือนทุกแห่ง เว้นแต่ศาลแพ่ง เป็นที่ทำการพิจารณาพิพากษาคดีของศาลทหารกรุงเทพ ฯ และศาลมณฑลทหาร และให้ผู้พิพากษาฝ่ายพลเรือนในศาลชั้นต้นดังกล่าวแล้วเป็นกรรมการ

ศาลทหาร ตามพระราชบัญญัติธรรมนูญศาลทหาร ฯ มีอำนาจพิจารณาพิพากษาคดีอาญาทุกประเภททุกคดี อย่างไรก็ดีในเวลาต่อมา ได้มีการแก้ไขกฎหมายผ่อนคลายให้คดีอาญาบางประเภทขึ้นศาลพลเรือนหรือศาลยุติธรรมได้ และภายหลังประกาศเลิกใช้กฎอัยการศึก ตั้งแต่ วันที่ ๒๔ มกราคม พ.ศ. ๒๔๘๘ แล้ว บรรดาคดีซึ่งการกระทำความผิดเกิดขึ้นก่อนประกาศเลิกใช้กฎอัยการศึกที่จะขึ้นมาสู่ศาลทหารก็ลดน้อยลงและหมดไปในที่สุด การทำหน้าที่เป็นศาลทหารของศาลยุติธรรมจึงยุติลง

ศาลยุติธรรมทำหน้าที่เป็นศาลทหารอีกครั้งหนึ่ง เมื่อจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ได้ทำการปฏิวัติเมื่อวันที่ ๒๐ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ และได้มีประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๑๖ ลงวันที่ ๒๗ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๐๑ กำหนดให้ศาลอาญาและศาลจังหวัดทุกศาลในเขตมณฑลทหารบกที่ ๑ กับศาลจังหวัดทุกศาลในเขตจังหวัดทหารบกฉะบุรี ทำหน้าที่เป็นศาลทหารกรุงเทพ ส่วนศาลจังหวัดนอกจากที่กล่าวนี้อยู่ในเขตมณฑลทหารบกใดก็ให้เป็นศาลมณฑลทหารบกนั้น ๆ ด้วย สำหรับคดีที่กำหนดให้ขึ้นศาลทหาร ได้แก่ คดีที่มีข้อหาในความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาตามบัญชีท้ายประกาศฉบับนั้น เช่น ความผิดต่อองค์พระมหากษัตริย์ ความผิดต่อความมั่นคงของรัฐ ความผิดต่อชีวิต ร่างกาย และความผิดเกี่ยวกับทรัพย์สิน เป็นต้น ประกาศฉบับนี้ได้ถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติยกเลิกประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๑๖ พ.ศ. ๒๕๑๔

อย่างไรก็ดี เมื่อจอมพลถนอม กิตติขจร ได้ทำการปฏิวัติเมื่อวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๔ ก็ได้ออกประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ ๒ ลงวันที่ ๑๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๕๑๔ ให้ศาลยุติธรรมทำหน้าที่เป็นศาลทหารเช่นเดียวกับประกาศของคณะปฏิวัติฉบับเดิม ต่อมาประกาศฉบับนี้ได้ถูกยกเลิกไปในสมัยรัฐบาลนายสัญญา ธรรมศักดิ์ แต่ครั้นถึงวันที่ ๖ ตุลาคม ๒๕๑๘ พลเรือเอก สงัด ชลออยู่ ได้ทำการปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน จึงได้ออกคำสั่งของคณะปฏิรูปการปกครองแผ่นดินให้บรรดาคดีที่มีข้อหาในความผิดตามประมวลกฎหมายอาญาตามบัญชีท้ายประกาศตกอยู่ในอำนาจศาลทหารที่จะทำการพิจารณาพิพากษา ทั้งนี้โดยให้ศาลยุติธรรมทำหน้าที่เป็นศาลทหารเช่นที่เคยปฏิบัติมาในการปฏิวัติสองครั้งก่อนนั้น ซึ่งคำสั่งดังกล่าวยังคงใช้อยู่จนกระทั่งบัดนี้ เพียงแต่แก้ไขประเภทคดีที่จะขึ้นสู่ศาลทหาร โดยให้ความผิดบางฐานที่เคยขึ้นศาลทหารมาขึ้นศาลยุติธรรมตามปกติ

ตอนที่ ๒ คณะกรรมการตุลาการ (ก.ต.)

ในระบอบประชาธิปไตย อำนาจตุลาการเป็นหนึ่งในอำนาจสูงสุดของประเทศ พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจนี้ทางศาล โดยให้ศาลมีอำนาจอิสระในการพิจารณาพิพากษา อรรถคดี แต่การที่ศาลจะดำรงความเป็นอิสระดังว่านี้ได้ ก็ต้องมีหลักประกันคุ้มครองมิให้อำนาจฝ่ายอื่นเข้ามาก้าวก่าย หรือมีอิทธิพลใดๆ เหนือศาลและผู้พิพากษาซึ่งทำหน้าที่พิจารณาพิพากษาอรรถคดี ในการนี้จึงควรอย่างยิ่งที่จะต้องมียุติธรรมของฝ่ายตุลาการ ทำหน้าที่ควบคุมดูแลให้ศาลมีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดีโดยสมบูรณ์ และมีอำนาจให้คุณให้โทษผู้พิพากษา โดยไม่มีฝ่ายใดเข้ามายุ่งเกี่ยว องค์กฤษฎีกาเป็นที่ยุติธรรมอย่างแพร่หลายในประเทศไทยว่า “คณะกรรมการตุลาการ” หรือ “ก.ต.” ซึ่งมีประวัติหรือวิวัฒนาการอย่างน่าสนใจยิ่ง ดังจะได้กล่าวเป็นลำดับไป

ก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้มีประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ ให้เสนาบดีเป็นประธานมีหน้าที่รับผิดชอบบังคับบัญชาราชการศาลยุติธรรมทั้งฝ่ายธุรการและฝ่ายตุลาการ เว้นแต่การพิจารณาพิพากษาคดีซึ่งเป็นอำนาจของศาล โดยมีเงื่อนไขให้เสนาบดีมีอำนาจนั่งกำกับการพิจารณาพิพากษาคดีในศาลยุติธรรมได้ทุกศาลด้วย การแต่งตั้ง เลื่อน ย้าย หรือปลดผู้พิพากษา เป็นอำนาจของเสนาบดีที่จะนำความกราบบังคมทูลขอพระราชทานพระบรมราชานุญาต มิใช่อำนาจของอธิบดีศาลฎีกา ดังประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม ร.ศ. ๑๓๑ ซึ่งใช้บังคับมาแต่เดิม แม้อต่อมาเมื่อวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๒ จะได้มีพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๔๗๑ ออกใช้เป็นครั้งแรก แต่พระราชบัญญัติฉบับนี้ก็มิได้ยกเลิกประกาศจัดระเบียบราชการกระทรวงยุติธรรม ลงวันที่ ๑๕ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๑ ดังนั้นหลักการที่ให้ฝ่ายบริหารควบคุมฝ่ายตุลาการอย่างใกล้ชิดจึงคงมีอยู่เช่นเดิม

ภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้มีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย ฉบับแรก ซึ่งประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๔๗๕ แบ่งแยกอำนาจ

อธิปไตยออกเป็นสามฝ่าย ตามแบบอย่างการปกครองของประเทศในระบอบประชาธิปไตย โดยตราไว้ในรัฐธรรมนูญว่า พระมหากษัตริย์ทรงใช้อำนาจตุลาการทางศาล การพิจารณาพิพากษาคดีเป็นอำนาจของศาลโดยเฉพาะ ซึ่งจะต้องดำเนินตามกฎหมายและในพระปรมาภิไธยพระมหากษัตริย์ และผู้พิพากษามีอิสระในการพิจารณาพิพากษาคดี แต่ก็ยังไม่มี การแก้ไขกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการตุลาการให้สอดคล้องกับรัฐธรรมนูญฉบับนี้ ตรงข้าม กลับเพิ่มอำนาจให้รัฐมนตรีบรรจุตุลาการวิสามัญได้โดยอนุมัติของคณะรัฐมนตรี ตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการแก้ไขเพิ่มเติม พ.ศ. ๒๕๗๗ จนกระทั่งถึงวันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๕๗๘ จึงได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการตุลาการ พ.ศ. ๒๕๗๗ อันเป็นกฎหมายฉบับแรกที่เริ่มมีหลักประกันความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการ กล่าวคือบัญญัติให้มีคณะกรรมการตุลาการชั้นคณะหนึ่ง รวม ๕ ท่าน คือ อธิบดีศาลฎีกา ปลัดกระทรวงยุติธรรม อธิบดีศาลอุทธรณ์ นายกรรมการเนติบัณฑิตยสภา และผู้ประศาสน์การมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง มหน้าที่ปรึกษาและให้คำแนะนำแก่รัฐมนตรีในเรื่องต่าง ๆ ตามที่ระบุไว้ เช่น การแต่งตั้ง การเลื่อนอันดับหรือเงินเดือน การย้าย การลงโทษทางวินัยของข้าราชการตุลาการ เป็นต้น ทั้งนี้ให้คณะกรรมการตุลาการรายงานความเห็นต่อรัฐมนตรี ถ้ารัฐมนตรีไม่เห็นด้วย ให้เสนอคณะรัฐมนตรีวินิจฉัย นอกจากนี้มีข้อนำสังเกตว่า การดำรงตำแหน่งของตุลาการชั้นสูง ๔ ตำแหน่ง คือ อธิบดีผู้พิพากษา กรรมการศาลฎีกา ข้าราชการยุติธรรมและผู้พิพากษาหัวหน้ากองในศาลอุทธรณ์ ให้อยู่ในตำแหน่งได้ตลอดเวลาที่มีความประพฤติดี แต่ให้อยู่ในอำนาจของพระมหากษัตริย์ที่จะทรงถอดถอนได้ด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร แม้กฎหมายฉบับนี้จะมีได้วางหลักประกันความเป็นอิสระของตุลาการอย่างสมบูรณ์ กล่าวคือยังให้ฝ่ายบริหารและฝ่ายนิติบัญญัติเข้ามามีส่วนในการควบคุมฝ่ายตุลาการอยู่ แต่ก็ถือได้ว่าเป็นการเริ่มต้นมีบทกฎหมายให้ความคุ้มครองความเป็นอิสระของฝ่ายตุลาการแล้ว อย่างไรก็ตามกฎหมายฉบับนี้ใช้อยู่เพียง ๒ ปีเศษก็ถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๕๗๘

ตามพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๕๗๘ คณะรัฐมนตรีและสภาผู้แทนราษฎรมิได้เข้ามาเกี่ยวข้องอีกต่อไป คงให้อำนาจรัฐมนตรีร่วมกับคณะกรรมการตุลาการซึ่งเพิ่มจำนวนเป็น ๗ ท่าน คือ ๓ ท่านแรกได้แก่อธิบดีศาลฎีกา ปลัดกระทรวง

ยุติธรรม อธิบดีศาลอุทธรณ์เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และกรรมการโดยคุณวุฒิ อีก ๔ ท่าน คือ ผู้แทนเนติบัณฑิตยสภา ผู้แทนมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และข้าราชการบำนาญที่เคยเป็นผู้พิพากษามาแล้ว ๒ ท่าน ซึ่งตุลาการสามัญชั้นโทขึ้นไปเป็นผู้เลือก กรรมการทั้ง ๔ ท่านนี้ต้องมีใช้ข้าราชการการเมืองหรือมีอาชีพนายความโดยตรงหรือโดยอ้อม

ครั้นต่อมาเมื่อถึง พ.ศ. ๒๔๙๒ ได้มีพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๙๒ ยกเลิกฉบับ พ.ศ. ๒๔๗๙ เปลี่ยนองค์ประกอบของคณะกรรมการตุลาการ โดยตัดผู้แทนเนติบัณฑิตยสภาและผู้แทนมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองออกไป เป็นตุลาการชั้นพิเศษ ๑ ท่าน ซึ่งรัฐมนตรีเป็นผู้เลือก และเพิ่มข้าราชการบำนาญที่เคยเป็นผู้พิพากษาอีก ๑ ท่าน นอกจากนี้ในกรณีตุลาการสามัญมิได้กระทำผิด แต่รัฐมนตรีเห็นว่า มีมลทินหรือมัวหมองและอาจเสียหายแก่ราชการต่อไป รัฐมนตรีมีอำนาจสั่งให้ออกจากราชการได้โดยไม่ต้องรับความเห็นชอบของคณะกรรมการตุลาการ ทั้งมีอำนาจให้ตุลาการ ออกจากราชการเพื่อรับบำเหน็จบำนาญอย่างข้าราชการพลเรือนได้อีกด้วย กฎหมายฉบับนี้ ได้ถูกยกเลิกไปโดยพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๙๕ ซึ่งมีหลักการ ที่ให้ฝ่ายบริหารเข้ามาควบคุมฝ่ายตุลาการอย่างใกล้ชิดยิ่งขึ้น กล่าวคือ ให้ข้าราชการฝ่าย ตุลาการตั้งใจปฏิบัติหน้าที่ตามนโยบายที่รัฐบาลแถลง ถ้าผู้พิพากษากระทำความผิดที่ปรากฏ ชัดแจ้งให้รัฐมนตรีสั่งไล่ออกได้ โดยมีต้องทำการสอบสวน หรือในกรณีที่ทำผิดวินัยอย่าง ร้ายแรง แต่ไม่ถึงขั้นไล่ออก หรือมีเหตุควรลดหย่อน รัฐมนตรีจะสั่งปลดก็ได้

กฎหมายฉบับดังกล่าวใช้บังคับอยู่จนถึง ๑๒ ปี ทั้งนี้โดยมีการแก้ไขเพิ่มเติม เป็นระยะ ๆ ครั้นถึง พ.ศ. ๒๔๙๕ จึงได้มีรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๔๙๕ แก้ไขเพิ่มเติม ๒๔๙๕ รับรองความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการไว้ โดยบัญญัติว่า การแต่งตั้ง การย้ายและการถอดถอนผู้พิพากษาจะต้องได้รับความเห็นชอบของคณะกรรมการ ตุลาการตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการก่อน แล้วจึงนำความกราบบังคมทูล ส่วนการเลื่อนตำแหน่งและการเลื่อนเงินเดือนผู้พิพากษาจะต้องได้รับความเห็นชอบของ คณะกรรมการตุลาการตามกฎหมายว่าด้วยระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ บทบัญญัติดังกล่าวนี้ จึงเป็นหลักประกันความเป็นอิสระของตุลาการอย่างแจ่มชัดเป็นครั้งแรก ซึ่งต่อมาก็ได้มีการ

ประกาศใช้พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๙๗ ที่มีหลักการไม่สอดคล้องกับหลักแบ่งแยกอำนาจอธิปไตย กล่าวคือให้เพิ่มจำนวนคณะกรรมการตุลาการเป็น ๑๑ ท่าน ซึ่งเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง ๕ ท่าน คือ ประธานศาลฎีกา อธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา และปลัดกระทรวงยุติธรรม และกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิอีก ๕ ท่าน ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งด้วยความเห็นชอบของสภาผู้แทนราษฎร ทั้งนี้โดยมีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมเป็นประธานคณะกรรมการตุลาการ จึงเป็นอันว่าฝ่ายบริหารและการเมืองได้เข้ามาคุมเสียงข้างมากในคณะกรรมการตุลาการ

ครั้นถึง พ.ศ. ๒๕๐๐ ในสมัยพระยาอรรณการวิญญูพันธ์ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม จึงได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ พ.ศ. ๒๔๙๗ ให้สอดคล้องกับหลักการแบ่งแยกอำนาจและหลักนิติธรรมซึ่งคุ้มครองความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการ ได้แก่ พระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการ (ฉบับที่ ๒) พ.ศ. ๒๕๐๐ อันมีหลักการมิให้รัฐมนตรีเป็นประธานคณะกรรมการตุลาการอีกต่อไป นอกจากนี้กรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิ ๕ ท่านนั้นให้เพิ่มจำนวนเป็น ๘ ท่าน โดยไม่ให้สภาผู้แทนราษฎรเลือก แต่ให้ตุลาการด้วยกันทั้งประเทศเป็นผู้เลือกจากผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา ซึ่งเป็นตุลาการชั้นสูง ๔ ท่าน และจากข้าราชการบำนาญซึ่งเคยเป็นผู้พิพากษามาแล้ว และมีใช่เป็นข้าราชการการเมือง สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร หรือ ทนายความอีก ๔ ท่าน ส่วนอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่งและอธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา มิได้เป็นกรรมการโดยตำแหน่งอีกต่อไป และมีหลักเพิ่มเติมว่าในกรณีที่รัฐมนตรีไม่เห็นด้วยกับมติของคณะกรรมการตุลาการนั้น รัฐมนตรีมีสิทธิขอให้คณะกรรมการตุลาการพิจารณาใหม่ได้ ซึ่งถ้าคณะกรรมการตุลาการยืนตามมติเดิมหรือแก้ไขอย่างไรก็ต้องเป็นไปตามนั้น กฎหมายฉบับนี้ได้มีการแก้ไขเพิ่มเติมหลายครั้ง แต่หลักประกันความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการดังกล่าวข้างต้น ก็ยังดำรงอยู่ไม่เปลี่ยนแปลง เพียงแต่เพิ่มเติมองค์ประกอบของคณะกรรมการตุลาการ คือเพิ่มกรรมการโดยตำแหน่งอีก ๑ ท่าน ได้แก่ รองประธานศาลฎีกา ส่วนกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ ๔ ท่าน ที่เดิมให้ข้าราชการตุลาการเป็นผู้เลือกจากผู้พิพากษา

หัวหน้าคณะในศาลฎีกานั้น ก็ให้เพิ่มตำแหน่งผู้ที่จะได้รับเลือกอีก ๔ ท่าน คือ รองประธานศาลฎีกา รองอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา และในกรณีที่มีตำแหน่งรองประธานศาลฎีกามากกว่าหนึ่งตำแหน่ง ให้รองประธานศาลฎีกาที่มีอาวุโสสูงกว่าแต่ผู้เดียวเป็นกรรมการโดยตำแหน่ง ส่วนรองประธานศาลฎีกาคณะที่เหลืออยู่มีสิทธิได้รับเลือกเป็นกรรมการผู้ทรงคุณวุฒิ

สำหรับพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการฝ่ายตุลาการฉบับหลังสุด คือ ฉบับ พ.ศ. ๒๕๒๑ นั้น มิได้แก้ไขในหลักการที่ให้คณะกรรมการตุลาการเป็นองค์กรคุ้มครองความเป็นอิสระของอำนาจตุลาการ เพียงแต่เพิ่มเติมองค์ประกอบของคณะกรรมการให้มีความยืดหยุ่นมากขึ้น ว่า กรรมการตุลาการผู้ทรงคุณวุฒิ ๔ ท่าน ซึ่งเลือกจากข้าราชการตุลาการประจำนั้น ให้เป็นข้าราชการตุลาการตามมาตรา ๑๕ (๒) และ (๓) กล่าวคือ อยู่ในตำแหน่งรองประธานศาลฎีกาที่อาวุโสลำดับรองลงมากับตำแหน่งผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา รองอธิบดีผู้พิพากษาศาลอุทธรณ์ อธิบดีผู้พิพากษาศาลชั้นต้น และอธิบดีศาลคดีเด็กและเยาวชนกลาง อันเป็นตำแหน่งตุลาการชั้น ๗ ดังนั้นต่อมาเมื่อมีตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลแรงงานกลาง ซึ่งเทียบเท่ากับอธิบดีผู้พิพากษาศาลชั้นต้น ผู้ดำรงตำแหน่งนี้จึงมีสิทธิได้รับเลือกเป็นกรรมการตุลาการเช่นเดียวกัน

ตอนที่ ๓ เอกราชทางการศาล

การศาลในประเทศไทยนับแต่มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบสมบูรณาญาสิทธิราช มาเป็นระบอบประชาธิปไตย มีพระมหากษัตริย์เป็นประมุขของประเทศภายใต้กฎหมายรัฐธรรมนูญ เริ่มแต่วันที่ ๒๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๗๕ ยังมีประเทศต่าง ๆ อาศัยอำนาจตามสัญญาทางพระราชไมตรีพาณิชย์ และการเดินเรือระหว่างประเทศไทยกับประเทศเหล่านั้น ยืนยันความมีอยู่ซึ่งสภาพนอกอาณาเขต และใช้สิทธิสภาพนอกอาณาเขตอยู่ต่อไป

แม้รัฐบาลไทยในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจะได้ใช้ความพยายามอย่างยิ่งที่จะสลัดพันธสภาพนอกอาณาเขตและกระทำสำเร็จอย่างดีที่สุดเท่าที่ประเทศเอกราชเล็ก ๆ จะพึงกระทำได้ คือทำสัญญาเสมอภาคกับประเทศต่าง ๆ บรรดาที่มีสัญญาทางพระราชไมตรีพาณิชย์ และการเดินเรือกับประเทศไทย ขจัดเสียซึ่งสิทธิสภาพนอกอาณาเขต อันลิดรอนเอกราชทางการศาลของประเทศไทย และขจัดความเสียเปรียบในการภาษีอากรทั้งปวงระหว่างประเทศคู่สัญญา อันหมายถึงประเทศไทยฝ่ายเดียวเสียเปรียบ การทำสัญญาเสมอภาคดังกล่าวเริ่มสำเร็จผลใน พ.ศ. ๒๔๖๓ กับสหรัฐอเมริกา เป็นประเทศแรก และหลายประเทศต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว คาบเกี่ยวมาถึงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว คือใน พ.ศ. ๒๔๖๙ ได้ทำสัญญาเสมอภาคกับประเทศอินโดจีนเป็นประเทศสุดท้าย

แม้เช่นนั้นก็ดี สัญญาเสมอภาคอันเรียกได้แต่ชื่อนั้น ก็ยัง “ปราศจากทั้งพื้นฐานแห่งจิตใจอันกว้างขวางและยุติธรรม” กล่าวคือ ทุกประเทศยังกำหนดเงื่อนไขผูกมัดประเทศไทยอยู่อีก โดยมีข้อความทำนองคล้ายกันว่า หลังจากที่ประเทศไทยเริ่มใช้ประมวลกฎหมายอาญา ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความ และพระธรรมนูญศาลยุติธรรมแล้ว นับต่อนั้นไปอีก ๕ ปี ประเทศคู่สัญญาทางพระราชไมตรีทุกประเทศยังคงมีสิทธิพิเศษทางการศาลและการภาษีอากรอยู่อีกหลายประการ สำหรับประมวลกฎหมายอาญานั้น ประเทศไทยประกาศใช้แล้วตั้งแต่วันที่ ๑๒๗ (พุทธศักราช ๒๔๕๑) ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์นับถึงวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๗๕ ประกาศใช้ถึงบรรพ ๔ ยังไม่ครบบริบูรณ์ ส่วนประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม อันต้องร่างขึ้นใหม่เพื่อให้รองรับสอดคล้องกับประมวลกฎหมายฝ่ายสารบัญญัติ ยังมีได้จัดทำขึ้นเลย

คณะบุคคลผู้ริเริ่มเปลี่ยนแปลงการปกครองได้ประกาศวัตถุประสงค์ของการเปลี่ยนแปลงครั้งนั้น เรียกว่าหลัก ๖ ประการ ประการแรกคือ หลักเอกราชทางการเมือง

การศาลและการเศรษฐกิจ เฉพาะเอกราชทางการศาลนั้น รัฐบาลไทยชุดเริ่มต้นระบอบประชาธิปไตยตระหนักดีว่า สัญญาทางพระราชไมตรีอันได้แก้ไขไว้ นั้น แม้เรียกกันว่า สัญญาเสมอภาค แต่ก็ยังมีข้อจำกัดเอกราชทางการศาลไว้มาก เป็นพันหนากการอันไม่พึงปรารถนา รัฐบาลไทยจึงเร่งรัดการชำระประมวลกฎหมายต่าง ๆ ให้เสร็จสิ้น เพื่อสลัดให้พ้นจากพันหนานั้น แต่การเร่งรัดชำระประมวลกฎหมายดังกล่าว มิได้ทำให้คุณค่าทางวิชาการนิติศาสตร์หรือรายละเอียดต้องบกพร่องไปด้วยเลย เพราะเริ่มต้นด้วยแผนงานอย่างดี มีประกาศให้โอนกรมร่างกฎหมายใน กระทรวงยุติธรรมไปขึ้นต่อคณะกรรมการราษฎร (ชื่อเรียกคณะผู้เปลี่ยนแปลงการปกครอง) ในวันที่ ๑๕ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๗๕ และต่อมา มีประกาศใช้พระราชบัญญัติคณะกรรมการกฤษฎีกา ลงวันที่ ๙ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ โอนงานร่างกฎหมายไปสังกัดคณะกรรมการกฤษฎีกา บากบั่นทำงานอย่างหนัก ที่สุดการก็สำเร็จลงได้ โดยได้ประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๕ ว่าด้วยครอบครัว บรรพ ๖ ว่าด้วยมรดก ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา ประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่ง และพระธรรมนูญศาลยุติธรรม เริ่มแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ เป็นต้นไป

แม้รัฐบาลไทยจะได้จัดทำและประกาศใช้ประมวลกฎหมายครบ ๕ ฉบับดังกล่าว ครบถ้วนตามข้อสัญญาทางพระราชไมตรีแล้วก็ตาม หาใช่ว่าประเทศไทยจะหลุดพ้นจากสิทธิสภาพนอกอาณาเขตไปโดยเด็ดขาดไม่ เพราะยังมีข้อผูกมัดโดยสัญญาและพิธีสาร (โปรโตคอล) แนบท้ายสัญญาทางพระราชไมตรี ข้อความว่าพนักงานทูตหรือกงสุลของประเทศภาคีในสัญญาทางพระราชไมตรีนั้น ยังมีสิทธิถอนคดีที่คนในบังคับของประเทศภาคีหรือองค์คณะหรือบริษัทหรือสมาคมของประเทศภาคีเป็นคู่ความ ไปจากอำนาจของศาลไทย ภายในเวลา ๕ ปี นับแต่ประเทศไทยเริ่มใช้ประมวลกฎหมายโดยครบถ้วน ถ้านับนับตั้งนี้ ต้องรอไปถึงวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๘๓ ประเทศไทยจึงจะมีเอกราชทางการศาลโดยสมบูรณ์

ระหว่างระยะเวลาที่ประเทศภาคีแห่งสัญญายังมีสิทธิถอนคดีอยู่นั้น รัฐบาลไทยจำเป็นต้องตราพระราชบัญญัติขึ้นมาฉบับหนึ่ง คือพระราชบัญญัติว่าด้วยการพิจารณาพิพากษาคดีบางประเภทชั่วคราว พ.ศ. ๒๔๗๘ ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๘ พร้อมด้วยกฎกระทรวงยุติธรรม กำหนดให้ศาลแพ่ง ศาลอาญา ศาลแขวงพระนครใต้ จัดตั้ง

แผนกพิเศษขึ้นเพื่อพิจารณาคดีเกี่ยวกับคนต่างประเทศ (หมายความว่าเฉพาะคนอังกฤษและฝรั่งเศษและคนในบังคับของสองประเทศนี้) ให้ศาลจังหวัดเชียงใหม่ ศาลจังหวัดสงขลามีอำนาจทำนองเดียวกันนี้ด้วย เฉพาะศาลจังหวัดเชียงใหม่มีอำนาจเกี่ยวกับคนต่างประเทศตลอดเขตจังหวัดเชียงใหม่ เชียงราย แม่ฮ่องสอน ลำพูน ลำปาง แพร่ น่าน และอุตรดิตถ์ ส่วนศาลจังหวัดสงขลามีอำนาจตลอดเขตจังหวัดสงขลา นครศรีธรรมราช พัทลุง สุราษฎร์ธานี ชุมพร สตูล ปัตตานี นราธิวาส ยะลา ภูเก็ต กระบี่ ตรัง พังงา และระนอง

นับแต่ประกาศใช้ประมวลกฎหมาย ครอบคลุมลักษณะตามที่กำหนดไว้ในสัญญาทางพระราชไมตรีแล้ว ระยะเวลาที่ยึดกำหนดสภาพนอกอาณาเขตไปอีกถึง ๕ ปีนั้น นับเป็นเวลา นานสำหรับการรอ และนานเกินไปสำหรับประชาชนที่ต้องการเอกราชโดยสมบูรณ์ รัฐบาลไทยจึงเริ่มพิจารณาหาทางบอกเลิกสนธิสัญญาเดิมที่มีต่อหลายประเทศระหว่าง พ.ศ. ๒๔๖๓ ถึง พ.ศ. ๒๔๖๙ นั้นเสีย โดยรวบรวมข้อมูลที่เสียเปรียบทุกด้านเพื่อการเจรจาทางการทูต โดยเฉพาะด้านเอกราชทางการศาล กระทรวงยุติธรรมรวบรวมข้อเสียเปรียบเสนอต่อรัฐบาล ดังต่อไปนี้

๑. สิทธิถอนคดี นับแต่ประเทศไทยประกาศใช้ประมวลกฎหมายครบถ้วนแล้ว ต่อไปอีก ๕ ปี ประเทศดังกล่าวต่อไปนี้ยังมีสิทธิถอนคดีจากอำนาจศาลไทย คือ อังกฤษ ฝรั่งเศษ อเมริกา ญี่ปุ่น เนเธอร์แลนด์ สเปน โปรตุเกส เดนมาร์ก สวีเดน อิตาลี เบลเยียม และนอร์เว เฉพาะประเทศฝรั่งเศษมีอำนาจถอนคดีได้ในศาลชั้นต้นเท่านั้น ประเทศอื่นนอกจากฝรั่งเศษมีอำนาจถอนคดีได้ถึงชั้นศาลอุทธรณ์ ยกเว้นแต่ศาลฎีกา การถอนคดีเช่นนี้ฝ่ายทูตหรือกงสุลนำคดีไปพิจารณาพิพากษาตามกฎหมายของประเทศของตน เว้นแต่บทบัญญัติเกี่ยวกับเรื่องนั้นอยู่ในขอบเขตของกฎหมายไทยซึ่งมีอยู่ ประกาศใช้แล้ว และได้แจ้งให้สถานทูตแห่งประเทศนั้น ๆ ทราบแล้วด้วย มีพิเศษสำหรับประเทศเดนมาร์ก เนเธอร์แลนด์ และนอร์เว สามประเทศนี้มีข้อตกลงในสัญญาว่า แม้คดีเรื่องนั้นจะมีกฎหมายไทยใช้บังคับอยู่แล้ว หากถอนคดีไปแล้ว จะใช้กฎหมายไทยบังคับไม่ได้เลย

มีข้อสังเกตว่า ตามสัญญาทางพระราชไมตรีระหว่างประเทศไทยกับเยอรมัน และ สวิตเซอร์แลนด์ ไม่บัญญัติข้อความให้สองประเทศนี้ถอนคดีได้

๒. สิทธิขอย้ายศาล คนในบังคับของประเทศภาคีสัญญาทางพระราชไมตรี (ยกเว้นประเทศเยอรมันและสวิทเซอร์แลนด์) ซึ่งเป็นจำเลยในศาลหัวเมืองในประเทศไทย มีสิทธิขอย้ายศาลได้ คือย้ายคดีมาสู่ศาลในกรุงเทพฯ ฯ หรือมิฉะนั้นต้องส่งผู้พิพากษาจาก กรุงเทพฯ ฯ ไปพิจารณาคดีนั้น ๆ ที่ศาลหัวเมือง เมื่อมีคำขอเช่นว่านี้ ต้องแจ้งให้พนักงานทูต หรือกงสุลต่างประเทศที่เกี่ยวข้องทราบ

๓. ที่ปรึกษากฎหมาย ใช้เฉพาะกรณีคนในบังคับอังกฤษและพลเมืองฝรั่งเศส เป็นคู่ความ อาจให้มีที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรป ๑ นาย นั่งฟังการพิจารณาและบันทึกความเห็นไว้ด้วย ส่วนชั้นศาลอุทธรณ์อาจให้มีที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรป ๒ นาย นั่งพิจารณาทำบันทึกความเห็นติดสำนวนไว้ได้ ค่าจ้างที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปใช้เงินของรัฐบาลไทย

๔. สิทธิในการอุทธรณ์ฎีกา พิธีสาร (โปรโตคอล) แนบท้ายสัญญาทางพระราชไมตรีกับประเทศต่าง ๆ ดังกล่าวแล้ว กำหนดให้คดีที่ชนชาติแห่งประเทศภาคีเป็นคู่ความ มีสิทธิอุทธรณ์ได้ แต่ห้ามมิให้ฎีกาในข้อเท็จจริง ทั้งนี้เห็นได้ว่า เพราะในศาลชั้นต้นและศาลอุทธรณ์มีที่ปรึกษากฎหมายชาวยุโรปกำกับอยู่แล้ว กีดกันมิให้ฎีกาในข้อเท็จจริงต่อไป เว้นแต่ฎีกาในข้อกฎหมาย มีข้อสังเกตว่า สำหรับชนชาวเยอรมันและสวิทเซอร์แลนด์ ไม่มีพิธีสารว่าด้วยอำนาจศาล จึงฎีกาได้ในข้อเท็จจริงเช่นเดียวกับที่คนไทยเป็นคู่ความ

๕. เรื่องจัดการทรัพย์สินมรดก ก่อนประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๖ ว่าด้วยมรดก กงสุลอังกฤษยังมีอำนาจตั้งผู้จัดการมรดกของคนในบังคับอังกฤษที่ตายในประเทศไทยอยู่ด้วย แม้เมื่อประกาศใช้ประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ บรรพ ๖ ตั้งแต่วันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ แล้ว ก็ยังมีปัญหาเรื่องคนในบังคับอังกฤษตายก่อนวันที่ ๑ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ แต่กงสุลจะขอจัดการมรดกภายหลังวันที่ ๑ ตุลาคมที่กล่าวนั้นอีกด้วย

ข้อขัดข้องเกี่ยวกับเอกสารทางการศาลทั้งห้าประการนี้ กระทรวงยุติธรรมรวบรวมแจ้งไปยังกระทรวงการต่างประเทศเมื่อวันที่ ๒ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๔ พร้อมด้วยชี้แจงข้อขัดข้องเกี่ยวกับเรื่องภาษีอากรและอื่น ๆ เท่าที่อยู่ในขอบเขตที่กระทรวงยุติธรรมเกี่ยวข้องอยู่ และได้เสนอความเห็นควร ยกเลิก แก้ไข หรือผ่อนผันเท่าที่จะทำได้

สัญญาทางพระราชไมตรีที่เสียเปรียบอันเริ่มมาแต่ใน พ.ศ. ๒๓๙๙ รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สืบเนื่องมาถึงรัชสมัยพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว (สิ้นรัชกาล พ.ศ. ๒๔๖๘) ได้มีการบรรเทาข้อเสียเปรียบลงบ้างโดยการติดต่อขอแก้ไขสัญญา ไม่ได้ผลถึงขนาดมีเอกราชทางศาลโดยสมบูรณ์ รัฐบาลไทยในระบอบประชาธิปไตยต้องเลือกวิธีการใหม่ ขอยกเลิกสัญญาทางพระราชไมตรีแต่เดิมมากับทุกประเทศ เสนอขอทำสัญญาใหม่ ให้เข้ารูปแบบเดียวกันให้มากที่สุด และให้เสมอภาคระหว่างภาคีแห่งสัญญาโดยสมบูรณ์ รัฐบาลไทยเลือกประเทศมหาอำนาจที่มีท่วงท่าเห็นอกเห็นใจต่อประเทศไทยมากที่สุด คืออเมริกาเป็นชาติแรกที่รัฐบาลไทยเริ่มติดต่อขอทำสนธิสัญญาเสมอภาค เริ่มแต่เดือนพฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๙ โดยขอยกเลิกสนธิสัญญาที่ทำไว้ต่อกันตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๖๓ นั้นเสียด้วย สมควรบันทึกไว้ให้ปรากฏด้วยว่า ในกรณี ดร. ฟรานซิส บี. แซร์ (พระยาภักดญาณไมตรี) ผู้เคยมีอุปการะในคราวทำสัญญาทางพระราชไมตรีในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ยังได้มีส่วนช่วยเหลือในการเสนอเลิกสัญญาเดิมขอทำสัญญาใหม่อีกด้วย รัฐบาลแห่งสหรัฐอเมริกาในขณะนั้นมีท่านแฟรงกลิน ดี. โรสเวลท์ เป็นประธานาธิบดี นายคอร์เดล ฮัลล์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศได้ให้ความร่วมมือด้วยดี ในเวลาใกล้เคียงกัน รัฐบาลไทยก็ได้ยื่นข้อเสนอทำนองเดียวกันนี้ต่อรัฐบาลอังกฤษและประเทศอื่น ๆ อีกด้วย โดยเฉพาะรัฐบาลอังกฤษขอให้พิจารณาเกี่ยวกับสัญชาติและฐานะของบุคคลในทางแพ่งพาณิชย์ ในกรณีติดต่อสัมพันธ์กันระหว่างบุคคลต่างสัญชาติ ซึ่งย่อมมีหลายกรณี การกระทำหรือสภาพการณ์อย่างเดียวกัน มีผลต่างกันทางกฎหมายของแต่ละประเทศ เพื่อหาความเป็นธรรมให้ดีที่สุดเท่าที่จะทำได้ คนต่างสัญชาติที่อยู่ในภาวะเช่นนั้นควรจะได้รับการปฏิบัติตามกฎหมายที่ควรเป็นที่พอใจ และเป็นยุติด้วยหลักเดียวกัน ประเทศอังกฤษขอรับรองต่อรัฐบาลไทยว่า เมื่อจะยกเลิกสิทธิของตนก็ดี ก็ควรต้องมีพระราชบัญญัติว่าด้วยการชดกันแห่งกฎหมาย เพื่อวัตถุประสงค์ดังกล่าวแล้ว ทั้งนี้ภายใน ๑๒ เดือน นับแต่ลงนามในสัญญาเสมอภาคฉบับใหม่ รัฐบาลไทยพิจารณาแล้วเห็นว่าข้อเสนอนี้เป็นหลักสากลที่มีปฏิบัติอยู่ทั่วไปแล้ว จึงรับหลักการจะดำเนินการตรากฎหมายนั้นเพื่อใช้แก่ทุกชาติรวมทั้งอังกฤษด้วย

ผลแห่งการเจรจาขอทำสัญญาเสมอภาคดังกล่าวมาทั้งหมดนั้น เป็นผลสำเร็จมีการลงนามในสนธิสัญญาทางไมตรีระหว่างประเทศไทยกับต่างประเทศดังต่อไปนี้

สนธิสัญญากับประเทศ

ลงวันที่

อังกฤษ	๒๓ พฤศจิกายน ๒๔๘๐
ฝรั่งเศส	๙ ธันวาคม ๒๔๘๐
อเมริกา	๑๓ พฤศจิกายน ๒๔๘๐
ญี่ปุ่น	๘ ธันวาคม ๒๔๘๐
เนเธอร์แลนด์	๑ กุมภาพันธ์ ๒๔๘๐
โปรตุเกส	๒ กรกฎาคม ๒๔๘๑
เดนมาร์ก	๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๐
สวีเดน	๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๐
อิตาลี	๓ ธันวาคม ๒๔๘๐
เบลเยียม	๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๐
นอร์เว	๑๕ พฤศจิกายน ๒๔๘๐
เยอรมัน	๓๐ ธันวาคม ๒๔๘๐
สวิตเซอร์แลนด์	๔ พฤศจิกายน ๒๔๘๐

และในเวลาต่อมาก็ได้มีสัตยาบันสัญญาทั้งหมดนี้เป็นที่เรียบร้อย มีกรณีพิเศษคือ ประเทศสเปน ซึ่งรัฐบาลไทยได้ติดต่อขอยกเลิกสิทธิถอนคดีไปแล้ว รัฐบาลสเปนไม่มีข้อทักท้วงมา ถือว่าสิทธิถอนคดีของประเทศสเปนยกเลิกไปโดยปริยาย

เพื่อปฏิบัติตามข้อตกลงที่ว่า เมื่อได้มีสัญญาเสมอภาคกันแล้ว รัฐบาลไทยจะได้ตรากฎหมายว่าด้วยการขัดกันแห่งกฎหมายขึ้นภายใน ๑๒ เดือน รัฐบาลไทยจึงได้ตราพระราชบัญญัติว่าด้วยการขัดกันแห่งกฎหมาย พุทธศักราช ๒๔๘๑ ใช้บังคับตั้งแต่วันที่ ๒๐ มีนาคม ๒๔๘๑ เป็นต้นไป นับแต่นั้นเป็นต้นมาประเทศไทยจึงมีเอกราชทางการศาลโดยสมบูรณ์ กระทรวงยุติธรรมได้ออกแถลงการณ์ลงวันที่ ๘ ธันวาคม ๒๔๘๐ ความว่า “ตั้งแต่วันที่ ๘ ธันวาคม พุทธศักราช ๒๔๘๐ เป็นต้นไป คดีฟ้องใหม่ที่เกี่ยวกับคนในบังคับอังกฤษ และพลเมืองฝรั่งเศสย่อมไม่ตกอยู่ในอำนาจศาลซึ่งระบุไว้ในพระราชบัญญัติว่าด้วยการพิจารณาพิพากษาคดีบางประเภทชั่วคราว พุทธศักราช ๒๔๗๘ แต่ตกศาลธรรมดาชำระ”

สภาพนอกอาณาเขตอันลิดรอนเอกราชทางการศาลของประเทศไทย ฉบับแรก
 เริ่มด้วยสัญญาทางพระราชไมตรีและการพาณิชย์ระหว่างประเทศอังกฤษกับประเทศไทย
 แลกเปลี่ยนสัตยาบันกัน ณ กรุงเพท ฯ เมื่อวันที่ ๕ เมษายน พ.ศ. ๒๓๙๙ นั้น ใช้บังคับ
 อยู่จนถึงวันที่ ๘ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๘๐ นับวันเวลาได้ ๘๑ ปี ๘ เดือน ๓ วัน จึงเป็นอัน
 สิ้นสุดลง' เอกราชทางการศาลของประเทศไทยจึงมีมาโดยสมบูรณ์จวบจนปัจจุบันนี้

รายนามผู้เรียบเรียง

- ตอนที่ ๑ ศาลยุติธรรม นายเชียว เจริญวัฒนา เลขาธิการส่งเสริมงานตุลาการ
 เป็นผู้เรียบเรียง
- ตอนที่ ๒ คณะกรรมการตุลาการ (ก.ต.) นายวิชา มหาคุณ ผู้พิพากษาประจำกระทรวง
 เป็นผู้เรียบเรียง
- ตอนที่ ๓ เอกราชทางการศาล นายวรา ไวยหงษ์ ผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาล
 อุทธรณ์ เป็นผู้เรียบเรียง
-

อดีตข้าราชการดีเด่นแห่งกรุงรัตนโกสินทร์ สายงานยุติธรรม

๑. พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์
๒. เจ้าพระยามหุธร
๓. เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ
๔. นายประมุล สุวรรณศรี

ต้นฉบับเป็นหน้าว่าง

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ทรงพระนามเดิมว่า พระองค์เจ้า
รพีพัฒนศักดิ์ ทรงเป็นพระราชโอรสองค์ที่ ๑๔ ในพระปรมินทรมหาจุฬาลงกรณ์
พระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ซึ่งประสูติกับเจ้าจอมมารดาตลับ ในวันที่ ๒๑ ตุลาคม
พุทธศักราช ๒๔๑๗

การศึกษา

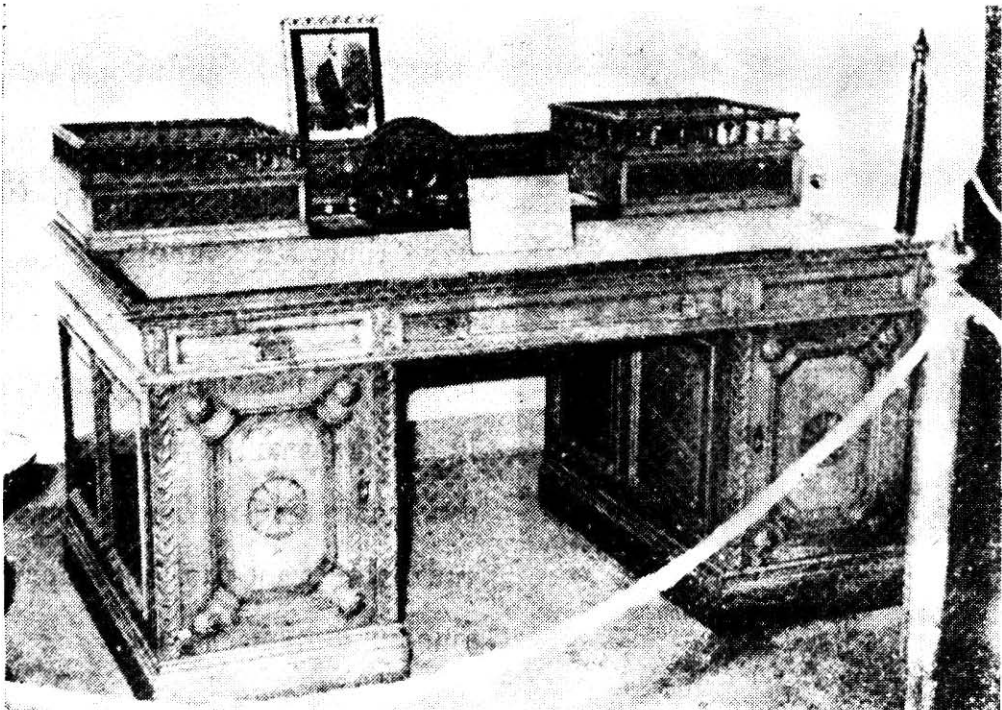
เมื่อขณะทรงพระเยาว์ ได้ทรงเข้า
ศึกษาวิชาภาษาไทยเป็นครั้งแรกในสำนัก
พระยาศรีสุนทรโวหาร (น้อย อาจารยางกูร)
ครั้นทรงผ่านการศึกษาภาษาไทยเป็นเบื้องต้น
แล้วทรงเข้าศึกษาภาษาอังกฤษชั้นต้นใน
สำนักศุภรามสามิ และในปี พ.ศ. ๒๔๒๖
ทรงเข้าศึกษาภาษาไทยอยู่ในสำนักพระยา
โอวาทวรกิจ (แก่น) ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๒๗
ทรงเข้าศึกษาใน โรงเรียนพระตำหนัก
สวนกุหลาบ โดยมีเจ้าพระยายมราช (ปั้น
สุขุม) เป็นครูสอน จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๒๘
ได้ทรงไปศึกษาวิชาภาษาอังกฤษที่ประเทศ
อังกฤษได้ ๓ ปี ก็เสด็จกลับมาอยู่ประเทศไทย
ได้ ๑ ปี ก็เสด็จกลับไปศึกษาวิชากฎหมาย ณ
สำนักไครสต์ เชิร์ช มหาวิทยาลัยออกฟอร์ด
จนสำเร็จได้ปริญญา บี.เอ. เกียรตินิยมทาง
ด้านกฎหมาย เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๓๔



พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์



พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์



โต๊ะทรงพระอักษรของเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์

การรับราชการและตำแหน่งหน้าที่

เมื่อทรงสำเร็จการศึกษาแล้วได้เสด็จกลับเข้ามารับราชการในตำแหน่งต่าง ๆ ที่มีความสำคัญแก่ประเทศชาติ คือ องคมนตรี นายกสภาข้าหลวงพิเศษแก้ไขรัฐธรรมนูญศาลยุติธรรมและเสนาบดีกระทรวงมหาดไทย เสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ประธานกรรมการตรวจชำระกฎหมาย กรรมการตรวจตัดสินความฎีกา กรรมการตรวจตำแหน่งพนักงานในรัฐบาล กรรมการตรวจร่างกฎหมายลักษณะอาญา อาจารย์สอนกฎหมายและเสนาบดีกระทรวงเกษตรราชการ

พระราชกรณียกิจ

ด้วยพระปรีชาสามารถอันเป็นอัจฉริยะประกอบด้วยพระวิริยะอุตสาหะของพระองค์ท่าน จึงได้ทรงบำเพ็ญคุณประโยชน์แก่ประเทศไทยเป็นอนงประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในวงการกฎหมายไทย กล่าวคือ

๑. ปรับปรุงศาลยุติธรรมสู่ระบบใหม่

เมื่อพระองค์ท่านได้รับพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมแล้ว พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้ดำรงตำแหน่งนายกสภาข้าหลวงพิเศษออกไปชำระเสนาบดีกฎหมายต่าง ๆ รวมทั้งค่าธรรมเนียมศาลและชำระเสนาบดีคดีความต่าง ๆ ที่ค้างคั่งอยู่มากมายในพระราชอาณาจักร เนื่องจากกิจการศาลและกระทรวงยุติธรรมในสมัยนั้นยังไม่เรียบร้อย ไม่ทันสมัย คดีความคั่งค้างไม่อยู่ในระเบียบแบบแผนที่ดี งานของศาลต่าง ๆ ยังสับสนยุ่งยากแก่การพิจารณาคดี พระองค์ได้ทรงเป็นกำลังสำคัญในการเปลี่ยนแปลงและจัดวางระเบียบศาลยุติธรรมของประเทศ จากระบบเก่ามาสู่ระบบใหม่ ปรับปรุงศาลต่าง ๆ ทั้งในกรุงเทพฯ ฯ และหัวเมือง พร้อมทั้งแก้บทกฎหมายวิธีพิจารณาความแพ่งและวิธีพิจารณาความอาญาเสียใหม่ ทำให้ราชการศาลยุติธรรมของไทยเจริญมั่นคงทัดเทียมกับนานาอารยประเทศมาจนทุกวันนี้

๒. ตรวจชำระเสนาบดีกฎหมาย

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๔๐ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นประธาน

การตรวจชำระกฎหมาย เนื่องจากกฎหมายต่าง ๆ ในสมัยนั้นยังไม่เป็นหมวดเป็นหมู่ บทพระอัยการต่าง ๆ แยกย้ายกันอยู่อย่างสลับซับซ้อนค้นหาได้ยากมาก พระองค์ทรงเป็นกำลังสำคัญในการตรวจชำระบทอัยการต่าง ๆ มาประมวลเข้าเป็นกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ ซึ่งตรงกับปีพุทธศักราช ๒๔๕๑ นับว่าเป็นประมวลกฎหมายไทยฉบับแรก เพิ่งมาถูกยกเลิกโดยพระราชบัญญัติให้ใช้ประมวลกฎหมายอาญา พุทธศักราช ๒๔๙๙ ซึ่งประกาศใช้ประมวลกฎหมายอาญาในวันที่ ๑ มกราคม พุทธศักราช ๒๕๐๐ นี้เอง รวมใช้มาเป็นเวลาถึง ๔๙ ปี

การร่างกฎหมายลักษณะอาญา ร.ศ. ๑๒๗ นี้ พระองค์ต้องทรงเหน็ดเหนื่อยเป็นอย่างยิ่ง เพราะต้องทรงร่วมพิจารณาอยู่ด้วยแทบทุกครั้ง เริ่มตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๐ มาสำเร็จในปี พ.ศ. ๒๔๕๑ ใช้เวลาถึง ๑๑ ปี และเมื่อได้ประกาศใช้เป็นกฎหมายแล้วก็ยังทรงเป็นห่วงใยว่าผู้ใช้กฎหมายในเวลาต่อมาจะได้รับความลำบากในการตีความ ซึ่งอาจไม่ตรงกับเจตนารมณ์ของผู้ร่างเดิม เนื่องจากต้นร่างเขียนเป็นภาษาอังกฤษและแปลออกเป็นภาษาไทย แล้วตรวจชำระถ้อยคำให้เป็นภาษาไทยที่รัดกุมเป็นภาษากฎหมาย ความหมายบางคำจึงอาจไม่ตรงกับร่างเดิม พระองค์จึงทรงแต่งคำอธิบายและทรงแปลต้นร่างเป็นภาษาไทยเรียกว่า **ฉบับเทียบ** สำหรับเทียบเคียงให้เห็นความแตกต่างกับตัวกฎหมายที่เรียกว่า **ฉบับหลวง**

๓. ตั้งโรงเรียนกฎหมาย

พระองค์ทรงดำริว่า การที่จะให้ราชการศาลยุติธรรมดำเนินไปด้วยดีนั้น จำเป็นต้องจัดให้มีผู้รู้กฎหมายมากขึ้น และการที่จะจัดเช่นนั้นได้ ก็คือ เปิดให้มีการสอนวิชากฎหมายขึ้นให้เป็นการแพร่หลาย ให้โอกาสแก่บุคคลที่สนใจเข้าศึกษาได้ พระองค์จึงทรงตั้งโรงเรียนกฎหมายขึ้นเมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๐ เป็นการเปิดการสอนกฎหมายครั้งแรก โรงเรียนกฎหมายในขณะนั้นจัดขึ้นเป็นกิ่งราชการ คล้ายหอพระสมุดสำหรับพระนคร เจ้าหน้าที่เรียกว่า กรรมสัมปาทิก มีสภานายก เลขานุการ เหนรัญญิก และผู้ช่วยสองคน สถานที่สอนชั้นแรกใช้ห้องเสวยซึ่งอยู่ติดกับห้องเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม แต่มีนักเรียนเพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็วจนห้องนั้นไม่เพียงพอ จึงย้ายไปสอนที่ตึกสี่สตีหลังกลาง พระองค์ทรงเป็นครูสอนด้วยพระองค์เอง กับมีอาจารย์ที่ร่วมสอนกฎหมายในชุดแรก คือ พระยาประชาภิจักรจักร (แช่ม บุนนาค) ขุนหลวงพระยาไกรสี (เปล่ง เวภาระ) กรมหลวง

พิชิตปรีชากร และพระองค์เจ้าวัชรวิวงษ์ ปรากฏว่ามีนักศึกษาและนักกฎหมายเข้าศึกษากับพระองค์ท่านมากมายจนกระทั่งถึงนั่งกับพื้นก็มี พระองค์ท่านต้องทรงเตรียมการสอนในตอนกลางคืน เพื่อเข้าสอนในตอนเช้า ถึงกับต้องจุดตะเกียงอ่านหนังสือเตรียมการสอน

ต่อมาในปี ๒๔๔๐ นั้นเอง พระองค์ทรงเปิดให้มีการสอบไล่เป็นเนติบัณฑิต สถานที่สอบไล่ใช้ศาลาการเปรียญใหม่ของวัดมหาธาตุ กรรมการสอบมีทั้งไทยและต่างประเทศ ได้ผู้สำเร็จเป็นเนติบัณฑิตรุ่นแรก ๙ คน เจ้าพระยามหิธร (ลออ ไกรฤกษ์) ได้รับยกย่องว่าเป็นเนติบัณฑิตคนแรก ต่อมาก็มีการสอบไล่ประจำปีได้เนติบัณฑิตเพิ่มขึ้นเรื่อย ๆ เนติบัณฑิตเหล่านี้เข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรม เป็นอาจารย์สอนในโรงเรียนกฎหมาย ช่วยแบ่งเบาภาระของพระองค์ลงมา

๔. รวบรวมและแต่งตำรากฎหมาย

นอกจากพระองค์จะทรงสอนกฎหมายประจำทุกวันแล้ว พระองค์ยังทรงแต่งตำราคำอธิบายกฎหมายลักษณะต่าง ๆ มากมาย ทรงรวบรวมกฎหมายตราสามดวงอันเป็นกฎหมายเก่าที่ใช้อยู่ในเวลานั้น ทรงรวบรวมพระราชบัญญัติบางฉบับ คำพิพากษาฎีกาบางเรื่องพิมพ์ขึ้นเป็นสมุดเล่มใหญ่ แบ่งเป็นหมวดหมู่ มีคำอธิบายและสารบัญละเอียด กฎหมายตราสามดวงที่ทรงรวบรวมให้ชื่อว่า **กฎหมายราชบุรี** ส่วนพระราชบัญญัติบางฉบับให้ชื่อว่า **พระราชบัญญัติราชบุรี**

๕. เป็นกรรมการตรวจตัดสินความศาลฎีกา

เมื่อปีพุทธศักราช ๒๔๔๑ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ แต่งตั้งให้พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เป็นกรรมการตรวจตัดสินความฎีกา กรรมการชุดนี้มีชื่อเรียกว่า ศาลกรมการฎีกา ทำหน้าที่ศาลสูงสุดของประเทศ แต่ไม่สังกัดกระทรวงยุติธรรม ในภายหลังได้กลายสภาพมาเป็นศาลฎีกาในปัจจุบัน

๖. ตั้งกองพิมพ์ลายพิมพ์หนังสือ

พระองค์ทรงร่วมจัดการราชการฝ่ายการราชทัณฑ์ให้เป็นไปตามหลักวิชาแบบอย่างอารยประเทศ ทรงวางข้อบังคับเรือนจำกองมหัดโทษ การตรวจเรือนจำโดยผู้พิพากษา

ทรงตั้งกองพิมพ์ลายมือขึ้นที่กองหลุโทษ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๔๓ สำหรับตรวจพิมพ์ลายมือผู้ต้องหาในคดีอาญา เพื่อใช้เป็นหลักฐานในการเพิ่มโทษผู้กระทำผิดหลายครั้งที่ไม่เช็ดหลายพระองค์ได้เสด็จไปสอนวิชาตรวจเส้นลายมือและวิธีเก็บเส้นลายมือด้วยพระองค์เองโดยมิได้ทรงเห็นแก่ความเหน็ดเหนื่อย งานชิ้นนี้เป็นจุดเริ่มต้นของการพิสูจน์ลายมือที่กรมตำรวจทำอยู่ทุกวันนี้

๗. งานด้านกรมที่ดิน

ขณะที่พระองค์ทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงเกษตรธิการ พระองค์ได้ทรงปรับปรุงกิจการกรมทะเบียนที่ดินให้เจริญก้าวหน้าเป็นอันมาก ทรงแก้ไขปัญหาข้อกฎหมายต่างๆ ในเรื่องการทะเบียนที่ดิน และทรงแก้ไขเพิ่มเติมกฎหมายและระเบียบการที่ดินให้สมบูรณ์ยิ่งขึ้นอีกหลายประการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระราชบัญญัติออกโฉนดที่ดิน ฉบับที่ ๒ ซึ่งได้ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๔ กันยายน ๒๔๕๙ และฉบับที่ ๓ ประกาศใช้เมื่อวันที่ ๑๒ พฤษภาคม ๒๔๖๒

พระบิดาแห่งกฎหมายไทย

ภายหลังจากที่ได้ทรงประกอบพระราชกรณียกิจต่าง ๆ อันเป็นคุณประโยชน์อย่างใหญ่หลวงแก่ประเทศชาติ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๒ พระองค์ทรงประชวรด้วยพระวัณโรคที่พระวักกะ ได้ขอพระราชทานกราบถวายบังคมลาพักราชการเสด็จไปรักษาพระองค์ ณ กรุงปารีส ประเทศฝรั่งเศส จนกระทั่งสิ้นพระชนม์ เมื่อวันที่ ๗ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ พระชนม์อายุได้ ๔๗ พรรษา

ในฐานะที่ทรงตั้งโรงเรียนกฎหมายและสอนด้วยพระองค์เอง รวมทั้งทรงนิพนธ์วรรณกรรมทางกฎหมายมากมายหลายเรื่อง ทรงได้รับยกย่องให้เป็นปรมาจารย์ของนักกฎหมาย และนิสิตนักศึกษาวิชานิติศาสตร์ทุกยุคทุกสมัย ทรงเป็นผู้รวบรวมสะสมตำบolkฎหมาย จัดร่างบทกฎหมายและปรับปรุงกิจการศาลยุติธรรมให้เจริญมั่นคงมาตราប់ทุกวันนี้ จึงทรงได้รับยกย่องให้เป็น “พระบิดาแห่งกฎหมายไทย” และเรียกวันที่ ๗ สิงหาคม อันเป็นวันคล้ายวันสิ้นพระชนม์ของพระองค์ว่า “วันรพี”

เจ้าพระยามหิธร

เจ้าพระยามหิธร เดิมชื่อ ลออ ไกรฤกษ์ เกิดเมื่อวันพฤหัสบดี แรม ๔ ค่ำ เดือน ๘ ปีจอ ตรงกับวันที่ ๒ กรกฎาคม ๒๔๑๗ เวลา ๘ นาฬิกา ณ ตำบลตึกแดง อำเภอคลองสาน จังหวัดธนบุรี เป็นบุตรคนที่ ๔ ของพระยาเพ็ชรรัตน (ไมรา) กับท่านตาล สมรสกับท่านผู้หญิงกลีบ มหิธร

การศึกษา

ท่านได้เข้าศึกษาชั้นต้นที่โรงเรียนวัดจักรวรรดิราชาวาส เมื่ออายุได้ ๑๑ ขวบ เรียนอยู่ ๑ ปีเศษ เมื่อจบชั้นวาทิตกร อันเป็นหลักสูตรตามหนังสือมูลบทบรรพกิจ ก็ได้เข้าศึกษาในโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบ สอบไล่ได้ประโยค ๒ เมื่อปี ๒๔๓๔ ต่อมาเมื่อวันที่ ๒ ธันวาคม ๒๔๔๐ ท่านสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิต ชั้นที่ ๑ ในจำนวนผู้สอบได้ทั้งหมด ๙ คน จากโรงเรียนกฎหมายของกระทรวงยุติธรรม นับเป็นเนติบัณฑิตคนแรกของประเทศไทย

การทำงาน

เมื่อท่านเรียนจบจากโรงเรียนพระตำหนักสวนกุหลาบนั้น ท่านมีอายุได้ ๑๗ ปีเศษ บิดาได้นำไปฝากพระเจ้านั่งองค์ยาเธอ กรมขุนศิริราชสังกาศ อธิบดีศาลฎีกา เพื่อเข้ารับราชการในศาลฎีกา ท่านรับราชการในศาลฎีกาด้วยความขยันหมั่นเพียรจนได้เลื่อนเงินเดือนถึง ๔ ครั้งในปีเดียวกัน ต่อมาศาลฎีกาได้มีการเปลี่ยนแปลงชื่อใหม่เป็นศาลอุทธรณ์คดีหลวง กรมขุนศิริราชสังกาศ จึงทรงลาออกมาทำหน้าที่ราชเลขาการฝ่ายกฤษฎีกา ซึ่งเจ้าพระยามหิธรรก็ย้ายติดตามมาอยู่ที่กรมราชเลขาการด้วยเช่นกัน

เมื่อท่านสอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิต ก็ได้รับแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษาศาลพระราชอาญา และต้องทำหน้าที่ช่วยบัญชาการโรงเรียนกฎหมาย และสอนนักเรียนกฎหมายด้วยในขณะเดียวกัน นอกจากนี้เสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ซึ่งเป็นเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมในขณะนั้น ยังได้รับสั่งขอยืมตัวไปช่วยพิจารณาความที่ศาลแพ่ง และเป็นกรรมการ



เจ้าพระยามหิธร



เจ้าพระยามหิธร นิตยสารพิมพ์บัณฑิต กิตติมศักดิ์ คนแรกของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สอบความรู้ในศิลปศาสตร์อีกด้วย ท่านได้รับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นที่หลวงจักรปาณีศรีศีลวิสุทธ์ เมื่อวันที่ ๒๙ ธันวาคม ๒๔๔๑ ในปีต่อมาก็ได้รับพระมหากรุณาธิคุณโปรดเกล้าฯ ให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง และได้เลื่อนเป็นพระในนามเดิม ครั้นถึงวันที่ ๑ เมษายน ๒๔๔๔ ก็ได้เลื่อนขึ้นเป็นปลัดทูลฉลองกระทรวงยุติธรรม ขณะมีอายุเพียง ๒๗ ปี ท่านได้ชื่อว่าเป็นขุนพลคู่พระทัยของเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ เพราะทำงานด้วยความรวดเร็ว ฉับไว และเรียบร้อยไม่มีที่ติ เป็นที่ไว้วางพระทัยของเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ซึ่งทรงดำรงตำแหน่งเสนาบดีอยู่ในขณะนั้น งานในกระทรวงยุติธรรม ซึ่งอยู่ในอำนาจหน้าที่สั่งการของปลัดทูลฉลองในขณะนั้น ได้แก่

๑. งานกรมบัญชาการ มีหน้าที่บริหารงานให้เป็นไปตามนโยบายที่เสนาบดีวางไว้
๒. งานกองบัญชี มีหน้าที่เกี่ยวกับการเงินและงบประมาณของกระทรวง
๓. งานจัดหาที่ดินและก่อสร้างที่ทำการศาลยุติธรรมและบ้านพักข้าราชการทั้งในกรุงเทพ ฯ และในหัวเมือง
๔. งานปกครองข้าราชการทั้งฝ่ายตุลาการและฝ่ายตุลาการ เช่น การพิจารณาบรรจุ เลื่อน ลด ปลด ย้าย ข้าราชการ
๕. งานบังคับคดีให้ศาลทั้งปวง

ต่อมาในปี ๒๔๔๖ ท่านก็ได้เลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยาในนามเดิม

ในระหว่างที่เสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ทรงเป็นเสนาบดีนั้น ได้เสด็จไปยุโรป ๒ ครั้ง ซึ่งท่านก็ได้ทำการแทนในตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมทั้งสองคราว

หลังจากเสด็จในกรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ได้รับพระบรมราชานุญาตให้ออกจากราชการ ในปี ๒๔๕๓ เจ้าพระยามหิธรก็ได้ย้ายมาเป็นกรรมการศาลฎีกา และในปี ๒๔๕๔ ท่านได้รับแต่งตั้งให้ทำหน้าที่เป็นราชเลขาธิการฝ่ายกฤษฎีกาอีกตำแหน่งหนึ่ง

ในปี ๒๔๕๗ โปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมพระนิติศาสตร์ขึ้นในกระทรวงวัง ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นสมุหพระนิติศาสตร์ หัวหน้ากรมพระนิติศาสตร์คนแรก และได้รับการแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกา ซึ่งนับเป็นสามัญชนคนแรกที่ดำรงตำแหน่งประมุขตุลาการ เมื่อปี ๒๔๖๑ ดำรงตำแหน่งอยู่ได้ ๑ ปีเศษ พระเจ้าพี่ยาเธอกรมหลวงปราจิณกิติบดีราชเลขาธิการสิ้นพระชนม์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวจึงโปรดเกล้าฯ ให้ท่านไปดำรงตำแหน่งราชเลขาธิการ โดยเปลี่ยนชื่อตำแหน่งเป็นราชเลขาธิการมีฐานะเทียบเท่า

เสนาบดี ท่านอยู่ในตำแหน่งนี้นานถึง ๑๔ ปี และได้รับพระบรมราชโองการโปรดเกล้า ฯ ให้สถาปนาขึ้นเป็น “เจ้าพระยามหิธร บรมนริศร มหาสวามิภักดิ์ นิตพิทักษ์ธรรมพิศาล ราชเลขาธิการวิสุทธิคุณ ไกรฤกษ์กุลวิวัฒน์ ศรีรัตน์ไตรย์สรณธาดา สัจจิตชวาชยาศัย อภิปวีปราวกรมพาทู”

ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นองคมนตรี ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว อีกตำแหน่งหนึ่งด้วย และต่อมาเมื่อวันที่ ๗ เมษายน ๒๔๗๕ ได้มีประกาศพระบรมราชโองการเปลี่ยนนามราชเลขาธิการ เป็นเสนาบดีกระทรวงมูรธาธร และเปลี่ยนกลับไปใช้นามเดิมในวันที่ ๒๙ มิถุนายน ๒๔๗๕

เจ้าพระยามหิธรได้กราบถวายบังคมลาออกจากราชการ เมื่อวันที่ ๑ กันยายน ๒๔๗๕ และได้รับแต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรม ระหว่างปี ๒๔๗๘-๒๔๘๐

ในปี ๒๔๘๒ ท่านได้รับแต่งตั้งเป็นศาสตราจารย์วิสามัญ แห่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง และได้รับปริญญานิติศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์ จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ในวันที่ ๒๔ พฤศจิกายน ๒๔๘๘ เป็นคนแรกตั้งแต่ตั้งมหาวิทยาลัย

ท่านถึงแก่อนิจกรรม เมื่อวันที่ ๘ พฤษภาคม ๒๔๙๙ ขณะมีอายุได้ ๘๑ ปี ๑๐ เดือน ๖ วัน

ราชการพิเศษ

เป็นกรรมการสอบความรู้เนติบัณฑิต

เป็นกรรมการชำระกฎหมายเก่า และรวบรวมร่างกฎหมายใหม่

เป็นสภานายกคนแรกของเนติบัณฑิตยสภา

เป็นกรรมการสภาการคลัง

เป็นกรรมการตรวจร่างประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

เป็นกรรมการ ก.พ.

เป็นประธาน อ.ก.พ. วิสามัญ

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

ท่านได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์คือ ตรามงกุฎสยามชั้นที่ ๑ ตราช้างเผือกชั้นที่ ๑ ตราปฐมจุลจอมเกล้า พร้อมด้วยดวงวัลย์และเครื่องยศ และเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา

เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ

เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ เดิมชื่อ จิตร ฦ สงขลา เกิดที่บ้านพระยาสุนทรานุรักษ์ (เนตร์ ฦ สงขลา) ถนนวิเชียรชม ตำบลบ่อยาง อำเภอกลาง จังหวัดสงขลา เมื่อวันที่ ๓๐ ตุลาคม ๒๔๒๕ เป็นบุตรพระอนันตสมบัติ (เอม) ผู้ช่วยราชการเมืองสงขลาผู้เป็นหลาน เจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) กับท่านเชื้อ บุตรีหลวงอุปการโกสากร (เวท วัชรภักย์) และ ท่านปั้น ซึ่งเป็นบุตรของเจ้าพระยาวิเชียรคีรี (เม่น) เช่นกัน

ท่านสมรสครั้งแรกกับท่านผู้หญิงน้อม ท.จ.ว. และหลังจากท่านผู้หญิงน้อมถึงแก่กรรม ท่านก็ได้สมรสครั้งที่สองกับท่านผู้หญิงประภา ท.จ.ว.

การศึกษา

เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ เรียนหนังสือแบบเรียนหลวงชุดมูลบทบรรพกิจของ พระยาศรีสุนทรโวหาร จบาลเมืงพิศาลการ์รันต์ จากครูชวดที่เมืองสงขลา เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๕ หลังจากอพยพมาอยู่กรุงเทพฯ แล้ว จึงเข้าโรงเรียนอัสสัมชัญ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๓๘ เรียนอยู่ ๗ ปี สอบได้ชั้น ๖ บริบูรณ์ ได้คะแนนเป็นที่ ๑ ตลอดระยะเวลาที่ศึกษาอยู่ท่านได้ชื่อว่าเป็นนักเรียนที่มีความประพฤติดี และเรียนเก่ง จนได้รับการยกย่องจากคณาจารย์ให้เป็นนักเรียนตัวอย่าง หลังจากนั้นท่านได้เข้าศึกษาวิชากฎหมาย และสอบเป็นเนติบัณฑิตได้ในปี ๒๔๔๘ เมื่อมีอายุ ๒๐ ปี

ต่อจากนั้นประมาณหนึ่งปี เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ จึงไปศึกษาวิชากฎหมาย ต่อยังประเทศอังกฤษ เป็นเวลาสามปีครึ่ง จึงได้เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษ จากสำนักเกรย์ อินน์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๓

การทำงาน

ท่านเข้าทำงานครั้งแรกโดยฝึกหัดเป็นล่ามอังกฤษ กรมกองหมาย กระทรวงยุติธรรม เมื่อปี ๒๔๔๕ และเริ่มรับราชการเป็นผู้ช่วยเจ้ากรมกองหมาย เมื่อปี ๒๔๔๖

หลังจากจบการศึกษากฎหมายจากประเทศอังกฤษแล้วท่านจึงได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้พิพากษาศาลแพ่ง และได้รับบรรดาศักดิ์เป็นหลวงจินดาภิรมย์ แล้วย้ายไปดำรงตำแหน่งผู้พิพากษาศาลต่างประเทศ

ในปี ๒๔๕๕ ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นที่อธิบดีกองหมาย กองล้มละลายและหอบะเปียนหุ้นส่วนบริษัท นับเป็นคนไทยคนแรกที่ดำรงตำแหน่งดังกล่าว เพราะก่อนหน้านี้ผู้ดำรงตำแหน่งล้วนเป็นชาวต่างประเทศ และในปีเดียวกันท่านก็ได้เป็นอาจารย์สอนกฎหมายและกรรมการสอบไล่ โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม ซึ่งท่านได้เป็นตลอดมาจนถึงปี ๒๔๖๕

ในปี ๒๔๕๖ ท่านได้เป็นที่อธิบดีผู้พิพากษาศาลแพ่ง และได้รับบรรดาศักดิ์เป็นพระจินดาภิรมย์ราชสภาพติ และได้เลื่อนเป็นพระยาจินดาภิรมย์ราชสภาพติในปี ๒๔๕๙

ในปี ๒๔๖๐ ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้พิพากษาศาลทรัพย์สินและเงินและเป็นเลขาธิการเนติบัณฑิตยสภาด้วย ในปีถัดมาก็ได้รับแต่งตั้งเป็นองคมนตรี และเป็นอยู่จนถึงปี ๒๕๑๘

ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นที่ตุลาการแห่งศาลยุติธรรมระหว่างประเทศของสันนิบาตชาติ ณ กรุงเฮกในปี ๒๔๖๔ และเป็นกรรมการศาลฎีกา ตั้งแต่ปี ๒๔๖๕ ถึง ๒๔๖๘

ได้เป็นกรรมการกรรมาธิการกฎหมายในปี ๒๔๖๖ และเป็นนายกรัฐมนตรีเนติบัณฑิตยสภา ในปี ๒๔๖๗

ท่านดำรงตำแหน่งอธิบดีศาลฎีกาในปี ๒๔๗๐ หลังจากที่ตั้งตำแหน่งนี้มาตั้งแต่ปี ๒๔๖๙ และรับตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมระหว่างเป็นอธิบดีศาลฎีกาในปี ๒๔๗๑

ในปี ๒๔๗๑ ถึง ๒๔๗๕ ท่านดำรงตำแหน่งเสนาบดีกระทรวงยุติธรรมครั้งที่ ๑ ในระหว่างนี้ท่านได้เลื่อนบรรดาศักดิ์ขึ้นเป็น “เจ้าพระยาศรีธรรมมาภิเศก สมันตเนตรพิศุทธยุติธรรมธร วิสดรนิติศาสตร์ราชประเพณี วิเชียรศรีสวัสดิ์วงศวิวัฒน์ บรมกษัตริสุนทรมหาสวามิภักดิ์ สุขุมลักษณะสุจิตราธิราชวิชัย ศรีรัตนตรัยสรณภิริดี อภัยพิริยปรากรมพาหุ”

หลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นที่รัฐมนตรีว่าการกระทรวงการคลัง ตั้งแต่ปี ๒๔๗๖ - ๒๔๗๗ และได้รับแต่งตั้งให้เป็นที่สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรประเภท ๒ ด้วย โดยเป็นจนถึงปี ๒๔๘๗ ทั้งยังรักษาการแทนนายกรัฐมนตรีในปี ๒๔๗๗ อีกด้วย



เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ (ข้างสุด) ขณะปฏิบัติหน้าที่หัวหน้าผู้แทน
รัฐบาลเดินทางไปประเทศสวีเดนเพื่อเชิญเชิญเสด็จพระบาท
สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ขึ้นครองราชย์

เจ้าพระยาศรีธรรมมาธิเบศ



ในปี ๒๔๗๗ ถึง ๒๔๗๙ ท่านได้รับความไว้วางใจให้เป็นประธานสภาผู้แทนราษฎร และเป็นหัวหน้าผู้แทนรัฐบาลไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ณ กรุงลอนดอน เพื่ออัญเชิญเสด็จกลับคืนมาครองราชย์ และไปเฝ้าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล ณ เมืองโลซานในการเสด็จขึ้นครองราชย์

ท่านได้รับเลือกจากสภาผู้แทนราษฎรให้เป็นประธานกรรมาธิการวิสามัญพิจารณาร่างกฎหมายหลายฉบับ รวมทั้งได้รับแต่งตั้งให้เป็นศาสตราจารย์วิสามัญแห่งมหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมืองด้วย

สำหรับตำแหน่งเสนาบดีและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงยุติธรรมนั้นท่านได้รับแต่งตั้งรวมทั้งสิ้นถึง ๔ ครั้ง คือ ครั้งที่ ๑ ในปี ๒๔๗๑ ครั้งที่ ๒ ในปี ๒๔๘๐ ครั้งที่ ๓ ในปี ๒๔๘๗ และครั้งที่ ๔ ในปี ๒๔๘๙ นอกจากนี้ยังได้รับแต่งตั้งให้เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงการต่างประเทศในปี ๒๔๘๑ และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงสาธารณสุขในปี ๒๔๘๗

แม้ในรัชกาลปัจจุบันท่านก็ได้ดำรงตำแหน่งสำคัญในทางนิติบัญญัติหลายตำแหน่ง เช่น

ปี ๒๔๙๐ - ๒๔๙๔ เป็นสมาชิกวุฒิสภา และประธานวุฒิสภา

ปี ๒๔๙๑ - ๒๔๙๒ เป็นสมาชิกสภาร่างรัฐธรรมนูญและประธานสภาร่างรัฐธรรมนูญ

ปี ๒๔๙๒ - ๒๔๙๔ เป็นประธานรัฐสภาโดยตำแหน่งและเป็นประธานตุลาการรัฐธรรมนูญโดยตำแหน่ง

ท่านถึงแก่อสัญกรรม เมื่อวันที่ ๒๕ กันยายน ๒๕๑๙ รวมอายุได้ ๙๐ ปี ๑๑ เดือน ๘ วัน หลังจากรับราชการทั้งด้านตุลาการ บริหาร นิติบัญญัติ และองคมนตรี รวมทั้งสิ้น ๗๒ ปี

งานนิพนธ์

คำอธิบายกฎหมายหุ้นส่วนบริษัท, คำอธิบายกฎหมายลักษณะพิจารณาคำพยานหลักฐาน, คำอธิบายพระธรรมนูญศาลยุติธรรมและวิธีพิจารณาความแพ่ง, คำอธิบายกฎหมายล้มละลาย และคำอธิบายประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์

เครื่องราชอิสริยาภรณ์

ปี ๒๔๕๕ เจริญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา

ปี ๒๔๗๔ ปฐมจุลจอมเกล้า

ปี ๒๔๙๓ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก

ปี ๒๔๙๗ มหาวิริยมงกุฏ

นายประมุข สุวรรณศรี

ประวัติ

นายประมุข สุวรรณศรี เป็นบุตรหลวงอรรถสารสิทธิกรรม (บุ สุวรรณศรี) และนางผิน สุวรรณศรี เกิดปีเถาะ เมื่อวันที่ ๒๓ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๔๖ ที่ตำบลวัดราชบพิธ อำเภอสำราญราษฎร์ จังหวัดพระนคร สมรสกับนางสาวอัมพา ณ บ่อมเพชร บุตรีพระยาชัยวิชิตวิศิษฏ์ธรรมธาดา (ข้า ณ บ่อมเพชร) กับคุณหญิงเพ็ง ชัยวิชิต เมื่อวันที่ ๕ มกราคม พ.ศ. ๒๔๗๕ มีบุตรธิดารวม ๔ คน

การศึกษา

เริ่มเรียนครั้งแรกที่โรงเรียนอมระบำรุง วัดโพธาราม (เพชรบุรี) จนสำเร็จชั้นมัธยมปีที่ ๑ แล้วเข้าเรียนต่อที่โรงเรียนประจำจังหวัดเพชรบุรีถึงมัธยมปีที่ ๓ จึงมาเรียนต่อที่โรงเรียนมัธยมวัดเทพศิรินทร์ เมื่อสำเร็จชั้นประโยคมัธยมบริบูรณ์ (ปีที่ ๘) แล้วได้เข้าศึกษากฎหมายที่โรงเรียนกฎหมายกระทรวงยุติธรรม สอบไล่ได้เป็นเนติบัณฑิตไทย ชั้นที่ ๒ เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๗ แล้วสอบชิงทุนรพีบุญนิธิได้เป็นคนแรก ไปศึกษาวิชากฎหมายที่สำนักมิดเดิล เทมเปิล (Middle Temple) กรุงลอนดอน ประเทศอังกฤษ สอบไล่ได้เกียรตินิยม ชั้น ๒ เป็นเนติบัณฑิตอังกฤษเมื่อ พ.ศ. ๒๔๗๑

การรับราชการและตำแหน่งหน้าที่

เริ่มเข้ารับราชการในกระทรวงยุติธรรมตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๔๖๔ ในตำแหน่งเสมียนตรี กรมราชทัณฑ์ ได้เลื่อนตำแหน่งขึ้นมาเรื่อย ๆ จนได้รับแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษาเมื่อปี ๒๔๗๒ ย้ายวนเวียนหลายแห่ง เคยอยู่ศาลโปริสภา ศาลแพ่ง ศาลพระราชอาญา ศาลมณฑลพายัพ เคยเป็นข้าหลวงยุติธรรมภาคเหนือ อธิบดีผู้พิพากษาศาลอาญา เป็นผู้พิพากษาศาลฎีกาเมื่ออายุเพียง ๓๙ ปี อยู่ศาลฎีกานานถึง ๒๐ ปี ตำแหน่งสุดท้าย คือผู้พิพากษาหัวหน้าคณะในศาลฎีกา เคยทำการแทนประธานศาลฎีกาถึง ๓ ครั้ง เกษียณอายุราชการเมื่อปี ๒๕๐๗



นายประมุล สุวรรณสร เนติบัณฑิตไทย พ.ศ. ๒๔๖๗



นายประมุล สุวรรณสร
ขณะดำรงตำแหน่งคหบดีพหุภาษา
หัวหน้าคณะศาลฎีกา

ยศ บรรดาศักดิ์ และเครื่องราชอิสริยาภรณ์

เคยได้รับพระราชทานยศเป็นรองอำมาตย์ตรี รองอำมาตย์เอก เคยได้รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นหลวงประสาธตสุนิธิ เคยได้รับเครื่องราชอิสริยาภรณ์ มหาวชิรมงกุฏ มหาปรมาภรณ์ช้างเผือก ทูตียจุลจอมเกล้าพิเศษ และเหรียญดุษฎีมาลา เข็มศิลปวิทยา

ราชการและงานพิเศษ

งานด้านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางกฎหมาย โดยเป็นกรรมการร่างกฎหมายในคณะกรรมการกฤษฎีกา กรรมการเรื่องราวร้องทุกข์ กรรมการพิเศษ เพื่อพิจารณาอนุสัญญาต่าง ๆ ในกระทรวงการต่างประเทศ กรรมการพิจารณาชำระสะสางประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ กรรมการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญา และกรรมการตุลาการ

งานด้านวิชาการ เคยสอนวิชากฎหมายในคณะนิติศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย เป็นศาสตราจารย์ทางกฎหมายของมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ได้รับปริญญานิติศาสตร์ดุษฎีบัณฑิตกิตติมศักดิ์จากมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์เมื่อปี ๒๕๐๒ นอกจากนี้ยัง ได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ

งานด้านการเขียน ได้เขียนคำบรรยายกฎหมายลักษณะทรัพย์สิน คำอธิบายกฎหมายลักษณะพยาน คำสอนลักษณะตัวเงิน และเขียนบทความกฎหมายลงในวารสารตุลาการและบทบัญญัติจำนวนมาก

ชีวิตส่วนตัว

นายประมุข สุวรรณศรี เป็นผู้ใช้ชีวิตอย่างเรียบง่าย ๆ ง่าย ๆ มีจิตใจสงบ ไม่โลภ ไม่โกรธ และไม่หลงในลาภ ยศ สรรเสริญ มีความเป็นอยู่อย่างสมถะ ไม่หรูหราฟุ่มเฟือย ท่านได้ทุ่มเทเวลาส่วนใหญ่ให้แก่งานทั้งงานราชการและงานสอน ขณะเดียวกันก็ได้เจียดเวลาไปออกกำลังกายอย่างสม่ำเสมอ โดยเล่นเทนนิสบ้าง กอล์ฟบ้าง หลังเลิกงานแล้ว ท่านมัก

จะแวะเล่นบิลเลียดที่สโมสรเนติบัณฑิตยสภา เพื่อพบปะสังสรรค์กับมิตรสหายและศิษย์ และ
จะใช้เวลาว่างอ่านหนังสืออยู่เป็นประจำ

ผลงานที่ดีเด่น

งานด้านตุลาการนั้น ท่านเป็นผู้พิพากษาที่มีความซื่อสัตย์สุจริตเป็นยอดเยี่ยมจน
เป็นที่เลื่องลือในวงการศาลยุติธรรม ตลอดจนบรรดาทนายความก็ได้ให้ความเคารพนับถือ
อย่างสูง ผลงานของท่านเป็นที่ยอมรับนับถือว่าดีเด่นตลอดมา คำวินิจฉัยในข้อกฎหมายของ
ท่านได้ชี้ขาดตัดสินไว้มีหลักกฎหมายที่ชัดเจนแจ่มแจ้ง แสดงถึงความรอบรู้ทางด้านกฎหมาย
อย่างลึกซึ้งแตกฉาน คำพิพากษาที่ท่านเขียนไว้นับว่าเป็นแบบอย่างคำพิพากษาที่ดีที่ผู้พิพากษา
รุ่นหลัง ๆ จะต้องถือตาม เพราะท่านเขียนได้สั้นกะทัดรัด แต่ละเอียดลออทุกแง่ทุกมุม และ
ใช้ถ้อยคำชัดเจนดีมาก ถ้อยคำแต่ละคำเต็มไปด้วยความหมายที่ถูกต้องทั้งสิ้น ปัจจุบันในการ
อบรมผู้ช่วยผู้พิพากษา การอบรมสัมมนาผู้พิพากษาศาลชั้นต้น ตลอดจนการอบรมผู้พิพากษา
ก่อนได้รับแต่งตั้งเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาล ท่านวิทยากรหลายท่านต่างได้นำคำพิพากษาที่
ท่านเขียนไว้มาเป็นแบบอย่างประกอบการศึกษาอยู่เสมอ

นายประมุล สุวรรณศรี เคยให้ความเห็นเกี่ยวกับเรื่องการเขียนคำพิพากษาไว้ว่า
“เริ่มต้นเราต้องตีปัญหาให้แตก แล้วเขียนคำพิพากษาให้ชัดเจน เพื่อให้คนอ่านได้
เข้าใจ หลักสำคัญมีอยู่ว่า เขียนให้ผู้ฟังคำพิพากษาเกิดความรู้สึกที่เราตัดสินถูก
ต้องดีแล้ว ส่วนการใช้ถ้อยคำในคำพิพากษานั้น เราต้องมีความรู้ทางภาษาไทยซึ่ง
สามารถทำได้ด้วยการอ่านหนังสือวรรณคดีต่าง ๆ ให้มาก แล้วจดจำและอาศัยโวหาร
จากหนังสือเหล่านั้น ก็จะเป็นแนวทางในการใช้ภาษาไทยให้ถูกต้องได้” ความเห็น
ของท่าน นั้นนับว่าเป็น ประโยชน์อย่างยิ่งสำหรับตุลาการรุ่นหลัง ซึ่งจะได้ถือเป็นแบบอย่าง
ต่อไป

งานด้านเป็นผู้ทรงคุณวุฒิทางกฎหมาย ท่านได้รับแต่งตั้งให้เป็นกรรมการร่าง
กฎหมายในคณะกรรมการกฤษฎีกาตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๘๓ และในปี พ.ศ. ๒๕๐๓ ท่านได้รับ
แต่งตั้งเป็นประธานกรรมการ คณะกรรมการร่างกฎหมายกองที่ ๖ และดำรงตำแหน่งประธาน

กรรมการนี้ตลอดมาจนถึงแก่กรรม ตลอดเวลาที่ท่านปฏิบัติหน้าที่กรรมการร่างกฎหมายนั้น ท่านได้ทุ่มเทความรู้ความสามารถให้กับหน้าที่การงานของสำนักงานคณะกรรมการกฤษฎีกา ตลอดมา ท่านได้ร่วมพิจารณากฎหมายที่มีความสำคัญต่อประเทศชาติหลายฉบับ เช่น ร่างพระราชบัญญัติการปฏิรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติจัดรูปที่ดินเพื่อการเกษตรกรรม พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติการรื้อฟื้นคดีอาญาขึ้นพิจารณาใหม่ พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติดอกเบี้ยเงินให้กู้ยืมของสถาบันการเงิน พ.ศ. ร่างพระราชบัญญัติโรคติดต่อ พ.ศ. และกฎหมายอื่น ๆ อีกมาก นอกจากนี้ท่านยังได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการพิจารณาชำระสะสางประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์ และกรรมการพิจารณาปรับปรุงประมวลกฎหมายวิธีพิจารณาความอาญาอีกด้วย

ในการเข้าประชุม เมื่อท่านมีความเห็นแตกต่างกับกรรมการท่านอื่น ๆ ท่านมักจะไม่ได้แย้งโดยตรง แต่ท่านจะยกตัวอย่าง ซึ่งเป็นตัวอย่างที่ปรากฏอยู่ในหน้าหนังสือพิมพ์ในขณะนั้น เพื่อให้ที่ประชุมได้คิดเองเห็นเอง และพิจารณาว่าความเห็นที่พูดนั้นไม่ถูกต้องหรือไม่เหมาะสมอย่างไร นับว่าเป็นตัวอย่างที่ดีในการเข้าร่วมประชุมอย่างหนึ่ง

งานด้านการบังคับบัญชา ตอนที่ท่านเป็นผู้พิพากษาหัวหน้าศาลและข้าหลวงยุติธรรมภาคเหนือ ท่านได้สร้างความสามัคคีในหมู่คณะผู้พิพากษาร่วมกับข้าราชการฝ่ายอื่น โดยเปิดโอกาสให้มีการพบปะระหว่างกันที่บ้านพักของท่านในตอนเลิกงาน อาทิตย์ละครั้งเป็นประจำ แต่ละคนทีไปจะร่วมเล่นแบดมินตันหรือตะกร้อตามใจสมัคร โดยท่านได้จัดอาหารว่างไว้เลี้ยงรับรองมิได้ขาด เป็นการเชื่อมโยงมิตรภาพระหว่างกัน ก่อให้เกิดความสนิทสนมคุ้นเคยกันโดยมิลืมน

งานด้านวิชาการ ท่านเคยเป็นอาจารย์สอนวิชากฎหมายในคณะนิติศาสตร์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์มานานหลายสิบปี ท่านมีความสามารถในการสอนมาก สามารถสอนวิชากฎหมายซึ่งเป็นวิชาที่เรียนรู้ได้ยากให้คนเข้าใจได้อย่างกระจ่างแจ้ง

ท่านได้ให้ความเห็นเกี่ยวกับการเป็นอาจารย์ว่า “หน้าที่ของอาจารย์ก็คือให้ความรู้ ดังนั้น ตัวอาจารย์เองควรค้นคว้าให้มาก และเทียบเคียงกันว่าหลักเกณฑ์

อย่างไรดีหรือไม่ แล้วนำมาสรุปอธิบายในชั้น เราต้องค้นให้มากที่สุดแม้แต่กฎหมายเก่า ๆ อย่างกฎหมายตราสามดวงเราก็ต้องไปดู” ซึ่งเป็นความเห็นที่ทรงคุณค่าเป็นอย่างยิ่ง

งานด้านการเขียน ท่านได้เขียนคำบรรยายกฎหมายหลายเล่ม คือ คำบรรยายกฎหมายลักษณะทรัพย์ คำบรรยายกฎหมายลักษณะพยาน คำสอนลักษณะตัวเงิน ซึ่งตำราดังกล่าวยังเป็นตำรากฎหมายที่ใช้อ้างอิงเป็นบรรทัดฐานได้จนถึงทุกวันนี้

คติชีวิต

ท่านยึดหลักเรื่องอนัตตา คือ ความไม่มีตัวตน ถือว่าตัวเราก็เป็นอนัตตา ตัวของตัวเองไม่เป็นตัว ตัวตนไม่มี อย่าไปถือว่ามีฉันใหญ่ ฉันเก่ง ถือหลักอนัตตาไว้ เขาตำว่าเราอย่างไรก็ช่างเขา ไปโกรธเขาทำไม

ท้ายเล่ม

ครึ่งแผ่นดินสมเด็จพระบรมราชาที่ ๔ (สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช) ทรงสร้าง
กรุงธนบุรีเป็นพระนครหลวง ตั้งอยู่ฝั่งปากตะวันตกของแม่น้ำเจ้าพระยา และพระราชวัง
ตั้งอยู่ที่ปากคลองบางกอกใหญ่ ซึ่งบัดนี้เรียกว่าพระราชวังเดิม ครั้นพระบาทสมเด็จพระ
พุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราชเสด็จขึ้นเถลิงถวัลย์ราชสมบัติเป็นปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราช
จักรีวงศ์ เมื่อปีชวด จัตวาศก จ.ศ. ๑๑๔๔ (พ.ศ. ๒๓๒๕) ทรงมีพระราชปรารภว่า พระนคร
ตั้งอยู่ในที่ไม่เหมาะสม และพระราชวังก็ตั้งอยู่ระหว่างพระอารามทั้งสอง คือวัดอรุณราช-
วรารามกับวัดโมฬีโลกยาราม จะขยายพระราชวังออกไปไม่ได้ ทั้งตั้งอยู่ ณ ท้องคู้ง ภูน้ำ
เซาะเป็นเนืองนิตย์ ทรงพระราชดำริว่า ทางฝั่งปากตะวันออกเป็นชัยภูมิดีกว่า จึงโปรดฯ
ให้จัดการกะที่สร้างพระนครใหม่ทางฝั่งตะวันออก ได้ตั้งพิชัยยกเสาหลักเมือง ณ **วันอาทิตย์**
เดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ในปีชวดนี้ ตรงกับวันที่ ๒๑ เมษายน พ.ศ. ๒๓๒๕ ฤกษ์
เวลาอรุณแล้วห้าสิบสี่นาที พระนครหลวงแห่งใหม่นั้น ครั้งแรกทรงพระราชทานนาม
ว่า “กรุงเทพมหานครบวรทวารวดีศรีอยุธยา มหาดีลกภพนพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดม
พระราชธานีเวศน์มหาสถาน” และต่อมาได้ทรงพระราชทานนามใหม่ให้ตรงกับนามพระพุท
ทมหามณีรัตนปฏิมากรว่า “กรุงเทพมหานครบวรรัตนโกสินทร์ มหินทรายุทธยา มหาดีลกภพ
นพรัตนราชธานีบุรีรมย์ อุดมราชธานีเวศน์มหาสถาน อมรพิมานอวตารสถิต สักกะทัตติ
วิษณุกรรมประสิทธิ์” ซึ่งภายหลังพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงแปลงสร้อย
คำว่า “บวรรัตนโกสินทร์” เป็น “อมรรัตนโกสินทร์”

บัดนี้ปี ๒๕๒๕ ครบรอบสองร้อยปีแห่งการตั้งกรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์
อันยิ่งใหญ่แห่งนี้ รัฐบาลจึงจัดงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี ตั้งแต่วันที่ ๔ ถึง ๒๑
เมษายน ๒๕๒๕ กระทรวงยุติธรรมก็เป็นหน่วยงานหนึ่งที่ได้รับมอบหมายให้จัดกิจกรรมใน
วาระนี้ คณะกรรมการจัดกิจกรรมของกระทรวงยุติธรรมในงานสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์
๒๐๐ ปี โดย ท่านปลัดกระทรวงยุติธรรม เป็นประธานกรรมการ จึงแต่งตั้งคณะอนุ

กรรมการชั้นชุดหนึ่งทำหน้าที่จัดนิทรรศการทางการศาลในวาระอันสำคัญนี้ และได้อนุมัติให้มีการจัดพิมพ์หนังสือที่ระลึกเกี่ยวกับกิจการศาลและกระทรวงยุติธรรม โดยมีรายนามผู้จัดทำหนังสือดังต่อไปนี้คือ

๑. ที่ปรึกษา

นายทวี กสิยพงศ์

นายเชียร เจริญวัฒนา

นายวรา ไวยหงษ์

๒. บรรณาธิการ

นายวิชา มหาคุณ

๓. ผู้ช่วยบรรณาธิการ

นายอากร อชกุล

นายสบโชค สุขารมณี

นายรุ่งโรจน์ วันเวียงวงศ์

๔. ผู้ประสานงาน

นางสาวสุมนา บุปผเวส

การจัดทำหนังสือเล่มนี้ดำเนินการไปด้วยความยากลำบาก โดยเฉพาะการคัดเลือกบทความที่สอดคล้องกับวาระการสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี อันเป็นบทความทางประวัติศาสตร์ ซึ่งนับวันแต่จะมีจำนวนผู้เขียนลดน้อยถอยลงทุกขณะ ในที่สุดคณะบรรณาธิการก็ลงความเห็นกันว่าควรหาบทความที่แสดงถึงความเคลื่อนไหวและความเปลี่ยนแปลงของการศาลและกระทรวงยุติธรรม ในห้วงเวลา ๒๐๐ ปี ซึ่งก็ได้บทความที่มีคุณค่ารวมทั้งสิ้น ๗ เรื่อง

เริ่มจาก บทความเรื่อง “ระบบศาลในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น” ของ นายวิชา มหาคุณ ซึ่งแสดงให้เห็นระบบศาลดั้งเดิมที่ใช้อยู่ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นตามที่สืบค้นได้จากกฎหมายตราสามดวง จากนั้นก็จะเป็นเรื่องราวที่เกี่ยวกับศาลในยุคที่สอง

ซึ่งจะปรากฏจาก “ประวัติศาลฎีกา” ของ นายสวโชค สุขารมณี และต่อด้วย “บันทึก
 เรื่องการสร้างศาลฎีกา” จากเพื่อนอันเก่าแก่ของงานเก็บเอกสาร กองกลาง กระทรวง
 ยุติธรรม ซึ่งท่านจะได้ทราบความเป็นมาของการสร้างศาลแพ่ง ศาลฎีกา และกระทรวง
 ยุติธรรม ดังปรากฏอยู่แก่ตาท่าน ณ บัดนี้ ลัดไปจะเป็นบทความที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลง
 ระบบศาลครั้งใหญ่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว คือ บทความเรื่อง
 “ประวัติกระทรวงยุติธรรม” ของ นายวิชา มหาคุณ บทความที่น่าสนใจต่อไปก็คือ
 “ศาลทรัพย์สินเชลย” ของ นายเกริก วนิกกุล ซึ่งเสนอเรื่องราวเกี่ยวกับศาลพิเศษใน
 รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวที่ท่านจะหาอ่านที่ไหนไม่ได้อีกแล้ว จากนั้น
 จึงเข้าสู่ยุคปัจจุบัน หลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ๒๔๗๕ ซึ่งจะพบเรื่องราวของระบบ
 ศาลยุติธรรมสมัยใหม่ได้จากบทความเรื่อง “การศาลหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง”
 ของ นายเชียร เจริญวัฒนา นายวรา ไวยหงษ์ และ นายวิชา มหาคุณ สุดท้าย
 จะเป็นประวัติย่อของอดีตข้าราชการดีเด่นในสายงานยุติธรรมซึ่งล่วงลับไปแล้ว รวม ๔ ท่าน
 คือ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ พระบิดาแห่งกฎหมายไทย, เจ้าพระยา
 มหิศร, เจ้าพระยาศรัทธธรรมาธิเบศ และนายประมุข สุวรรณเศร ข้าราชการดีเด่นทั้งสี่ท่านนี้
 ทางกระทรวงยุติธรรมได้คัดเลือกส่งไปร่วมในการจัดกิจกรรมวันข้าราชการพลเรือน ๒๕๒๕
 ของสำนักงาน ก.พ. จึงนับเป็นข้าราชการดีเด่นของกระทรวงยุติธรรม ในยุคกรุงรัตนโกสินทร์
 ตลอด ๒๐๐ ปีที่ผ่านมา

หนังสือนี้ได้ใช้สีแดงเป็นสีของปก เพื่อให้ต้องโฉลกกับวันสถาปนากรุงรัตน
 โกสินทร์ คือ วันอาทิตย์ เดือน ๖ ขึ้น ๑๐ ค่ำ ปีชวด ดังได้พรรณนามาแต่เบื้องแรกนั้น.

ก ณะ ผู้ จัก ทำ

พิมพ์ที่โรงพิมพ์รุ่งเรืองธรรม 47 ถนนเฟื่องนคร (หลังกระทรวงมหาดไทย)
กรุงเทพมหานคร นายมณี รุ่งเรืองธรรม ผู้พิมพ์ผู้โฆษณา โทร. 2221746

KU

21

ข 349 ท

2525

ยุติธรรม, กระทรวง

ที่ระลึกนิทรรศการทางการศาล สมโภชกรุง

รัตนโกสินทร์สองร้อยปี

๓๗๖๗

สมโภชกรุง

